

UNIVERSITA KARLOVA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Příčiny vzniku třetí Švehlovy vlády
v roce 1926**

Autor: Helena Slavíková

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Fidler

Datum odevzdání práce: 21.12.2005

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a vyznačila v ní veškeré použité zdroje informací.

V Praze, 15. srpna 2005

Helena Slavíková

OBSAH

1. Úvod

2. Československý politický systém v první polovině dvacátých let

2.1. Ústava a souvisící zákony, politické instituce

2.1.1. Ústava

2.1.2. Souvisící zákony

2.1.2.1. Jazykový zákon a ochrana menšin

2.1.2.2. Volební zákony

2.1.2.2.1. Parametry volebního zákona do PS

2.1.2.2.2. Důsledky volebního systému do PS

2.1.2.2.3. Volební řád do senátu

2.1.2.3. Volební soud

2.1.3. Politické instituce

2.1.3.1. Zákonodárná moc

2.1.3.2. Výkonná moc

2.1.3.2.1. Prezident

2.1.3.2.2. Vláda

2.2. Národnostní a sociální rozrůzněnost společnosti

2.2.1. Národnostní rozrůzněnost společnosti

2.2.1.1. Němci

2.2.1.2. Slováci

2.2.1.3. Maďaři

2.2.1.4. Rusíni, Poláci, Židé

2.2.2. Sociální rozrůzněnost společnosti

2.3. Politické strany, koalice a opozice v parlamentu, vznik vlád

2.3.1. Politické strany

2.3.1.1. Stranický systém

2.3.1.2. Základní údaje o relevantních stranách

2.3.1.3. Klasifikace stranického systému

2.3.2. Koalice a opozice v parlamentu

2.3.3. Vznik vlád

2.4. Mimoparlamentní instituce

2.4.1. Pětka

2.4.2. Hrad

2.5. Osobnosti

2.5.1. Tomáš Garrigue Masaryk

2.5.2. Edvard Beneš

2.5.3. Antonín Švehla

2.5.4. Jan Šrámek

2.5.5. Jiří Stříbrný

2.5.6. Rudolf Bechyně

3. Cesta k pravicové vládě

3.1. Volby roku 1925

3.1.1. Krize vládní koalice

3.1.2. Změna volebního zákona

3.1.3. Předvolební kampaň

3.1.4. Výsledky voleb

3.2. Možnosti vzniku koalic

3.2.1. Povolební jednání

3.2.2. Modely koalic

3.3. Švehlova druhá vláda

3.3.1. Vznik vlády

3.3.2. Jazyková nařízení

3.3.3. Rozpad všennárodní koalice

3.4. Intermezzo Černého druhé vlády

3.4.1. Otázka změny volebního zákona

3.4.2. Celně-kongruová koalice

3.4.2.1. Vznik parlamentní koalice

3.4.2.2. Parlamentní opozice

3.4.3. Vnitropolitická situace

3.4.3.1. Fašismus

3.4.3.2. Gajdova aféra

3.4.3.3. Krize v československé straně socialistické

3.5. Jednání o pravicové vládě

3.5.1. Československé strany

3.5.2. Německé strany

4. Vznik pravicové vlády

4.1. Programová interakce

4.2. Parlamentní a mimoparlamentní podpora

4.2.1. Osmička

4.2.2. Mimoparlamentní podpora

4.2.3. Německé občanské strany

4.3. Parlamentní opozice

4.3.1. Levicové strany

4.3.2. Německé negativistické strany

4.3.3. Extrémisté

5. Závěr

6. Resumé, Zusammenfassung

7. Přílohy

1. Ústava a zákony s ní související
2. Výsledky parlamentních voleb 1920, 1925
3. Počet získaných mandátů jednotlivými stranami
4. Složení Švehlovy vlády (Všenárodní koalice)
5. Složení Černého vlády (Úřednická vláda)
6. Složení Švehlovy vlády

8. Seznam literatury

9. Původní projekt práce

1. ÚVOD

Ve své diplomové práci jsem prohloubila téma z období První republiky, kterým jsem se zabývala v bakalářské práci s názvem „Druhá Černého vláda a přeskupení politických sil“. Obě práce pojí můj zájem o existenci jediné standardní vládní koalice založené na programové blízkosti koaličních stran a snaha zabývat se příčinami jejího vzniku. A to nejen historickým kontextem ale i fungováním politického systému, ve kterém došlo k tomuto zásadnímu přeskupení politických sil.

Období První republiky se stalo atraktivním tématem po roce 1989, a to především z hlediska historického. Z tohoto důvodu jsem také při psaní diplomové práce narážela na nedostatek politologické literatury, téma existence standardní koaliční vlády se mi zdálo být podhodnoceno z hlediska jak historického tak politologického navzdory existenci velkého množství dostupné literatury. Podle mého názoru si toto téma zaslouží větší pozornost, a proto jsem se rozhodla tomuto tématu věnovat. Z literatury jsem tedy čerpala především z novějších prací historických např. Klimek Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, Kárník Zdeněk: České země v éře První republiky, dále z prací věnovaných jednotlivým osobnostem např. Miller Daniel E.: Antonín Švehla, Fantl Jindřich: Edvard Beneš. Ze starších prací je nutné zmínit dílo klasika české novinářiny Ferdinanda Peroutky: Budování státu, které lze v podstatě považovat za pramen. Systémových prací věnovaných politickému systému je velmi málo, čerpala jsem zejména z knihy Evy Brokové: Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1939, která je jedinou rozsáhlejší prací obsahující jak politickou tak historickou dimenzi. Další systémovou prací, o kterou jsem se při psaní opírala, byl Český stranický systém 1890-1939 od Ladislava Cabady a od stejného autora (spolu s Karlem Vodičkou) také velmi přehledný Politický systém České republiky, který však vzhledem ke svému rozsahu od První republiky až po současnost nemohl

obsáhnout téma První republiky podrobněji. Z čistě politologických prací, které mi sloužily jako podklad pro analýzu volebního systému, koalic a fungování opozice, jsem využila např. Systémy politických stran od Miroslava Nováka či Přehled moderních politologických teorií od Blanky Říchové. Vzhledem k tomu, že má diplomová práce není prací historickou, jsem až na výjimky nepoužila články z odborných časopisů. Vynikajícím zdrojem však pro mě byly internetové stránky poslanecké sněmovny, na kterých je možné najít sněmovní tisky, stenoprotokoly z jednání a další prameny v elektronické podobě. Z těchto záznamů je možné utvořit si představu o způsobech jednání v tehdejší Národní shromáždění a tím tedy i o politice tehdejší doby vůbec.

Základem politického systému První republiky byla ústava, jejíž definitivní verze byla schválena až v únoru roku 1920. Vzhledem k absenci zkušenosti s moderní demokracií byl dle vzoru demokratických států zvolen dvoukomorový systém, přičemž každá z komor byla volena ve všeobecných, rovných, tajných a přímých volbách na základě poměrného systému s malými odlišnostmi mezi oběma komorami. Volbám do senátu se vzhledem k zaměření práce nevěnuji tak podrobně jako volbám do poslanecké sněmovny. Vláda byla odpovědná poslanecké sněmovně, z jejíchž členů se téměř vždy skládala a z důvodu zastoupení velkého množství politických stran ve sněmovně šlo vždy o vlády koaliční s výjimkou vlád úřednických. Právě způsob sestavování vládních koalic je v První republice zajímavým tématem, které však nelze posuzovat izolovaně od ostatních důležitých faktorů. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla práci rozčlenit do několika kapitol, abych mohla téma nahlížet z více stran a zachytit podstatné rysy vývoje doby. V každé části se soustředuji na jednotlivá témata, která mi umožní hlubší průnik k podstatě problému vzniku vládní koalice v roce 1926. Mimořádně důležitou roli mělo především nastavení politického systému spolu s jeho jednotlivými komponenty včetně podoby volebního systému. Bylo nutné je popsat poměrně

rozsáhle vzhledem k jejich vlivu na možnosti fungování vládních koalic a z tohoto důvodu jsem je zařadila hned do první části práce. Podoba stranického systému v Československu byla kromě volebního systému ovlivněna i národnostní strukturou a odlišnostmi mezi jednotlivými částmi státu. Nepopíratelná autorita některých politických osobností, která se odrážela i v existenci mimoparlamentních institucí jako např. Pětky a Hradu, vedla ve svém důsledku k zasahování do podoby vládních koalic. Politické zápasy mezi jednotlivými aktéry politického života sehrály samozřejmě také svou roli, přestože v první polovině 20. let se československé strany byly téměř vždy schopny dohodnout na kompromisních řešeních i komplikovaných otázkách. Zlom v této praxi nastává po parlamentních volbách 1925, kdy se principy tohoto způsobu vládnutí vyčerpaly i přes chabé pokusy je obnovit. Tuto rovinu sleduji v druhé části práce, ve které se zaměřuji na prvky, které vyvolaly změnu dosavadního přístupu. Nejen v tomto období ale po celé trvání První republiky je nutné soustředit pozornost také na vývoj vztahu německých stran k československému státu. Právě změna postoje některých německých stran vedla k překonání stereotypu vytváření vládní koalice na základě národnostního principu a vzniku standardní koaliční vlády z programově příbuzných občanských stran. Ve třetí kapitole se již soustřeďuji na novou vládní koalici, která vznikla jako výsledek programové interakce stran a na jejíž vznik měly vliv i vylíčené okolnosti. Její činnost spočívala především v možnostech, které se před ní jako standardní koaliční vládou otvíraly a to i navzdory existenci jakéhosi „rušivého“ momentu v podobě socialisty Edvarda Beneše na postu ministra zahraničí. V přílohové části jsou zařazeny doplňující informace k tématu práce, tedy výsledky voleb a rozdělení mandátů spolu se složením jednotlivých vlád, kterým se v práci věnuji. Chtěla bych také poděkovat mému konzultantovi PhDr. Fidlerovi za skvělé vedení mé práce a poskytnutí cenných rad a připomínek.

2. ČESKOSLOVENSKÝ POLITICKÝ SYSTÉM V PRVNÍ POLOVINĚ DVACÁTÝCH LET

Československá republika vznikla dne 28. října 1918, kdy zástupci Národního výboru, tzv. muži 28. října (Antonín Švehla, Alois Rašín¹, Jiří Stříbrný a František Soukup²), vydali svolání, v němž ohlásili vznik samostatného státu. Důležitým krokem bylo projednání prvního zákona státu, kterým se Národní výbor stal nejvyšším zákonodárným sborem Československa a který byl podepsán i reprezentantem slovenské politiky Vavro Šrobárem³. Toto prozatímní řešení vzniklé situace bylo nutné převést do podoby trvalé a odpovídající představám zástupců domácího i zahraničního odboje, a to navzdory neexistenci tradice moderní státnosti. Základem vytváření podoby politického systému byla shoda názorů v tom, že Československo bude demokratickým státem s republikánským zřízením.

2.1. ÚSTAVA A SOUVISÍCÍ ZÁKONY, POLITICKÉ INSTITUCE

2.1.1. Ústava

Významným mezníkem vytváření politického systému Československa bylo vytvoření ústavy. Prozatímní ústava ČSR byla přijata Národním výborem 13. listopadu 1918 a příprava nové ústavy trvala více než rok. Důvody tohoto zpoždění byly různé, mj. vláda čekala na ukončení mírových jednání, jejichž výsledky bylo nutné zohlednit v ošetření

---

¹ Rašín Alois (1867-1923), český národně demokratický politik

² Soukup František (1871-1940), český sociálně demokratický politik

³ Šrobár Vavro (1867-1950), slovenský agrární politik

otázky ochrany menšin⁴ a jednání byla samozřejmě náročná i z politického hlediska.

Práce byly zahájeny v rámci ústavního výboru Revolučního národního shromáždění, které vzniklo rozšířením Národního výboru a přičleněním poslanců za Slovensko. V čele ústavního výboru stál sociální demokrat Alfréd Meissner⁵, prvním místopředsedou byl agrárník František Hnídek a druhým národní demokrat František Weyr⁶, mezi dalšími jeho dvaatřiceti členy se vystřídal více poslanců. Vláda předložila návrh ústavní listiny ústavnímu výboru nejprve neoficiálně, na verzi, která se měla stát podkladem jednání výboru, pracoval užší podvýbor. Podvýbor předal výsledky své práce plénu výboru 8. ledna 1920, současně se projednávala i verze předložená poslancem Václavem Boučkem⁷, který navrhoval ústavu švýcarského typu⁸. Autorem původní osnovy ústavy byl univerzitní profesor Jiří Hoetzel, za politické tvůrce ústavy jsou považováni politici Antonín Švehla a Alfréd Meissner. Práce na ústavě byly ukončeny a vláda dne 27. února 1920 předložila k projednání plénu Revolučního národního shromáždění nejen ústavu ale i další zákony, které tvořily základ politického a správního života republiky. Patřily mezi ně jazykový zákon, volební řád do poslanecké sněmovny, zákon o složení a pravomoci senátu, zákon o volebním soudu aj.⁹ Projednán a schválen musel být najednou celý tento komplet, přičemž mezi ústavní zákony v technickém smyslu patřila jen ústava a jazykový zákon, pro jejichž schválení byla potřebná třípětinová většina¹⁰.

Podoba ústavy a souvisících zákonů byla dílem kompromisu mezi jednotlivými stranami, vládou a opozicí a také mezi odborníky a politiky. Při přípravě byla zohledněna i nepřítomnost zástupců německé menšiny na jednáních a tvůrci se vyvarovali vytvoření takové ústavy,

⁴ Peroutka F., Budování státu III, Praha 1991, str. 922

⁵ Meissner Alfréd (1871-1950), český sociálně demokratický politik

⁶ Weyr František (1879-1951), český právník

⁷ Bouček Václav (1869-1940), český národně socialistický politik

⁸ Peroutka F., Budování státu III., Praha 1991, str. 923

⁹ Seznam všech zákonů souvisících s ústavou viz příloha č. 1

kteřá by byla prosazena jen na základě většiny, kterou tehdy vládní koalice disponovala. Opatrnost a snaha dohodnout se ve všech sporných otázkách provázela celou dobu příprav, což se zcela jasně odráží v konečné podobě nejen ústavy, ale i s ní souvisejících zákonů. Vzorů ústavy bylo hned několik, hlavní roli sehrála americká ústava, z níž bylo inspirací slavnostní prohlášení v preambuli, soudnictví a oddělení moci. Ústava francouzské Třetí republiky se uplatnila především v ustanoveních o organizaci parlamentu a rakouská ústava byla vzorem v oblasti občanských práv¹¹. Ústava z února 1920 obsahuje v první hlavě všeobecná ustanovení, hlava druhá se týká zákonodárné moci, další dvě hlavy jsou věnovány moci výkonné a soudní, pátá hlava právům a svobodám a občanským povinnostem a šestá hlava se věnuje ochraně národních, náboženských a rasových menšin. V ústavě jsou zakotveny všechny základní prvky demokratické státní formy, mj. lid jako zdroj i účel moci, soubor občanských a lidských práv, idea právního státu, parlamentarismus a princip omezení a dělby moci.

K zahájení konečného hlasování o ústavě a souvisejících zákonů došlo 27. února 1920 a neobešlo se bez bouřlivého jednání a předkládání pozměňovacích návrhů. Plénum Revolučního národního shromáždění nakonec jednalo bez přerušení třicet šest hodin do rána 29. února 1920, kdy došlo ke schválení a stanovení účinnosti ústavy k 6. březnu 1920. Následovalo vypsání prvních voleb do poslanecké sněmovny a do senátu dle nových zákonů.

Odluka církve od státu

Katolická strana a katolicismus vůbec se zdál v říjnu 1918 zcela zdiskreditován kvůli svému kladnému postoji k rakouské vládě. V Prohlášení nezávislosti Československého národa z 18. října 1918, podepsaném Tomášem G. Masarykem, Edvardem Benešem a Milanem R.

---

¹⁰ Broklová E., První československá ústava, Praha 1992, str. 9

¹¹ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 23

Štefánikem¹² jsou uvedeny hlavní zásady ústavy, mimo jiné i „Církev bude odloučena od státu“¹³. V přípravné fázi ústavy v podstatě nikdo nepochyboval o jiné možnosti, jejímiž příznivci byli kromě Tomáše G. Masaryka hlavně socialistické strany, souhlas projevovaly i strany občanské¹⁴. Politická reprezentace katolíků byla sice slabá, na druhou stranu navzdory náladám zůstávala většina obyvatel (90 %) zapsaná v katolických matrikách¹⁵. Tato skutečnost nakonec vedla k tomu, že vůle provést odluku církve od státu postupně slábla i ve vládě. Svou roli sehrála také případná nutnost přijetí mnoha dalších opatření (např. povinnost civilního sňatku atd.) a zjištění, že vytvoření zcela nezávislé církve by mohlo vést jak ke konfliktu s Vatikánem tak vnitřnímu napětí v Republice. Mezi odpůrce zavedení odluky patřili především Československá strana lidová a reprezentanti Slovenska, jejichž klub v Revolučním národním shromáždění se postavil jednomyslně proti. Při zdoluhavém projednávání této problematiky na poslední schůzi ústavního výboru se nakonec rozhodlo o odstranění jakékoli zmínky o odluce a provedení odluky tak zůstalo odsunuto na neurčito. Dalším vítězstvím politického katolicismu byly první volby do poslanecké sněmovny v roce 1920, v nichž lidovci výrazně uspěli a ze strany se stal jeden z rozhodujících činitelů na vnitropolitické scéně, se kterým musely ostatní strany počítat.

2.1.2. Souvisící zákony

2.1.2.1. *Jazykový zákon a ochrana menšin*

Československo se zavázalo přijmout ustanovení z mírové saintgermainské smlouvy uzavřené v roce 1919 a zajistit výraznou ochranu minorit. Ochranou menšin se zabývá celá 6. hlava Ústavy a je

¹² Štefánik Milan Rastislav (1880-1919), slovenský politik a francouzský generál

¹³ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 19

¹⁴ Peroutka F., Budování státu III., Praha 1991, str. 933

¹⁵ Kárník Z., České země v éře První republiky I., Praha 2000, str. 318

zde přímo odkaz na jazykový zákon, který bylo nutné schválit třípětinovou většinou. Citlivou otázkou bylo především postavení německé menšiny, tvůrci zákona si uvědomovali, že se nejedná jen o problém právní ale hlavně politický, z tohoto důvodu byla přijata opatření přesahující rámec smlouvy uzavřené v Saint Germain se snahou předejít nespokojenosti. O to se však při schvalování vedly velké spory, především národní demokracie prosazovala tvrdý přístup v očekávání blížících se voleb a ve snaze zajistit si přízeň českých voličů¹⁶.

Jedním ze sporných bodů byla spíše paradoxně formulace o československém jazyce. Čechoslovakismus byl nosnou ideou Československa a proto i pojem československý jazyk figuroval v jazykovém zákoně, nakonec byla schválena formulace, že se skládá ze dvou rovnoprávných znění, českého a slovenského. Ve vládním návrhu zákona stálo „Jazyk československý je oficiálním jazykem republiky“, návrh Národní demokracie však byl „státní“, dle vzoru bývalé monarchie. Tento pojem však evokoval vzpomínky na snahu prosadit Němčinu jako „Staatssprache“ se všemi důsledky ve školství a kultuře¹⁷. Zároveň panovaly obavy, že stanovení státního jazyka povede jazykové menšiny k přesvědčení, že jsou znevýhodněny a utlačovány v nacionálním státě. Po zdlouhavých jednáních, kdy spor byl přenesen i na stránky tisku, byla schválena kompromisní formulace „státní, oficiální“. Pojem oficiální byl ponechán již z toho důvodu, že se o něm píše v saintgermainské smlouvě.

Jazykový zákon dále rozšířil právo obracet se na soudy a všechny veřejné úřady ve vlastním jazyce, a to v okresech s 20% menšinou jiného jazyka než státního. Teprve v roce 1926 byla vydána prováděcí nařízení jazykového zákona, která byla ve své podobě přísnější než se

¹⁶ Peroutka F., Budování státu III., Praha 1991, str. 994

¹⁷ Kárník Z., České země v éře První republiky I., Praha 200, str. 112

v roce 1920 předpokládalo, postavení státního jazyka bylo těmito nařízeními posíleno¹⁸.

2.1.2.2. Volební zákony

Ústava stanovovala, že Národní shromáždění s třemi sty místy v poslanecké sněmovně a sto padesáti křesly v senátu se bude obsazovat prostřednictvím poměrného zastoupení¹⁹, detaily byly upraveny řádem volení do poslanecké sněmovny a zákonem o složení a pravomoci senátu. Vzhledem ke skutečnosti, že zásada poměrného zastoupení byla vtělena přímo do ústavy, byla potřeba k jejímu odstranění změna ústavy. Na druhou stranu k úpravě samotného poměrného systému, například způsobu přepočítání hlasů, stačila změna zákona o volebním řádu prostou parlamentní většinou. Volební právo bylo všeobecné, rovné, tajné a přímé, právo volit měli všichni občané Československé republiky bez rozdílu pohlaví.

2.1.2.2.1. Parametry volebního systému do poslanecké sněmovny

Cílem ustanovení ve volebním zákoně bylo zajištění maximální spravedlnosti ve vztahu k menšinám a umožnění jejich reprezentace. Poměrný systém a rozdělení volebních okresů s přiděleným počtem mandátů měl zaručit, aby složení Národního shromáždění co nepřesněji odpovídalo nejen skutečnému poměru politických stran, ale i poměru národností. V důvodové zprávě, připojené k návrhu zákona, se vláda vymezuje vůči předchozím vídeňským vládám, které uzákonily volební geometrii nepřátelskou menšinovým národům²⁰. Vláda si uvědomovala citlivost této problematiky a v případě nerovnoměrného a

¹⁸ K prováděcím nařízením blíže viz kapitola 3.3.2. této práce

¹⁹ 121/1920 Sb., Ústava ČSR, hlava druhá, §8, §17

²⁰ k tomu podrobněji sněmovní tisk č. 969, http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t969_00.htm (až http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t969_07.htm)

nespravedlivého volebního zákona i ohrožení vnitřní stability Československé republiky.

Aktivní volební právo měli všichni občané ve věku 21 let, právo být volen občané ve věku 30 let, volby se konaly vždy v neděli, přičemž byla uzákoněna povinnost volební účasti²¹. Celé území ČSR bylo pro volby rozděleno do 22 volebních krajů, krajské volební komise měly sídlo v Praze, Pardubicích, Hradci Králové, Mladé Boleslavi, České Lípě, Lounech, Karlových Varech, Plzni, Českých Budějovicích, Jihlavě, Brně, Olomouci, Uherském Hradišti, Moravské Ostravě, Trnavě, Nových Zámcích, Turčianském Sv. Martině, Baňské Bystrici, Liptovském Sv. Mikuláši, Košicích, Prešově, Užhorodu. K základním charakteristikám volebního systému zvoleného pro volby do poslanecké sněmovny patří ustanovení o přísně vázaných kandidátkách, praktická neexistence omezovací klauzule, metoda výpočtu volebního čísla a existence tří skrutinií²².

Zavedení vázaných kandidátek znamenalo, že voliči hlasují pro listinu jako celek a odevzdávají svůj hlas určité politické straně a nikoli jednotlivci. Ohledně tohoto ustanovení se vedlo mnoho debat, mezi jeho zastánce patřili především sociální demokraté a k odpůrcům patřili národní demokraté. Tehdy v rámci sociální demokracie existovalo již poměrně silné křídlo levice se stoupajícím vlivem a v pravicovém vedení strany panovaly obavy z toho, že by mohlo dojít ke zvolení převážně levicových kandidátů. Argumentem sociální demokracie bylo hlasování pro program strany a nikoli pro jednotlivce, národním demokratům jako zastáncům individualismu se jevilo jako vhodnější uspořádání, ve kterém bude mít volič více volnosti a bude se moci rozhodovat i podle osobností. Ústavní výbor přijal nakonec zavedení

---

²¹ 123/1920 Sb., hlava druhá, §6, Sbírka zákonů a nařízení státu československého

²² k různým návrhům podrobněji viz zpráva ústavního výboru o vládním návrhu tisk 969

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2374_01.htm,

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2374_02.htm

přísně vázaných kandidátek²³. Zajímavým ustanovením bylo ohlašování kandidátek pro druhé a třetí skrutinium, kdy podle §48 odevzdávaly strany kandidátní listiny s libovolným pořadím kandidátů až po ukončení voleb, což vedlo k tomu, že volič při provádění volby nevěděl, komu bude jeho hlas přidělen. Listina směla obsahovat jen jména kandidátů, kteří byli stranou kandidováni v některém volebním kraji a nebyli v prvním skrutiniu zvoleni. Volebním zákonem byl zaveden institut náhradníka, vzhledem k tomu, že se nekonaly doplňovací volby. Náhradníkem se stal kandidát téže strany dle pořadí uvedeném na kandidátní listině pro daný volební kraj²⁴.

Volební klauzule je umělý, zákonem stanovený procentní práh všech platných odevzdaných hlasů, který musí politická strana překročit, chce-li se účastnit procesu přerozdělování hlasů. Pro volby do poslanecké sněmovny bylo uzákoněno, že do prvního skrutinia budou připuštěny všechny strany a teprve k využití zbývajících hlasů ve druhém skrutiniu budou připuštěny jen ty strany, „které alespoň v jednom volebním kraji dosáhly nejméně 20 000 hlasů nebo volebního čísla, je-li nižší než 20 000 a ohlásily k druhému skrutiniu kandidátní listinu“²⁵. Od roku 1925 platila přísnější pravidla, podle kterých strana k postupu do druhého skrutinia musela získat nejen 20 000 hlasů ale také alespoň jedno křeslo²⁶.

Pro samotné rozdělování hlasů se v prvním skrutiniu používala pro výpočet volebního čísla Hareova kvóta, kterou lze vyjádřit i obecným vzorcem:

$$Q = V / S$$

²³ K tomu podrobněji viz F. Peroutka, Budování státu III., Praha 1991, str. 963-986

²⁴ 123/1920 Sb., § 55, Sbírka zákonů a nařízení státu československého

²⁵ 123/1920 Sb., § 51, Sbírka zákonů a nařízení státu československého

²⁶ 123/1920, změna 205/1925, Sbírka zákonů a nařízení státu československého

tj. součet všech platných hlasů odevzdaných všem stranám (V) vydělený celkovým počtem mandátů (S), které se mají ve volebním obvodu obsadit.

Tímto způsobem se stanovil minimální počet hlasů, který bylo nutno obdržet pro získání mandátu a strana obdržela tolik mandátů, kolikrát bylo volební číslo obsaženo v počtu hlasů odevzdaných pro ní. Obecnou nevýhodou pro tento způsob přidělování mandátů je praktická nemožnost rozdělení hlasů již v prvním skrutiniu, čímž dochází často k tomu, že některé hlasy zůstanou nevyužity. Proto se musí přistoupit k rozdělení zbylých mandátů v dalším skrutiniu. Vláda navrhla, aby druhé skrutinium bylo celorepublikové a tím i spravedlivější, protože bude zohledňovat skutečný poměr hlasů odevzdaných jednotlivým stranám nejen v jednotlivých krajích ale i v celém státě²⁷. Pro druhé skrutinium se volební číslo vypočítalo Hagenbach-Bischoffovou kvótou:

$$Q = V / S + 1$$

tj. součet zbývajících hlasů vydělený součtem zbývajících mandátů zvětšeným o jednu. Pokud se ani v druhém skrutiniu nerozdělily všechny mandáty, byly jednotlivým stranám přidělovány mandáty ve třetím skrutiniu podle vykázaného největšího zbytku dělení. S rozdělováním mandátů souvisela i existence volebního soudu, který byl ustaven zvláštním zákonem a který měl pravomoc rozhodovat o stížnostech proti volbám.

2.3.2.2.2. Důsledky volebního systému do poslanecké sněmovny

Vliv volebního systému na podobu stranického systému je mezi politiky obecně uznáván. Poměrný volební systém spadá v jedno s multipartismem a podle Duvergerovy analýzy především udržuje

²⁷ k tomu podrobněji sněmovní tisk č. 969, , http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t969_00.htm (až http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t969_07.htm)

existující mnohost stran. Tento systém v podstatě ulehčuje život malým stranám, nebrání rozkolům a oddělování stran a naopak ztěžuje žádoucí bipolaritu okolo dvou velkých stran²⁸. Jeho vliv lze však významně ovlivňovat pomocí úpravy jednotlivých aspektů. Mezi nejdůležitější hlavní dimenze volebního systému s dopadem na proporcionalitu výsledků a podobu stranického systému lze zařadit velikost volebního obvodu, matematickou formuli, uzavírací klauzuli a počet a charakter volebních skrutinií²⁹.

Velikost volebního obvodu vyjadřuje, kolik mandátů se v daném volebním obvodě rozděluje. Obecně panuje shoda na tom, že čím větší je volební obvod, tím více vzrůstá proporcionalita výsledků. Volební obvody pro volby do poslanecké sněmovny měly velikost v rozmezí od 6 do 45 mandátů, což odpovídá kategorizaci středních (6-10) a velkých (10 a více) obvodů. Vzhledem k velkému rozmezí velikostí obvodů je vhodné najít ukazatel, který nám umožní vytvořit si lepší představu jaké výsledky bude produkovat celý volební systém. K výpočtu je vhodnější využít místo prostého aritmetického průměru tzv. efektivní velikost obvodů, tedy vážený průměr velikostí obvodů³⁰.

$$M' = \sum Mi^2 / S$$

M_i je velikost každého jednotlivého obvodu a S je celkový počet mandátů ve voleném shromáždění. Účinek volebního systému byl tedy takový, jako by celá republika byla rozdělena do stejně velkých obvodů o velikosti $M' = 15$.

Pro přepočítávání odevzdaných hlasů pomocí volebních kvót platí, že účinky různých formulí (jak kvót tak dělitelů) se projevují zejména v malých obvodech. Hareově i Hagenbach-Bischoffově kvótě je

²⁸ Novák M., Systémy politických stran, Praha 1997, str. 132-136

²⁹ Lebeda T., Hlavní proměnné proporcí volebního systému, Sociologický časopis č. 4, str. 425-448

³⁰ V tomto případě se jedná o zjednodušený výpočet vzhledem k tomu, že v jednotlivých obvodech nejsou rozděleny všechny mandáty.

přisuzována vysoká míra proporcionality s tím, že nevýhodou obou formulí, především Hareovy, je, že nikdy nemůže dojít k rozdělení všech mandátů a je tak ponecháno vysoké procento mandátů k rozdělení v dalším skrutiniu.

Co se týče uzavírací klauzule, je jejím úkolem zabránit malým stranám vstup do parlamentu a alespoň částečně tlumit separační snahy existujících stran. Výše zmíněná přijatá opatření tak lze považovat za v podstatě neúčinná a ani při prvním použití novely zákona ve volbách 1925 se zpřísněné opatření neprojevovalo a roztržštění stranického spektra tak nebylo zabráněno³¹.

Volební systémy, které využívají více úrovní volebních obvodů většinou mají za cíl ponechat užší kontakt voliče s poslancem a zároveň zajistit vysokou proporcionalitu celého systému. V systému využívaném v První republice byly na vyšší úrovni rozdělovány zbytkové mandáty na základě zbytkových hlasů s tím, že do druhého kola bylo převáděno velké množství mandátů. Tato skutečnost byla způsobena využitím Hareovy kvóty v prvním skrutiniu a důsledkem bylo zvýšení počtu poslanců, kteří nebyli spjati s místním volebním obvodem, což bylo navíc umocněno i již zmíněným způsobem sestavování kandidátky pro druhé a třetí skrutinium.

Důsledky takto zvoleného volebního systému jsou tedy zřejmé. Tolik prosazovaná a upřednostňovaná proporcionalita vedla nakonec ke vzniku roztržštěného stranického spektra, vznikaly politické strany, které by při jinak nastavených parametrech ani neměly šanci na úspěch. Programově blízké strany nebyly nuceny se slučovat a vysoký počet stran, včetně stran s marginálním potenciálem, v poslanecké sněmovně vedl k nutnosti vzniku širokých koaličních vlád často i ze stran programově odlišných. Posílení moci stran díky ustanovením o kandidátkách vedlo k nulové regeneraci parlamentu, strany

---

³¹ K volbám 1925 podrobněji viz kapitola 3.1. této práce

kandidovaly stále stejné politiky a obě komory parlamentu výrazně stárly³². Přesto se otázka volební reformy v Československu stala trvalým a nevyřešeným problémem³³.

2.1.2.2.3. Volební řád do Senátu

Pro volby do senátu platila odlišná opatření týkající se počtu volebních krajů, kterých bylo jen 12, délky volebního období, které bylo stanoveno na osm let a věková hranice pro aktivní volební právo byla 26 let, pro pasivní 45 let. Význam rozdílné délky funkčního období měl spočívat v tom, že v obou komorách bude možná existence různých většin a tím tak dojde k posílení kontrolní funkce senátu³⁴. Toto ustanovení však bylo výrazně oslabeno tím, že prezident mohl rozpouštět obě sněmovny současně, k čemuž také docházelo. Československý parlament byl pokaždé předčasně rozpuštěn s výjimkou období 1929-1935.

2.1.2.3. Volební soud

Volební soud³⁵ existoval jako všeobecný soud pro volební záležitosti. Vláda (a posléze i ústavní výbor) byla vedena snahou zabránit tomu, aby o poslaneckých mandátech rozhodovali sami poslanci a proto byl vytvořený volební soud obsazován jinými osobami. V čele volebního soudu stál prezident, který byl zároveň prezidentem nejvyššího správního soudu. Dále byl soud tvořen 12 přisedícími a stálými referenty, kteří byli voleni ze dvou třetin poslaneckou sněmovnou a z jedné třetiny senátem z občanů Československé republiky volitelných do senátu a znalých práv. Jedním z omezení bylo ustanovení, že členy nesmí být členové Národního shromáždění, na druhou stranu v zákoně

³² Balík S. a kol., Politický systém Českých zemí 1848-1989, Brno 2003, str. 55-56

³³ k problematice volební reformy podrobněji viz kapitola 3.4.1. této práce

³⁴ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 32

není zmínka o tom, že by nesměli být členy politické strany, čímž mohla být podle mého názoru ohrožena jejich nestrannost při rozhodování. Hlavní náplní činnosti volebního soudu bylo ověřování voleb do obou komor Národního shromáždění a župních zastupitelstev³⁶, rozhodování o stížnostech podaných ohledně voleb členů Národního shromáždění a rozhodování o ztrátě mandátů. Posledně jmenovaná pravomoc, tedy především způsob jejího uplatňování, byla již ve své době považována za jeden z důkazů porušování ústavního zakotvení volného (neimperativního) mandátu poslance a pokládání mandátu za majetek strany³⁷. Jako další důkaz majetnického postoje stran k mandátu byla praxe tzv. volebních reversů, kterými se poslanci zavazovali vzdát se mandátu, budou-li k tomu stranou vyzváni³⁸.

2.1.3. Politické instituce

Struktura státní moci a pravidla jejího uplatňování byly stanoveny ústavou. Československo se po svém vzniku přihlásilo k parlamentarismu, v ústavě bylo zakotveno oddělení mocí jako záruka demokracie a v systému vzájemné kontroly vlády a parlamentu se vycházelo z francouzského vzoru, kdy centrum moci bylo umístěno do parlamentu.

2.1.3.1. Zákonodárna moc

Prototypem Národního shromáždění se stalo dvoukomorové francouzské Národní shromáždění, skládalo se ze dvou komor a mělo zákonodárnu moc v republice. Návrhy zákona mohli podávat členové obou sněmoven nebo byly předkládány jako vládní návrhy. Ke schválení běžných

---

³⁵ k důvodové zprávě ústavního výboru o volebním soudě viz , http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2424_00.htm

³⁶ O záležitostech týkajících se voleb do zastupitelstev na nižších úrovních rozhodoval Nejvyšší správní soud

³⁷ Peroutka F., Budování státu, Praha 1991, str. 363-376

³⁸ k politickým stranám blíže viz kapitola 2.3.1. této práce

zákonů postačovala prostá většina přítomných poslanců, ústavní změny a vyhlášení války podléhaly třípětinové většině a k obžalobě prezidenta či předsedy vlády byla potřeba dvoutřetinová většina. Převaha poslanecké sněmovny nad senátem byla zvýrazněna ustanovením, které jí umožňovalo odhlasovat odlišné znění zákona než přijal senát, pokud se pro původní návrh vyslovila nadpoloviční většina všech poslanců. Samotný vznik senátu byl určitým kompromisem, ne všechny strany s jeho vznikem souhlasily, nebo navrhovaly jiné složení³⁹. Mezi návrhy se objevila například možnost jmenování třetiny senátorů prezidentem nebo obsazení této části senátu zvolenými reprezentanty veřejnoprávních organizací⁴⁰. Pro odpor především sociální demokracie, která existenci senátu odmítala jako takovou, byl schválen vznik senátu jako plně demokratické komory, ovšem s malou politickou vahou.

Ve vztahu k vládě dominovala poslanecká sněmovna, na její důvěře závisela existence vlády, což ve svém důsledku vedlo k tomu, že členové vlády byli vybíráni ze sněmovny. Kontrola vlády příslušela oběma komorám (př. interpelace předsedy a členů vlády, zkoumat správní úkony vlády, volit kontrolní výbory). Postavení senátu bylo částečně posíleno jinými pravomocemi, příslušelo mu právo soudit na návrh poslanecké sněmovny prezidenta republiky pro velezradu a členy vlády pro porušení ústavních a jiných zákonů. Funkce senátu měla být především kontrolní vůči poslanecké sněmovně. Při hodnocení senátu však lze konstatovat, že jeho role byla spíše minimální a to i vzhledem k tomu, že politická rozhodnutí se činila ve výborech stran. K jeho zrušení však nedošlo spíše kvůli nutnosti změnit v této souvislosti ústavu.

Národní shromáždění zasedalo dvakrát do roka, na jaře a na podzim a po dobu jeho prázdnin nebo v případě rozpuštění některé sněmovny byla

³⁹ k důvodové zprávě ústavního výboru o výhodách systému dvou komor podrobněji viz,

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2423_01.htm,

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2423_02.htm

⁴⁰ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 31

jeho role svěřena Stálému výboru. Výbor měl 24 členů, z nichž bylo 16 zvoleno poslaneckou sněmovnou a 8 senátem podle zásady poměrného zastoupení. Členem ani náhradníkem nemohl být člen vlády. Cílem zákonodárců bylo posílit možnosti parlamentu kontrolovat výkonnou moc⁴¹. Hlavní náplní činnosti výboru byla kontrola činnosti vlády a přijímání neodkladných opatření spadajících do činnosti Národního shromáždění včetně přijímání zákonů na návrh vlády. Veškerá opatření přijatá výborem pozbývala platnosti, pokud nebyla schválena oběma sněmovnami do dvou měsíců od sejití.

Referendum

V §46 Ústavy byla zakotvena možnost bezprostředního výkonu zákonodárné moci lidem. Instrukce referenda byla pokládána za stabilizační prvek v parlamentu a vláda se k němu mohla uchýlit v případě, že by Národní shromáždění zamítlo vládní návrh zákona. Referendum se nevztahovalo na zákony ústavní a proti referendu nebylo přípustné prezidentovo veto. Vláda se na uspořádání referenda musela usnést jednomyslným hlasováním, což lze považovat za výrazné omezení využití možnosti vypsání referenda. Během existence První republiky se žádná vláda k tomuto kroku neodhodlala a podle Peroutky byla jedním z důvodů moc politických stran a způsob fungování vlád jako jakýchsi výkonných výborů stran⁴².

2.1.3.2. Moc výkonná

2.1.3.2.1. Prezident

Prezidentovo postavení odpovídalo parlamentnímu typu demokracie, přestože původní předpoklady reprezentantů zahraničního odboje počítaly s většími pravomocemi prezidenta. Ve srovnání s prozatímní

---

⁴¹ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 33

ústavou byly sice jeho pravomoci posíleny, jeho role měla být však spíše reprezentativní. Prezident byl volen Národním shromážděním na 7 let a na základě přání Tomáše G. Masaryka byla výrazně snížena věková hranice pro volitelnost do této funkce na 35 let, která umožňovala kandidaturu Edvarda Beneše. Již v době vytváření nové ústavy tvůrce znepokojoval zdravotní stav Tomáše G. Masaryka i jeho pokročilý věk a spekulace o možném nástupci se objevovaly po celá 20. léta.

Mezi reprezentativní funkce patří zastupování státu navenek a sjednávání a ratifikace mezinárodních smluv. Z hlavních prezidentových pravomocí je nutné uvést především suspenzivní veto (právo nepodepsat oběma komorami schválenou verzi zákona), absolutní veto mohl prezident uplatnit vůči zákonům Podkarpatské Rusi a opatřením Stálého výboru. Dále právo svolávat, odročovat a uzavírat zasedání Národního shromáždění a právo rozpouštět obě komory parlamentu. Ve vztahu k vládě byla prezidentovi svěřena pravomoc jmenovat a odvolávat ministry. Neměl zákonodárnou iniciativu a zároveň nebyl nikomu ze své funkce odpovědný, stíhání mohlo být zahájeno pouze na základě obvinění z velezrady. Přestože postavení a pravomoci prezidenta byly spíše symbolické, způsob jejich naplnění byl jiný. Významnou roli v tom mělo vnímání Tomáše G. Masaryka jako symbolu osvobození a také jeho obecně uznávaná autorita. Ta se odrazila i ve vytvoření tzv. skupiny Hradu, která neformálně sdružovala osobnosti názorově spřízněné s Masarykem⁴³.

2.1.3.2.2. Vláda

Ústava z února 1920 svěřila většinu výkonné moci do rukou vlády s výjimkou výslovně vyhrazených pravomocí prezidentu republiky. Podle prozatímní ústavy byla vláda volená parlamentem, nyní byla

---

⁴² Peroutka F., Budování státu III., Praha 1991, str. 930

⁴³ Ke skupině Hradu více viz kapitola 2.4.2. této práce.

pravomoc jmenovat a odvolávat vládu svěřena prezidentovi. V praxi docházelo ke jmenování členů vlády z vůdčích osobností koaličních stran, ústava ovšem nestanovila, že by členy museli být pouze poslanci či senátoři. Vláda byla odpovědná poslanecké sněmovně, která jí mohla po předložení návrhu minimálně 100 poslanců vyslovit nadpoloviční většinou nedůvěru. Vláda rozhodovala ve sboru a hlavními kompetencemi vlády bylo předkládání legislativních předloh, přijímání vládních nařízení a záležitosti politické povahy. Výše vylíčené postavení vlády bylo významně omezeno samotným složením vlády. V souvislosti s volebním systémem a podobou stranického systému vznikaly koaliční vlády a vzhledem k významu stran bylo jednání vlády do značné míry závislé na projednání jednotlivých kroků přímo ve výborech stran⁴⁴.

2.2. NÁRODNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ ROZRŮZNĚNOST SPOLEČNOSTI

Složitá národnostní struktura byla jedním z problémů, který komplikoval vnitřní konsolidaci První republiky. Samotná proklamace vzniku samostatného Československa byla pouhým prvním krokem a zajištění jeho hranic byl krok, který logicky musel následovat. Prosazení kontroly nad celým územím nového státu bylo velmi složité a celý tento proces měl významný vliv na budoucí vývoj Československa. Spojením různých oblastí s velice rozdílnou životní úrovní, strukturou průmyslu a zemědělství v jeden stát tak vznikl další problém, na který budování demokratického režimu naráželo.

---

⁴⁴ K problematice vládních koalic viz kapitola 2.3.2. této práce

2.2.1. Národnostní rozrůzněnost společnosti

Občanství Československé republiky mohl získat každý občan Rakouska-Uherska, který měl na území nového státu trvalé bydliště v roce 1911 a k 15. únoru 1921 proběhlo sčítání lidu, které bylo provedeno podle národního sebeurčení každého občana, resp. podle jeho mateřské řeči. Ve srovnání s výsledky sčítání z roku 1910 lze nalézt významné posuny ve prospěch Čechů a Slováků. Celkový počet obyvatel činil 10 006 000, Češi tvořili přibližně 50 %, Slováci 15 %, Němci 23 %, Maďaři 5,6 % a Rusíni 1 %. Z těchto údajů je zřejmé, že počet Němců výrazně převyšoval počet Slováků ve státě. Teorii čechoslovakismu, dle které se československý národ skládá ze dvou větví české a slovenské, tak lze vysvětlit jako zakrývání této skutečnosti⁴⁵. Podle této teorie tvořil československý národ přibližně pouhé dvě třetiny obyvatel státu.

2.2.1.1. Němci

Již 21. října 1918 začalo formování státu Německé Rakousko a předpokládalo se, že součástí tohoto státu se stanou i německé oblasti z Českých zemí. Došlo k vytvoření německých oblastí provincie Dutschböhmen s hlavním městem Reichenberg, spolkové země Sudetenland s hlavním městem Troppau, kraje Böhmerwaldgau s hlavním městem Krumau a Deutschsüdmähren s hlavním městem Znaim a dne 22. listopadu 1918 se rakouské národní shromáždění usneslo na zákoně o státu, který zahrnoval navíc i německé jazykové ostrovy na Moravě. Zdůvodněním těchto kroků bylo právo na sebeurčení, tolik populární heslo na konci války. Toto právo na sebeurčení se však střetlo se stejným právem Čechů a Slováků na vznik samostatného státu po rozpadu Rakouska-Uherska. Pařížská mírová konference znamenala konec německým ambicím, byly uznány historické hranice českého státu a zároveň se Československo zavázalo

zajistit ochranu příslušníků menšin. Do konce roku proběhlo obsazení zmíněných území, což vedlo k dočasné emigraci některých německých politiků (např. Rudolf Lodgman von Auen⁴⁶), kteří pak ve Vídni organizovali exilové vlády a odmítali vzdát se rakouských poslaneckých mandátů. Přistoupit k obsazení území bylo nutné i z toho důvodu, že v oblastech vážlo zásobování a bylo nutno zabránit drancování a nepokojům⁴⁷. V těchto oblastech byla zavedena československá správa, místní němečtí úředníci byli přijati do státních služeb a mohli se podílet na správě, pokud byli ochotni přísahat věrnost československému státu.

Po amnestii, kterou prezident Masaryk vyhlásil, se českoněmecká politická emigrace vrátila a zahájila oficiální činnost. Zapojení reprezentantů německé menšiny do politiky probíhalo velmi pozvolna a v počátcích spočívalo v demonstrativním odmítání existence československého státu. Navzdory tomuto postoji se strany rozhodly neignorovat volby do obecních zastupitelstev v červnu 1919, účastnily se i voleb do Národního shromáždění v červnu 1920. Tehdy byl zahájen společný postup německých stran v Národním shromáždění který mj. spočíval ve vydávání ostrých protičeskoslovenských prohlášení a požadavcích autonomie v různých rozsazích. Teprve s postupem času se názory jednotlivých stran vytríbily a část německého tábora si pozvolna začala uvědomovat bezvýhodnost setrvávání na negativním stanovisku. Požadavky autonomie však některými stranami nebyly opuštěny a jejich prosazení se nestalo jen vnitropolitickou otázkou, ale ovlivnilo i mezinárodněpolitické postavení Československa.

---

⁴⁵ Vodička K., Cabada L., Politický systém České republiky, Praha 2003, str. 25

⁴⁶ Lodgman von Auen Rudolf (1877-1962), německý nacionální politik

⁴⁷ Kárník Z., České země v éře První republiky I., Praha 2000, str. 42

2.2.1.2. Slováci

Pojetí československého národa sehrálo významnou úlohu při vzniku československého státu, kdy se jednotný československý národ stal konstitutivním národem nového státu. Slovenská politická reprezentace nevedla vlastní odboj doma ani v zahraničí a teprve za spolupráce Edvarda Beneše a Milana R. Štefánika došlo k přejmenování České národní rady na Československou národní radu. Dne 30. října 1918 došlo schválením Prohlášení Slovenského národa k vytvoření Slovenské národní rady a účastníci jednání se přihlásili k československému národu. Pro vytvoření Československa bylo však rozhodující, že Národní rada nedisponovala oblastními radami, které by mohly pomoci převzít všechny důležité spoje, tak jako po 28. říjnu oblastní národní výbory v českých zemích. Prosazování státní moci tak muselo být řízeno především z Prahy. Celý tento proces byl komplikován pasivní rezistencí maďarského úřednictva, bolševickým převratem v Maďarsku, které se nechtělo vzdát kontroly území a také neexistencí historické hranice na rozdíl od českých zemí. Po diplomatických zásazích přímo z Paříže, kde se konala mírová jednání a po poskytnutí vojenských sil bylo celé území Slovenska 7. července 1919 obsazeno československým vojskem.

Co se týká správy slovenského území, 10. prosince 1918 bylo zřízeno ministerstvo s plnou mocí pro Slovensko v čele s Vavro Šrobárem, jehož cílem byla integrace Slovenska v souladu s tehdy převládajícím názorem, že by Československo nesneslo jinou formu uspořádání než unitární⁴⁸. Způsob prosazení státní moci však poznamenal vývoj československých vztahů. Postup nejen proti maďarské menšině ale i katolické církvi a politickému katolicismu zanechal mezi Slováky pocit frustrace. Přehlížení kulturních a politických rozdílů se projeвило

---

⁴⁸ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 121

později v příklonu k radikálnímu klerikalismu a také k bolševické Komunistické straně Československa⁴⁹.

Otázka slovenské autonomie byla řešena ve dvou základních dokumentech: Pittsburské dohodě z května 1918 a Martinské deklaraci z října 1918, které se staly podkladem soužití obou národů ve společném státě. Ve výše zmíněné Martinské deklaraci byla deklarována československá jednota, později se ovšem objevily zprávy o tajném dodatku, který se týkal oživení slovenské autonomie po 10 letech. Na základě prohlášení v Pittsburské dohodě o vlastní administrativě, sněmu a soudnictví došlo k diplomatickým komplikacím během zasedání mírové konference v Paříži. Andrej Hlinka⁵⁰, největší autorita Slovenské lidové strany, se v srpnu 1919 rozhodl získat podporu Dohody pro myšlenku autonomie Slovenska. Předložil návrh na konání plebiscitu na území Slovenska o státní příslušnosti. Jeho delegace však ani nebyla přijata, naopak byla vykázána a slovenský poslanecký klub Hlinkovu iniciativu odmítl. Andrej Hlinka byl po návratu zatčen, vyšetřován a jeho popularita na Slovensku stoupla (což se projevilo také jeho zvolením v parlamentních volbách do poslanecké sněmovny). Na zasedání slovenského klubu v únoru 1920, tedy v době připravování ústavy, bylo přijato prohlášení, kterým byla autonomie pro Slovensko omítnuta vzhledem k oslabení Slovenska a potřebě české podpory⁵¹. Československo tak vzniklo jako unitární stát, ve kterém mělo Slovensko stejný stupeň samosprávy jako ostatní země. Řešení otázky slovenské autonomie zůstalo otevřené. Snahy slovenské politické reprezentace o prosazení tohoto požadavku se objevovaly i nadále, v roce 1921 a 1922 byly poslanci Slovenské lidové strany předloženy návrhy na změnu ústavy, které by měly vést k poskytnutí velmi široké autonomie (v druhém návrhu i pro Podkarpatskou Rus). Formování česko-slovenského vztahu se tedy neobešlo bez komplikací a i do budoucna byl jimi tento vztah zatížen. Jedním z projevů byla podoba

⁴⁹ Vodička K., Cabada L., Politický systém České republiky, Praha 2003, str. 21

⁵⁰ Hlinka Andrej (1864-1938), slovenský lidovecký politik

stranického spektra a postoje silných slovenských stran, což se podepsalo na celkovém vývoji československého státu.

2.2.1.3. Maďaři

Vzhledem k tomu, že byla zvolena strategická hranice ČSR na Dunaji, byla existence významné maďarské menšiny způsobena připojením některých maďarských území k jižnímu Slovensku. Reprezentanti Maďarů v Československu vnímali existenci nového státu negativně a také oni měli samostatnou politickou reprezentaci. Vztah Československa s Maďarskem byl v meziválečném období poznamenán připojením území k Československu, na která si Maďarsko činilo nárok. Ostrá nacionální politika Maďarska byla vedena snahou dosáhnout revize hranic, které ovšem mírovou cestou v meziválečném období nedosáhlo.

2.2.1.4. Rusíni, Poláci, Židé

V Paříži bylo rozhodnuto, že území Podkarpatské Rusi bude svěřeno Československu do správy. Význam této oblasti pro Československo byl geostrategický, protože jejím připojením získalo hranice s partnerským Rumunskem a zároveň tak bylo zabráněno spojení mezi Maďarskem a Polskem⁵². Toto území bylo národnostně smíšené, obyvatelstvo se hlásilo převážně k rusínské, ukrajinské a polské národnosti. Ústavou byla zaručena této oblasti samospráva s vlastním sněmem, který mohl přijímat zákony, vůči kterým měl však prezident právo veta. První řádné volby se však na území Podkarpatské Rusi konaly až v roce 1925 a nejvyšší výkonná moc zůstávala v rukou guvernéra, člena československé vlády. Skutečnost, že Československo bylo unitárním státem, vyvolávala nespokojenost, Rusíni se dožadovali uskutečnění autonomie většího rozsahu než v jakém jim byla tehdy umožněna.

---

⁵¹ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 123

⁵² Vodička K., Cabada L., Politický systém České republiky, Praha 2003, str. 22

Zpočátku obtížné prosazení státní moci na tomto území bylo způsobeno vzdorováním Maďarů, kteří odmítali vyklidit tuto oblast stejně jako území Slovenska. Konsolidace režimu na Podkarpatské Rusi pak byla komplikována výraznou zaostalostí v oblasti sociální i hospodářské. To se projevilo podporou antisystémových politických stran, především strany komunistické.

Existence polské menšiny v Československu byla z velké části výsledkem připojení části Těšínska. Nároky na území Těšínska si činilo jak Československo tak Polsko, oba státy z titulu jiných principů. Československo se zaštiťovalo existencí historických hranic, Polsko naopak chtělo uplatnit právo na sebeurčení právě vzhledem k existenci početné polské menšiny v této oblasti. Po vleklých sporech o stanovení hranice, které vyvrcholily krátkou válkou na přelomu let 1918/1919, bylo nakonec přijato kompromisní řešení navržené Konferencí velvyslanců (tvořenou zástupci velmocí), které znamenalo rozdělení Těšínska.

Židovské obyvatelstvo nelze sice zařadit do kategorie národnostních menšin, protože se jedná spíše o náboženskou kategorii, přesto je vhodné i existenci této skupiny zmínit. V Československu žilo přibližně 400 tisíc obyvatel židovského vyznání a vytvářeli dokonce své politické strany, kterým se však v první polovině 20. let nepodařilo získat zastoupení v parlamentu.

2.2.2. Sociální rozrůzněnost společnosti

Hospodářské poměry v Československu zvýrazňovaly etnické a historické rozdíly a ovlivňovaly i sociální skladbu společnosti. Hospodářský význam českých zemí ve státě převyšoval ostatní oblasti, což bylo způsobeno odlišným historickým vývojem, kdy České země se vyvíjely v rámci Předlitavska a Slovensko s Podkarpatskou Rusí

v rámci Zalitavska. Západní část Republiky byla vysoce industrializovaná na rozdíl od Slovenska a Podkarpatské Rusi, které se řadily mezi nejméně rozvinuté oblasti Rakouska-Uherska. V roce 1921 žila zhruba polovina obyvatel českých zemí ve městech, naopak na Slovensku měly tři čtvrtiny obyvatel venkovský charakter. Tomu odpovídalo i rozložení pracovních sil, kdy v českých zemích pracovalo v zemědělství přibližně 30 %, na Slovensku 57 % a na Podkarpatské Rusi až 68 % ekonomicky aktivních obyvatel. Ve dvou posledně jmenovaných oblastech tento podíl dokonce během meziválečného období ještě stoupl, zatímco v českých zemích poklesl⁵³. Slabý slovenský průmysl tak ani nemohl konkurovat českému a podíl Slovenska spolu s Podkarpatskou Rusí na domácím produktu ČSR činil přibližně 18 %⁵⁴.

Jedním ze zdrojů nespokojenosti na Slovensku byly i odlišné kulturní, sociální a hospodářské poměry související s rozdílným stupněm vývoje. K odstranění následků maďarského režimu na Slovensku, např. nigramotnosti, nedostatku slovenských úředníků a učitelů, tak bylo zapotřebí velké úsilí. Na počátku existence Československa byla zavedena praxe vysílání českých úředníků na Slovensko, což odpovídalo tehdejší situaci. Avšak později, kdy slovenští středoškoláci a vysokoškoláci byli nezaměstnaní, byla tato politika Slováky vnímána velmi negativně. Rozdíly mezi průmyslovým západem a zemědělským východem byly navzdory investicím v zaostalých oblastech po celou dobu existence První republiky výrazné. Rozdělení obyvatelstva mezi zemědělské a městské oblasti se pak odráželo i v politickém životě a v nutnosti řešit sporné otázky např. zavedení ochranných cel pro zemědělství a pro průmysl.

---

⁵³ Miller D. E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 18

⁵⁴ Miller D. E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 18

2.3. POLITICKÉ STRANY, KOALICE A OPOZICE V PARLAMENTU, VZNIK VLÁD

2.3.1. Politické strany

2.3.1.1. Stranický systém

Systém politických stran, tak jak se vyvinul v meziválečném Československu, je považován za jeden z hlavních problémů demokracie v ČSR. Na politických stranách spočívala v podstatě stabilita celého systému. Navzdory tomu nebylo organizování politických stran ústavně zakotveno a neexistoval žádný jiný právní předpis, který by řešil podmínky vzniku strany, její organizace a činnosti. Počet stran v systému byl ovlivněn již zmíněnými faktory, mezi které patřil poměrný volební systém s vázanými kandidátkami, absence omezovací klauzule a metoda výpočtu volebního čísla. Tím, že nebyla využita možnost korigovat množení stran, tak prakticky neexistovaly meze, které by počet stran limitovaly. Diferenciace stranické soustavy probíhala na základě klasických politologických štěpení (na osách město-venkov, centrum-periferie, stát-církev a práce-kapitál), základním rozlišovacím bodem byl však národnostní princip, proto se ve stranickém systému První republiky setkáváme s řadou stejně programově orientovaných stran, jež se odlišovaly „pouze“ národnostní příslušností členů i voličů.

Samotný vznik ČSR znamenal sloučení několika stranických systémů vzhledem k historickému vývoji v jednotlivých částech nového státu. Poměrně vyvinutý a vykrytalizovaný byl český stranický systém, který se stal v republice posléze dominantním. České politické strany se záhy přejmenovaly na československé, zastoupení slovenských politiků v těchto stranách však bylo velmi malé a stranám se s výjimkou agrárníků v podstatě nedařilo prosadit se na Slovensku.

Na druhé straně postavení Slovenska v Zalitavsku neumožnilo dostatečný rozvoj stranické soustavy. Za existence Rakouska-Uherska nebylo v Zalitavsku před rokem 1918 zavedeno všeobecné volební právo a slovenské politické subjekty a politika byly vystaveny silnému centralizačnímu tlaku. Československý stranický systém byl od počátku konstruován jako český⁵⁵.

Do nové soustavy se zapojil i samostatný rozvinutý německý stranický systém a etnické rozdělení stran, s výjimkou existence Komunistické strany Československa, zůstalo zachováno po celou dobu trvání První republiky. Německé politické strany vytvořily v roce 1920 společný parlamentní svaz (kromě sociální demokracie a národních socialistů, kteří ale později do svazu vstoupili) a vyjádřily se proti existenci československého státu. V průběhu 20. let došlo v rámci německého tábora ke krystalizaci a rozdělení na negativisty a aktivisty. Vzhledem k obdobné struktuře stranických systémů, řadíme k aktivistickým stranám „protějšky“ nejvýznamnějších českých stran. Aktivistické strany již na počátku 20. let zahájily spolupráci s českými stranami, což později vedlo k rozpadu společného parlamentního svazu německých stran. Těmto stranám se během 20. let podařilo překonat nacionální stanoviska a prohloubení spolupráce s českými stranami vedlo ke vstupu těchto stran do koaličních vlád. Až do vzestupu fašismu ve 30. letech měly tyto strany silné pozice mezi německým voličstvem, získávaly přibližně tři čtvrtiny hlasů. Negativistické strany byly nacionálně orientované, odmítaly spolupráci s českými politickými stranami a trvaly na právu Němců na sebeurčení. Ve 20. letech jejich vliv nebyl příliš silný, avšak po hospodářské krizi, nástupu Hitlera k moci v Německu a v souvislosti s vnitropolitickou situací v Československu převážil jejich vliv a vliv nástupnické strany (Henleinova Sudetoněmecká vlastenecká fronta) mezi německými voliči stoupl na úkor občanských aktivistických stran.

---

⁵⁵ Cabada L., Český stranický systém 1890-1939, Plzeň 2000, str. 5

Mezi maďarskou menšinou (cca 18 % obyvatel Slovenska) na Slovensku se těšily podpoře především Zemská maďarská strana maloroľnická a dále Krajinská strana křesťansko-sociální, jejichž postoje vůči Československu byly spíše odmítavé. Maďarské strany úzce spolupracovaly se stranami německé menšiny na Slovensku, např. stranou spišských Němců. V rámci stranického spektra se pohybovaly i strany reprezentující rusínské obyvatelstvo, mezi kterými měly největší úspěch nacionalistické strany požadující autonomii, ale také komunisté zde získávali vysoké procento hlasů. Dále byly v Československu strany židovského a polského obyvatelstva.

Vliv volebního systému se projevoval také v tom, že strany nebyly nuceny inovovat stranické programy vzhledem k „jistotě“ proniknutí do parlamentu. V souvislosti s vázanými kandidátkami pak docházelo k minimální obměně tváří, na kandidátkách se stále objevovali stejní lídři stran, což ve svém důsledku bránilo regeneraci parlamentu. Postavení stranických elit tím bylo zvýrazněno a projevovalo se v centralistickém způsobu fungování stran. Ani silným politickým stranám se nevyhnulo štěpení, v průběhu 20. let docházelo ke vzniku nových politických stran, které se někdy zúčastnily voleb samostatně, někdy byla jejich existence natolik krátká, že k volbám ani nedošly.

Jednotlivé politické strany pohybující se ve spektru zastupovaly nejvýznamnější ideologicko-politické rodiny. Základní pól tvořily agrární strany, přičemž českoslovenští agráři se pravidelně podíleli na vládách díky silné voličské podpoře. Specifickou pozici si zachoval i politický klerikalismus a jeho představitelé v českém, slovenském i německém táboře. Silnou pozici měl levicový tábor reprezentovaný českou a německou sociální demokracií, a socialistickou stranou. Oddělením silně levicového křídla vznikla na počátku 20. let komunistická strana, reprezentující extrémní levici. Liberalismus zastupovaný národní demokracií postupně ztrácel vliv a českému fašismu se během 20. let významnou pozici ani nepodařilo získat. Vliv

na společnost si strany mimo jiné udržovaly prostřednictvím stranického tisku. Existence velkého množství vydávaných novin je zdůvodněna působením mnoha stranických subjektů, pro které denní tisk plnil funkci tribuny. Strany tímto způsobem ovlivňovaly názory a postoje svých voličů a zároveň se snažily o získání nových příznivců⁵⁶. Politické strany tehdejší doby neměly bez vlastního tisku v podstatě naději na úspěch⁵⁷.

2.3.1.2. Základní údaje o relevantních politických stranách

Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu

Známá pod zkráceným názvem agrární strana, zastávala výjimečné postavení ve stranickém systému. Po rozpadu sociální demokracie a vzniku komunistické strany se stala nejsilnějším politickým subjektem a od roku 1922 obsazovala post ministerského předsedy v koaličních vládách. Již ve volbách 1920 spolupracovala se slovenskou agrární stranou (osobnosti Vavro Šrobár, Milan Hodža⁵⁸), se kterou se v roce 1922 spojila, díky čemuž se jí dařilo získávat voliče i na Slovensku. Hlavním programem bylo hájení zájmů venkovského obyvatelstva, byla iniciátorem pozemkové reformy, podporovala rozvoj zemědělské výroby prostřednictvím daňových, celních a dalších opatření. Nejvýznamnějším deníkem strany byl Venkov, jehož zakladatelem byl Antonín Švehla, dlouhodobý předseda strany.

Svaz zemědělců a venkovských živností (Bund der Landwirte und des ländlichen Gewerbes)

Bund der Landwirte byl ustaven v lednu 1920. Program německých agrárníků odpovídal tehdejší době a tedy i oni požadovali sebeurčení, dále rozpuštění vojska, samosprávu národnostních okresů, a celkově

⁵⁶ Kárník Z., České země v éře První republiky, I., Praha, str. 327

⁵⁷ Kárník Z., České země v éře První republiky, I., Praha, str. 327

byly požadavky strany nerealistické. Během pozemkové reformy se však snažila hájit zájmy německých rolníků, což jí přibližovalo k české politice. Po parlamentních volbách 1920 se tak strana postupně přiklonila ke státotvornému přístupu jeho hlavní představitelé, Franz Spina⁵⁹ a Franz Křepek⁶⁰ byli významnými zastánci aktivismu. Franz Křepek byl také několikrát přijat Tomášem G. Masarykem a obrat ve vztazích Němců k vládní politice pak získal podporu i v samotné straně a strana získala v polovině 20. let nejsilnější postavení v rámci spektra německých stran v Republice. Ústředními novinami německé agrární strany byly Deutsche Landpost, do kterých často přispívali Franz Křepek i Franz Spina.

Československá strana lidová

Patřila mezi nejtradičnější politické strany v Československu, za První republiky fungovala jako federace složená z české a moravské části. V prvních volbách 1920 postupovala společně se slovenskou lidovou stranou, která posléze vystupovala samostatně. Podporovala sociální spravedlnost, sociální zákonodárství, zachování soukromého majetku, demokratickou strukturu státu a stala se trvalou součástí vládních koalic. Předsedou strany byl Jan Šrámek, strana si trvale udržovala podporu nejen na Moravě ale i v Čechách a byla součástí většiny prvorepublikových koaličních vlád. Přední místo mezi tiskovinami strany zaujímaly Lidové listy a na Moravě, kde měla strana významné postavení, list Den.

Slovenská lidová strana (Slovenská ľudová strana)

Vznikla v roce 1918 z katolického křídla Národní strany a v prvních volbách 1920 postupovala společně s československou stranou lidovou. V roce 1921 se strana rozhodla pro samostatnou politiku a ke sloučení

---

⁵⁸ Hodža Milan (1878-1944), slovenský agrární politik

⁵⁹ Spina Franz (1868-1938), německý agrární politik

s českým a moravským křídlem nedošlo. Zpočátku se stavěla k existenci společného státu loajálně, později se ale přiklonila k požadavkům autonomie. Její pozice na Slovensku byla nejsilnější a s každými dalšími volbami se upevňovala. Nejvýznamnější osobností strany byl Andrej Hlinka, na jehož počest se strana před volbami 1925 přejmenovala na Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu. Tiskovým orgánem strany byl list Slovák.

Německá křesťansko-sociální strana lidová (Deutsche christlich-soziale Volkspartei)

Byla založena v listopadu 1919 a v jejím čele stál Robert Mayr-Harting⁶¹, profesor německé univerzity v Praze. Strana ve svém programu žádala kromě sebeurčení zavedení plebiscitu v důležitých otázkách, sociální ochranu a omezení nepřímých daní. Byla koncipována jako strana konfesní a katolická, stavěla se proti válce a militarismu a prosazovala mírovou roli Společnosti národů. Program strany schválil sjezd německých křesťanských sociálů, který se konal v září 1920 v Praze. Robert Mayr-Harting byl jedním z německých politiků, kteří udržovali kontakty s prezidentskou kanceláří a jednal o možnostech navázání spolupráce mezi Čechy a Němci, především mezi univerzitními odborníky. Nejvýznamnějšími novinami německých křesťanských sociálů byly noviny Deutsche Presse.

Československá strana národně demokratická

Vznikla v roce 1918 sloučením strany mladočechů, částí několika pokrokových stran jako Česká státoprávní demokracie a po vzniku ČSR se přejmenovala. Hlavním programem strany byl antisocialismus, odluka církve od státu, národní český stát a strana se stavěla proti uznání SSSR de iure. Vzhledem k jejímu radikálnímu zaměření podpora

---

⁶⁰ Křepek Franz (1855-1936), německý agrární politik

⁶¹ Mayr-Harting Robert (1874-1948), německý křesťansko sociální politik

strany v průběhu existence První republiky postupně klesala a její příznivci se přiklonili spíše k národním socialistům či živnostníkům. Předními osobnostmi strany byl Karel Kramář⁶², Alois Rašín a Viktor Dyk⁶³. Tisk strany patřil mezi nejstarší vzhledem k dlouhé existenci strany mladočechů. Národní listy, jejichž dlouhodobým ředitelem byl František Sís⁶⁴, byly známé svou nacionalistickou orientací a občasným protihradním zaměřením.

Německá strana národní (Deutsche Nationalpartei)

DNP zahájila formálně svou činnost v Československu po spojení několika nacionalistických uskupení v prosinci 1919. V jejím čele stál Rudolf Lodgman von Auen. Navzdory obdobnému názvu československé národní demokracie je v jejím programu a především v aktivitách tolik rozdílů, že ji nelze považovat za protějšek československé strany. Strana byla ultranacionální, zásadně odmítala československý stát a činila si nárok vést německý národ v Československu. Navzdory těmto ambicím podpora strany mezi německým obyvatelstvem v Republice slábla a ani její úsilí o to, aby nebyly zakládány jiné politické strany reprezentující německé obyvatelstvo, nevyšlo. Ústředním listem strany byly Sudetendeutsche Tageszeitung.

Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

Úzce spolupracovala s agrárníky, podporovala ekonomickou samostatnost podnikatelů, které chtěla dosáhnout prostřednictvím snížení daní, decentralizací či úspor ve státní správě. Mezi její představitele patřil Rudolf Mlčoch⁶⁵ a Josef Václav Najman⁶⁶.

⁶² Kramář Karel (1860-1937), český národně demokratický politik

⁶³ Dyk Viktor (1877-1931), český národně demokratický politik

⁶⁴ Sís František (1878-1938), český národně demokratický politik a novinář

⁶⁵ Mlčoch Rudolf (1880-1948), český živnostenský politik

⁶⁶ Najman Josef Václav (1882-1937), český živnostenský politik

Německá živnostenská strana (Deutsche Gewerbepartei)

Německá živnostenská strana vyhlásila svůj program na sjezdu, který se konal v listopadu 1919. Lze ji považovat za jakéhosi dvojníka československé živnostenské strany a také spolupracovala s německými agrárníky. Nacionální požadavky strany byly v programu až na druhém místě a kromě požadavku sebeurčení žádali živnostníci úpravu daní, sociálního pojištění a zákonodárství.

Československá sociálně demokratická strana dělnická

Byla celostátní stranou, členy a stoupence měla od svého vzniku v roce 1878 hlavně mezi dělníky a zaměstnanci ve velkých městech. Stala se jedním z klíčových subjektů z celého spektra politických stran a v prvních poválečných volbách byla nejsilnější stranou. Byla členem Druhé internacionály, navzdory přihlášení k marxismu však odmítala násilné změny demokratického systému a vlastnických poměrů a vyslovovala se pro postupné reformy. Jejím cílem bylo zlepšení životní úrovně prostřednictvím sociálního zákonodárství. Po odštěpení levicového křídla se strana musela potýkat s odlivem příznivců z lidových vrstev a také ztratila pozici nejsilnější strany. V sociální demokracii převážili umírnění politici, což se stalo zárukou možnosti účasti na koaličních vládách. Mezi významné reprezentanty strany patřili Vlastimil Tusar⁶⁷, Rudolf Bechyně, František Soukup⁶⁸. Někteří z nich přispívali do hlavního tiskového orgánu strany Práva lidu. Na stranu měl významný vliv i Tomáš G. Masaryk, jehož názory strana často přejímala, a to také z toho důvodu, že neměla ve svých řadách mnoho odborníků a výrazných osobností⁶⁹.

⁶⁷ Tusar Vlastimil (1880-1924), český sociálně demokratický politik

⁶⁸ Soukup František (1871-1940), český sociálně demokratický politik

⁶⁹ Olivová V., Dějiny První republiky, Praha 2000, str. 81

Německá sociálně demokratická strana dělnická (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei)

K založení strany došlo v září 1919. Jejím předsedou byl Josef Seliger⁷⁰, předseda původního zemského výboru strany z Čech, a jeho zástupcem byl Ludwig Czech⁷¹. V emigraci se Josef Seliger sblížil s Rudolfem Lodgmanem von Auen z DNP a názorové rozdíly s československým protějškem se zостřily. V programu byl vyjádřen názor, že Československá republika je výtvořem dohodového imperialismu a strana požadovala opuštění dohodových spolků, vytvoření národnostních okresů s volenými úředníky a omezení moci Národního shromáždění. Německá sociální demokracie nevstoupila po parlamentních volbách 1920 do společného parlamentního svazu s ostatními německými stranami, přesto její odmítavý postoj vůči republice a nacionální stanoviska nebyla mírnější. I v této straně došlo k odštěpení levicového křídla, nakonec v ní převážil smířlivější tón a vůle účastnit se vlády. V době, kdy byla strana nejsilnější, měla hned několik tiskovin, nejvýznamnější byl časopis Freiheit, na který navázal Sozialdemokrat.

Československá strana socialistická

Vznikla v roce 1897 jako Česká národně socialistická strana dělnická, po splynutí s částí strany realistické a anarchistických a levicových skupin změnila název na Československá strana socialistická a v roce 1926 se přejmenovala na stranu národně socialistickou. Na počátku existence První republiky vystupovala velmi radikálně, posléze se zaměřila na zastupování nižší střední vrstvy, úředníky a podnikatele, ve srovnání se sociální demokracií však postrádala širší dělnickou voličskou základnu. Orientovala se výrazně sociálně a snažila se o zajištění sociální rovnosti a spravedlnosti. Jejími hlavními představiteli

---

⁷⁰ Seliger Josef (1870-1920), německý sociálně demokratický politik

⁷¹ Czech Ludwig (1870-1942), německý sociálně demokratický politik

byli Václav Klofáč⁷², Jiří Stříbrný a od roku 1923 také Edvard Beneš, který za stranu kandidoval již ve volbách 1920. Osobní spory ve straně vedly ke konfliktu, do jehož řešení nepřímo zasahoval i Tomáš G. Masaryk. Přestože strana byla významným politickým partnerem sociální demokracie, ke sloučení stran navzdory spolupráci a snahám nedošlo. Koncern Melantrich vydával noviny České slovo jako oficiální list strany.

Německá národně socialistická strana dělnická (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei)

DNSAP byla ustavena v květnu 1918 a jejími nejvyššími vůdci byl Hans Krebs⁷³ a Rudolf Jung⁷⁴ a stejně tak jako v případě DNP ji nelze považovat za protějšek československé strany socialistické. V jejím programu byl jak sociální radikalismus tak i velkoněmecký nacionalismus, který ji stavil po bok DNP. Strana se účastnila příprav k založení nacistických stran v Rakousku a Německu a její stoupenci se podíleli na přípravě Hitlerova puče v roce 1923. Do vedení negativistických nacionalistických stran se postupně prosadila namísto Lodgmanovy DNP právě DNSAP. Nejvýznamnějšími novinami strany byly noviny Der Tag.

Komunistická strana Československa

Vznikla v roce 1921 z levicově orientovaného křídla sociální demokracie a krátce poté se sjednotila s komunistickými frakcemi všech národností v ČSR. Jako radikální a populistická strana se stavěla proti demokratickému zřízení Československé republiky a odmítala její právní řád i majetkové uspořádání pod vlivem ideologie Třetí internacionály, jejímž členem byla od roku 1921. Straně se dařilo získávat vliv hlavně mezi méně kvalifikovaným dělnictvem ale také

⁷² Klofáč Václav Jaroslav (1868-1942), český národně socialistický politik

⁷³ Krebs Hans (1888-1947), německý národně socialistický politik

mezi levicovými intelektuály. K hlavním reprezentantům strany se řadí Bohumír Šmeral⁷⁵, Klement Gottwald⁷⁶, nejvýznamnějšími listy bylo Rudé právo, založené již v roce 1920 a Rudý večerník. Nejvýznamnějším německým komunistickým denníkem byl původní sociálnědemokratický Vorwärts. Strana těžila z toho, že při svém vzniku se jí podařilo získat velkou část stranických organizací i podstatnou část jejich tisku a k přispěvatelům patřilo mnoho významných osobností uměleckého života té doby (např. Ivan Olbracht, Marie Majerová, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura aj.)

2.3.1.3. *Klasifikace stranického systému*

Toto stranické spektrum tvořilo páteř stranického života První republiky a nabízelo dostatečný počet relevantních stran⁷⁷ různých směrů, tedy přibližně dvanáct stran včetně německých a maďarských (v tomto případě strany, které se pravidelně zúčastnily voleb a získávaly mandáty). Mezi jeho základní charakteristiky patřila přítomnost antisystémových stran, existence bilaterální opozice (z prava i z leva), snaha o obsazení politického středu, značná ideologická vzdálenost jednotlivých stran a malá obměna v rámci vládních koalic. Podle klasifikace Giovanniho Sartoriho, která je považována za jednu z nejpropracovanějších, lze takto fragmentovanou soustavu označit z hlediska formátu systému za extrémní multipartismus⁷⁸ a z hlediska typu systému za polarizovaný pluralismus⁷⁹. „Formát“ systému stran je založen na stupni fragmentace, tedy počtu stran a „typ“ na stupni ideologické polarizace. Stupeň ideologické polarizace má velký vliv na stabilitu systému a na rozdíl od umírněného pluralismu je polarizovaný pluralismus Sartorim považován za nestabilní, „nevládnutelný“. Zásadní

⁷⁴ Jung Rudolf (1882-1945), německý národně socialistický politik

⁷⁵ Šmeral Bohumír (1880-1941), český komunistický politik

⁷⁶ Gottwald Klement (1896-1953), český komunistický politik

⁷⁷ Dle G. Sartoriho se jedná o stranu, která má koaliční či vyděračský potenciál, tedy schopnost podílet se za určitých podmínek na vládě nebo vyvíjet na ostatní strany v systému tlak, nemůže být tedy ignorována

⁷⁸ Multipartismus = systém více než dvou stran

význam v této otázce má počet pólů, vzdálenost mezi póly a odstředivé či dostředivé tendence. Označíme-li systém za polarizovaný, znamená to, že systém je organizován kolem více pólů a zároveň je zde obsazen i střed. Polarizované multipolární systémy mají odstředivé sklony, je zde pól středu, ale systém nemá centristický charakter. Stojí tak v protikladu k fungujícím bipolárním systémům, které mají tendenci směřovat do středu a ve kterých je politický styl umírněný⁸⁰.

Přes značnou komplikovanost stranického systému v První republice však nelze jednoznačně prohlásit, že by politická moc byla nestabilní. Jedním z důvodů udržení stability byla i podoba vládních koalic, jejichž formování bylo vedeno snahou o zajištění kontinuity panujících poměrů⁸¹.

2.3.2. Koalice a opozice v parlamentu

Aliance mezi stranami mají různé podoby, přičemž jedním z faktorů, který ke tvoření aliancí vede, je počet stran a také volební systém. Systém poměrného zastoupení, který spadá v jedno se systémem více než dvou stran, vede na jednu stranu k větší nezávislosti stran, na druhou stranu ovšem ztěžuje utvoření parlamentní většiny jednou stranou. Vede tak k nutnosti vytváření tzv. povolebních aliancí, tj. vládních a parlamentních. Pro parlamenty a vlády multipartistických režimů jsou parlamentní koalice typické, v jejich rámci můžeme rozlišit provládní či opoziční koalice. Podle vztahu mezi exekutivou a legislativou hovoříme v parlamentních režimech o tzv. pružné dělbě moci, která spočívá v rovnováze těchto orgánů, tj. parlament může svrhnout vládu a vláda rozpustit parlament. Je-li u moci koaliční vláda (která odráží parlamentní většinu) je zřejmé, že se nemůže obejít i bez koalice parlamentní, na jejíž podporu se může při prosazování svých

---

⁷⁹ Balík S. a kol., Politický systém českých zemí 1848-1989, Brno 2003, str. 68

⁸⁰ Novák M., Systémy politických stran, Praha 1997, str. 78-85

návrhů spoлеhnout. V První republice se koaliční vlády jevily jako nutnost, která vyplývala z daného rozložení sil, žádné ze stran se nepodařilo získat parlamentní většinu. Základními modely vlád byly čtyři typy koalic: všennárodní, rudozelená, občanských stran a široká.⁸² Způsob vytváření vládních koalic a výkon moci byl významně ovlivněn podobou opozice.

V demokratických režimech je z parlamentního hlediska také důležité rozlišení mezi vládou a opozicí, kdy parlament se stává tribunou pro opozici. „Cílem opozice je dosáhnout změny vládní činnosti a zákonodárství a případně nahradit vládu v důsledku nových voleb nebo se s ní o moc podělit“⁸³. Z opozice se tak stává významná a nezastupitelná součást politického systému, v ČSR měla opozice zákonem stanovená práva, která jí umožňovala kontrolovat vládu. Československé vlády se musely potýkat s velmi početnou opozicí, která však nebyla jen protivládní, ale i protistátní. V rámci neloajální opozice je možné rozlišit ideologickou opozici, reprezentovanou především komunistickou stranou a národnostní opozicí, zastupující pozice jednotlivých menšin v Republice. Mělo-li být cílem opozice získat moc, hrozilo v případě vítězství opozice v První republice její zničení a vládní koalice byly vytvářeny s tímto vědomím. Omezený počet státo tvorných stran pak vedl k malé obměnlivosti koaličních sestav a k tomu, že se koaliční sestavy brzy vyčerpaly. Možnost vytvořit parlamentní většinu byla složitá a ve svém důsledku tak vznikaly vlády ze stran rozdílného programového zaměření. Vládní akceschopnost byla limitovaná touto skutečností, která ovlivnila způsob fungování, založený na co nejširším kompromisu mezi jednotlivými stranami.

---

⁸¹ Vodička K., Cabada L., Politický systém České republiky, Praha 2003, str. 28

⁸² Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 38

2.3.3. Vznik vlád

Vznik vlád byl ovlivněn nejen podobou široké opozice ale také postavením politických stran v systému. Centralizovaný způsob organizace politických stran vedl k tomu, že jmenovaný ministerský předseda si nevybíral jednotlivé ministry sám, ale ministři byli vysíláni svými stranami. Ministerstva si strany rozdělovaly podle stranických zájmů a tato praxe se později stala zvykem při vzniku koaličních vlád⁸⁴. Jednání a rozhodování vlády bylo vedeno principem vzájemných kompenzací a ústupků a jednotlivé kroky byly předem konzultovány ve vedení stran se snahou dojít ke kompromisu. Role parlamentu tak byla svým způsobem omezena na schvalování již předem dohodnutých kroků a zákonů a jeho zákonodárná iniciativa se nemohla zcela rozvinout. Neschopnost dosáhnout kompromisu ve všech otázkách mezi jednotlivými stranami se nakonec stala limitujícím faktorem a vedla k určitému zablokování systému.

V obdobích, kdy byla spolupráce mezi stranami narušena, vystoupila do popředí osobnost prezidenta Masaryka, který měl pravomoc jmenovat a odvolávat ministry. V rámci svých kompetencí tak prezident vybral nepolitickou osobnost jako ministerského předsedu a členové vlády byli jmenováni z řad odborníků. Tento typ vlád vedl k posílení pozice prezidenta, na druhou stranu i vláda tohoto složení stejně musela získat podporu parlamentních stran, pokud chtěla uspět se svými návrhy v parlamentu. To opět vedlo k tomu, že její činnost byla svým způsobem řízena politickými stranami a po obnově širšího konsensu došlo k návratu ke koaliční vládě.

První vláda (listopad 1918 – červenec 1919)

Všenárodní vláda Karla Kramáře byla jmenovaná Revolučním národním shromážděním, její složení odpovídalo poměru stran ve shromáždění.

---

⁸³ Novák M., Systémy politických stran, Praha 1997, str. 223

V kabinetu se sešli národní demokraté, českoslovenští socialisté, agráři, sociální demokraté, slovenský klub a lidovci. Tyto strany spojoval jejich československý charakter a nikoli programové zaměření.

Druhá vláda (červenec 1919 - květen 1920)

Rudozelená koalice v čele s Vlastimilem Tusarem vznikla na základě výsledků obecních voleb, které se však konaly jen v českých zemích, vzhledem k okupaci Podkarpatské Rusi a východního Slovenska maďarskými jednotkami. Volební výsledky potvrdily všeobecný posun doleva, socialistické vládní strany zvítězily v poměru 45,7 % hlasů: 38,4 % hlasů pro vládní nesocialistické. Sestavená vláda ze sociálních demokratů, československých socialistů a agráříků (včetně slovenských) disponovala sice 138 hlasy z 281 v Národním shromáždění, ale nepřítomnost Němců v parlamentu a zatím i samostatných komunistů umožnila existenci menšinové vlády. Při úvahách o sestavení vládní koalice vystoupil Kramář s návrhem vytvoření vlády z nesocialistických stran jako bariéry proti bolševismu, vynechání nejsilnější strany z vlády se však nesetkalo s odezvou.

Třetí vláda (květen 1920 – září 1920)

Po schválení ústavy byly vypsány parlamentní volby, na jejichž základě vznikla nová vláda. Síla socialistických stran dokonce vzrostla, obsadily 101 křesel z 281 (50,57 % českých a slovenských hlasů), přesto vládu utvořily opět v koalici s agráříky. Již tehdy se uvažovalo o vstupu německých stran do vlády, Vlastimil Tusar jednal jak s německými sociálními demokraty tak s křesťanskými sociály, k vytvoření česko-německé vlády však nedošlo. Opětovný odchod národní demokracie do opozice vedl k postupnému příklonu strany doprava a vzniku různých frakcí ve straně. Důležitá pro fungování vlády byla skutečnost, že do parlamentu pronikla i radikální

---

⁸⁴ Broklová E., Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992, str. 39

marxistická levice sociální demokracie, která účast strany schválila s tím, že bude svolán sjezd strany, který rozhodne o koaliční politice. Během působení této vlády došlo ke krizi v sociální demokracii a opět se objevily úvahy o posílení vlády rozšířením o zástupce německé sociální demokracie, k čemuž však vzhledem k dalšímu vývoji nedošlo.

Čtvrtá vláda (září 1920 – září 1921)

V souvislosti s rozkolem uvnitř sociální demokracie (československé i německé) došlo po poradách s prezidentem Tomášem G. Masarykem k demisi Tusarovy vlády. Rudozelená koalice nemohla zůstat u moci vzhledem k síle komunistického křídla v sociální demokracii, které stranu velice oslabovalo. Prezident jmenoval novou, úřednickou vládu, v jejímž čele stál Jan Černý⁸⁵, tehdejší prezident zemské správy na Moravě. Tento krok byl chápán jako východisko z politické krize a jeho význam přesahoval svou dobu, ovlivnil charakter československé politiky i do budoucnosti. Došlo ke vzniku nového modelu vlády, k jejímuž jmenování se prezident mohl uchýlit ve skutečně či zdánlivě bezvýchodné politické situaci. Navíc je toto období výjimečné i vznikem tzv. Pětky, neobvyklého orgánu v evropských demokraciích. Tehdy bylo cílem zúčastněných politických stran předejít dalším možným krizím spojeným především s radikalizací nacionálního i sociálního charakteru. Měla působit v období, kdy byla u moci vláda odborníků, svou sílu si však udržela přinejmenším do poloviny 20. let. Němečtí sociální demokraté procházeli stejnou krizí jako českoslovenští a proti extrémní levici postupovaly obě strany společně. Podporu úřednické vládě a její politice proti nacionalismu Kramářovy skupiny vyjádřily po dohodě se stranami Pětky i němečtí agrárníci a křesťanští sociálové⁸⁶.

⁸⁵ Černý Jan (1874-1959), český správní politik

⁸⁶ Cabada L., Český stranický systém 1890-1939, Plzeň 2000, str. 84

Pátá vláda (září 1921 - říjen 1922)

Od jara 1921 se uvažovalo o výměně vlády, k návratu k parlamentní vládě však došlo až ke konci roku. Ve vládě měly být zahrnuty všechny strany Pětky a v čele měl stát Antonín Švehla. V období vyjednávání o složení vlády došlo k rozkolu mezi československými lidovci a slovenskými lidovci. Slovenská lidová strana vytvořila vlastní parlamentní klub a hlasovala proti rozpočtu na rok 1922, tím fakticky vstoupila do opozice a vzápětí podala svůj první návrh směřující k autonomnímu postavení Slovenska. Základem nové vlády se nakonec staly strany Pětky, doplněná však byla nestranickými odborníky z vlády předchozí a v jejím čele stanul Edvard Beneš. Vznik této vlády všennárodní koalice symbolizoval překonání politické krize včetně zahraničněpolitické spojené s pokusem o restauraci vlády Habsburků v Maďarsku. Osobní spory a politické neshody však omezovaly činnost vlády, Pětka působila i nadále a svůj vliv prosazoval i prezident Masaryk, který chtěl ovlivnit složení budoucí vlády.

Šestá vláda (říjen 1922 – prosinec 1925)

V čele nové vlády stál Antonín Švehla, předák Pětky. Složení nové vlády odpovídalo vzorci předchozí všennárodní koaliční vlády, byla zachována rovnováha v rozdělení ministerských křesel mezi jednotlivé strany. Její činnost skončila s předčasnými parlamentními volbami.

Vlády v první polovině 20. let vznikaly na základě národnostního principu vzhledem k nacionálním postojům jak německých tak i některých československých stran. Ve vývoji postoje německých stran bylo několik významných mezníků. Se vznikem vlády všennárodní koalice na podzim 1922 došlo k rozpadu společného parlamentního svazu německých stran a ve třech německých stranách se postupně začala prosazovat pozitivnější stanoviska. Převážilo vědomí, že

negativním postojem nelze dosáhnout úspěchů a rozpad svazu lze považovat za znamení konsolidace První republiky⁸⁷. Druhou etapou česko-německého vztahu byl vznik třetí Švehlovy vlády, která spojovala politické strany stejného programového zaměření bez ohledu na národnostní příslušnost. K překonání nacionálního stanoviska došlo nejen díky různým jednáním s československými stranami ale také díky vlivu prezidenta Masaryka, který se setkal s reprezentanty německých stran, protože si byl vědom významu spolupráce.

2.4. MIMOPARLAMENTNÍ INSTITUCE

Mezi nejvýznamnější mimoparlamentní instituce, ústavně nezakotvené, patří již zmiňovaná Pětka a tzv. skupina Hradu, která byla spíše volnějším uskupením. Obě tyto instituce výrazně zasáhly do politického vývoje v První republice a proto je nelze opomenout při líčení politického života.

2.4.1. Pětka

Ke vzniku Pětky došlo v období Černého vlády, která neměla vyvíjet politickou iniciativu a měla být spíše vládou přechodnou do doby, než bude možný vznik většinové koaliční vlády. Cílem Pětky bylo naopak určovat politiku Národního shromáždění a vlády prostřednictvím koordinace činnosti československých stran. Úřednická vláda bez politické podpory v podstatě nemohla jednat a Pětka se tak stala centrem moci. Byla zpočátku neformálním uskupením představitelů československých stran všennárodní koalice, tedy sociálních demokratů (Rudolf Bechyně), československých socialistů (Jiří Stříbrný), agrárníků (Antonín Švehla), lidovců (Jan Šrámek), národních demokratů (Alois Rašín). Posléze tito reprezentanti stran vytvořili dokument, který stanovil pravidla jednání, zásadami byla striktní jednomyslnost

---

⁸⁷ Peroutka F., Budování státu IV., Praha 1992, str. 1719

rozhodování a kompromis. Moc Pětky vyplývala z přísné stranické disciplíny, parlamentu tím byla určena formální schvalovací role a vládě prováděcí funkce. V době jejího vzniku vážně onemocněl prezident Masaryk a také jeho nepřítomnost v Československu Pětku posílila. Mezistranická spolupráce se osvědčila jako prostředek prosazování zákonů a působení Pětky pokračovalo i za existence tří následujících parlamentních vlád, teprve v březnu 1926 byla rozpuštěna.

Jedním z nedostatků Pětky byla chybějící národnostní rozmanitost, nejen že v Pětce nebyli zástupci německých stran, ale také žádný Slovák. K charakteristice Pětky také patří to, že se v podstatě jednalo o oligarchický orgán vůdců stran a ostatní politické strany se vůči ní stavěly negativně vzhledem k jejímu vlivu na činnost parlamentu. Ačkoli hodnocení působení Pětky je velice rozličné, existuje shoda alespoň v tom, že se zasloužila o zachování integrity První republiky v době jejího ohrožení extrémistickými proudy. Její vznik spolu s ustavením Černého úřednické vlády odvrátil parlamentní volby, které by vedly k radikalizaci Národního shromáždění, což by mohlo paralyzovat politiku⁸⁸. Její funkce spočívala do jisté míry i ve vyvažování narůstajícího vlivu prezidenta Masaryka a jeho skupiny Hradu. Prezident existenci Pětky zpočátku vítal, s jejím dalším vývojem, který se mu nezdál dostatečně demokratický, však příliš nesouhlasil⁸⁹.

2.4.2. Hrad

Zvýraznění Masarykovy role v politickém životě První republiky spočívalo v existenci skupiny Hradu. Jednalo se o jakousi nepolitickou síť názorově spřízněných osobností, protiváhu moci politických stran,

⁸⁸ Miller D. E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 228

poté, co bývalí realisté - pokroková strana - propadli v obecních volbách 1919. Kolem Tomáše G. Masaryka se pohybovali jeho bývalí spolupracovníci z odboje a Maffie a navzdory své neformální zakotvenosti se z této skupiny stal významný aktér československé politiky. Svou roli sehrály i spory o zásluhu domácího a zahraničního odboje na vzniku státu. V čele domácího odboje stály politické strany a zahraniční odboj vedl Tomáš G. Masaryk spolu s Edvardem Benešem a Milanem R. Štefáníkem, domácí sympatizanti Tomáše G. Masaryka pak pronikli do některých československých stran, např. k československým socialistům či národním demokratům (Přemysl Šámal⁹⁰). Hrad nebyl útvarem, který by přímo řídil nebo prováděl politiku, svůj vliv si udržoval spíše díky autoritě Tomáše G. Masaryka a působením Edvarda Beneše přímo v politice. K Hradu měly nejbližší socialistické strany, díky čemuž měl podporu i nejsilnějších odborů, a dále oporu nalézal i ve společenských, profesních a vědeckých organizacích např. Československé obci legionářské, Svazu učitelů, Sokolu a jiných pokrokových organizací. Jedním z otevřených pokusů o vytvoření politické strany nakloněné Hradu bylo založení Národní strany práce před volbami 1925. Strana měla výrazně intelektuální zázemí, byla spjata s osobnostmi z Lidových novin, kritizovala způsob fungování Pětky a jejím cílem byla reforma parlamentarismu a přihlášení k ideám socialismu. Účast ve volbách 1925 však skončila neúspěchem a strana nezískala žádný mandát.

Hrad také ovlivňoval část tisku, prostřednictvím kterého prezentoval Tomáš G. Masaryk své názory na politické dění. Kromě Lidových novin to byly např. vládní noviny Prager Presse (šéfredaktorem byl Arne Laurin), Přítomnost (šéfredaktorem byl Ferdinand Peroutka) a mezi osobnosti blízké Hradu patřili i jiní redaktoři a dopisovatelé jako např. Karel Čapek, Eduard Bass, František Langer, Otakar Fischer a další. Role Hradu se v průběhu existence První republiky měnila, do poloviny

---

⁹⁰ K problematice Pětky podrobněji viz např. Peroutka F., Budování státu IV, Praha 1991, str. 1385-1395, Klimek A., Boj o Hrad I., Praha 1996, str. 149-163

20. let byl protiváhou politických stran, posléze převážila otázka mezinárodněpolitického postavení státu. Symbolem Hradu se stal sám Tomáš G. Masaryk a po něm Edvard Beneš, jeho nejbližší spolupracovník a posléze i nástupce. Do vztahu mezi Hradem a stranami se promítly i osobní rozpory mezi jednotlivými politickými osobnostmi. Role osobností v československé politice První republiky obecně byla velice výrazná.

2.5. OSOBNOSTI

2.5.1. Prof. PhDr. Tomáš Garrigue Masaryk

Výjimečná pozice prezidenta Masaryka vyplývala z jeho role, kterou sehrál při vzniku samostatného Československa. Na přelomu let 1914 a 1915 Masaryk emigroval a rozhodl se založit zahraniční protirakouský odboj, jehož cílem bylo usilování o československý stát. Jeho nejbližším spolupracovníkem se stal Edvard Beneš a jejich aktivity v zahraničním odboji byly korunovány úspěchem, když 29. června 1918 byla Československá národní rada uznána francouzským ministrem zahraničí za základ příští československé vlády, následovalo uznání z britské strany a v září byla vláda uznána i USA. Vznik samostatného Československa zahájil nové období Masarykova působení, tentokrát ve funkci prezidenta, do které byl zvolen celkem čtyřikrát, vzhledem k udělené výjimce vtělené přímo do Ústavy, kterou se na Tomáše G. Masaryka nevztahovalo omezení pouhého dvojího zvolení. Způsob, jakým funkci prezidenta vyplnil, byl svým způsobem výjimečný, díky ohromné autoritě a popularitě, které byly umocněny spojením jeho osobnosti s existencí samostatného státu. Prezident Masaryk si udržel vliv jak na zahraniční politiku, prostřednictvím Edvarda Beneše, ministra zahraničí, tak i na politiku vnitřní. Často se veřejně vyjadřoval

---

⁹⁰ Šámal Přemysl (1867-1941), český národně demokratický politik

k vnitropolitickému dění svými písemnými projevy, poskytnutými rozhovory a nepřímo i prostřednictvím kanceláře prezidenta republiky. Tuto kancelář, která se stala „zázemím“ skupiny Hradu, vytvořil po svém nástupu do funkce a do čela postavil Přemysla Šámala, reprezentanta domácího odboje, který stál za války v čele informační sítě Maffie. Osobnosti, blízké prezidentovi, předávaly neoficiálně informace o postojích prezidenta různým politikům a naopak k Masarykovi se touto cestou dostávaly informace o jejich názorech. Antonín Klimek ve svém líčení hovoří dokonce o velmi pečlivě vybudované informační síti⁹¹. Vliv na politické dění si Tomáš G. Masaryk udržoval i díky svým ústavním kompetencím, především možnosti jmenovat vládu, čehož využíval při zásazích do řešení vládních krizí. Byl si vědom i problematičnosti postavení Němců v novém státě a prosazoval jejich aktivní účast na politice, posléze i ve vládě. Masarykova státnická činnost byla vedena jeho přesvědčením o poslání a snahou vždy jednat v zájmu státu. Řídil se myšlenkou humanity, zásadou mravnosti a slušnosti a snažil se tyto principy prosadit i v politice. Nástupcem Tomáše G. Masaryka ve funkci prezidenta republiky se stal jeho blízký spolupracovník Edvard Beneš, jehož pozice v politickém životě byla ve srovnání s Tomášem G. Masarykem zcela odlišná.

2.5.2. Prof. PhDr. et JUDr. Edvard Beneš

Edvard Beneš byl designovaným Masarykovým nástupcem a až do svého zvolení prezidentem Československé republiky zastával funkci ministra zahraničí ve všech vládách včetně úřednických, a to díky výrazné podpoře prezidenta Masaryka. Jeho zahraničněpolitická koncepce spočívala ve spojení se zeměmi Dohody zejména s Francií a podpoře Společnosti národů, jako záruky poválečného uspořádání. Významným úspěchem bylo zformování spojeneckého svazku s Jugoslávií a Rumunskem, který byl zaměřen proti revizionistickým

---

⁹¹ Klimek A., *Boj o Hrad I*, Praha 1996, str. 67-89

nárokům Maďarska. Benešův přínos a zásluhy ve sféře zahraniční politiky byly obecně uznávány, na vnitropolitické scéně byla jeho pozice komplikovanější. Jeho postoj k politickým stranám obecně byl spíše negativní, jeho představou byla redukce stranického systému na tři státoporné strany, která se však nesplnila⁹². Původně se po roce 1918 snažil zůstat nestranným, nakonec v roce 1923 vstoupil do československé socialistické strany. Jedním z důvodů jeho složité pozice na vnitropolitické scéně byla i jeho účast ve všech vládách navzdory stranické příslušnosti a také skutečnost, že byl spolu s Tomášem G. Masarykem, jehož podpoře se těšil, předním reprezentantem skupiny Hradu. Benešova politická neobratnost, nezáměr o vnitřní politiku a vnitrostranické problémy jeho pozici příliš neprospěly, což vedlo k tomu, že okruh jeho odpůrců byl poměrně široký

2.5.3. Antonín Švehla

Výjimečnou obratnost prokázal během svého působení v politice Antonín Švehla, dlouhodobý předseda agrární strany. Jeho autorita, schopnost získat respekt u svých kolegů a ochota dojít k dohodě při politických jednáních mu vysloužilo označení mistr kompromisu. Mezi jeho hlavní úspěchy patří práce v agrární straně, ve vládních koalicích a v Pětce, v jejímž čele stál. Svým působením v pozici ministra vnitra a opatrným postupem proti radikálnímu socialismu se podílel na zachování vnitřní stability poválečného Československa. Byl zodpovědný za sestavení v podstatě všech koalic v prvním desetiletí republiky, během působení ve funkci ministerského předsedy se často setkával s prezidentem Tomášem G. Masarykem a navzdory odlišným povahám obou státníků panovala mezi nimi shoda na základních cílech, tj. zajištění demokracie. Ani Švehlův politický styl nebyl bez chyby, ve vlastní straně měl odpůrce především v řadách konzervativců, obecně

---

⁹² Klimek A., *Boj o Hrad*, Praha 1996, str. 101

však byl uznávanou osobností i ze strany jeho protivníků⁹³. Za nejvýznamnější úspěch Švehlova působení v politice lze považovat vznik vlády občanských stran, ve které byly poprvé zastoupeny německé strany a do čela které se postavil.

2.5.4. Jan Šrámek

Mezi nejobratnější politiky První republiky je řazen také Jan Šrámek, dlouhodobý předseda Československé strany lidové. Jan Šrámek byl jedním z „mužů 28. října“, navzdory této pozici trvalo určitou dobu, než se Janu Šrámkovi podařilo získat straně veřejnou důvěru a podporu vzhledem k protikatolickým náladám mezi obyvatelstvem. Díky jeho mimořádné politické schopnosti a obratnosti se český katolicismus přizpůsobil nové situaci a Šrámkova strana tak získávala tradičně stabilní podporu ve volbách. Jako jeden z neobratnějších politiků byl zván do koaličních vlád od roku 1921 a lidovou stranu zastupoval také v Pětce. Šrámkův vliv a vliv jeho strany stoupl po parlamentních volbách 1925, kdy díky sebevědomé politice a postupu jeho strana v následujícím období prosadila různá důležitá opatření. Jan Šrámek měl bezesporu velký vliv na stranu a po celou dobu trvání První republiky v ní byl schopen potlačit pravicové křídlo s radikálními požadavky včetně vystoupení z vlády. Janu Šrámkovi se podařilo učinit z lidové strany pevnou součást politické struktury První republiky, což odpovídalo jeho odhodlání podílet se na budování demokracie v československém státě.

2.5.5. Jiří Stříbrný

Jiří Stříbrný patřil mezi mladší generaci československých socialistů a jeho radikalismus vedl k tomu, že se stal hlavní postavou strany navzdory skutečnosti, že předsedou strany byl Václav Klobáček. Této situaci odpovídalo i to, že se Jiří Stříbrný stal jedním z „mužů 28.

⁹³ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 222

října“ a z počátku měl i silnou podporu prezidenta Tomáše G. Masaryka. Stal se zástupcem strany v Pětce a byl také členem několika vlád. V souvislosti se vstupem Edvarda Beneše do strany se však Stříbrného dominantní pozice ve straně změnila a jeho radikálnost již pro něj nebyla výhodou. Podezření ze spolupráce s generálem Gajdou a přípravy fašistického puče nakonec vedlo k jeho vyloučení ze strany, avšak tato obvinění byla spíše záminkou pro jeho odstranění ze strany jako příliš schopného konkurenta Edvarda Beneše⁹⁴. Jiří Stříbrný poté zradikalizoval své politické názory a ve své nově založené straně propagoval fašistický program státu, politické moci se mu však již nedařilo dosáhnout, alespoň ne v takové míře jako před vyloučením z československé socialistické strany.

2.5.6. Rudolf Bechyně

Rudolf Bechyně byl jednou z nejvýraznějších osobností československé sociální demokracie, ve které byl členem předsednictva. V období rozkolu ve straně se rozhodně postavil proti bolševismu a poté spolu s ostatními sociálními demokraty absolutně odmítal spolupráci s komunisty. Byl veden přesvědčením o nutnosti hájit demokratické principy nového státu a tím se snažil řídit po celou svou politickou kariéru. Jako člen Pětky a ministr většiny vládních koalice byl Rudolf Bechyně jedním z nejvlivnějších politiků První republiky a významně se podílel na budování státu a zajištění jeho politické stability. V této souvislosti také prosazoval vstup zástupců německých stran do vlády na druhou stranu odmítal jakékoli požadavky, které by mohly stát proti zájmům Republiky. Tento postoj se projevil v polovině 30. let, kdy se stavěl proti Henleinovu hnutí a po II. světové válce zůstal vzhledem ke svému přesvědčení a odmítání spolupráce s komunisty stranou politického života.

---

⁹⁴ Cabada L., Český stranický systém, Plzeň, 2000, str. 41

3. CESTA K PRAVICOVÉ VLÁDĚ

3.1. VOLBY ROKU 1925

3.1.1. Krize vládní koalice

Působení všennárodní koalice, která byla u moci od roku 1922, provázely problémy v podstatě již od počátku a s blížícími se parlamentními volbami se spory mezi jednotlivými stranami stupňovaly. Program vlády vytvořený opět na základě kompromisu a mezistranických dohod obsahoval jak závazek rovnosti cen tak i sociálního pojištění a předpokládalo se, že schválení jednoho opatření automaticky podmiňuje schválení opatření druhého. Neschopnost socialistů a agrárníků dospět v těchto oblastech ke kompromisu vedla dokonce k tomu, že se Švehla v roce 1924 pokusil získat podporu německých aktivistických stran, tentokrát ještě neúspěšně. V září 1924 došlo ke schválení zákona o sociálním pojištění, který byl ve své době považován za velmi progresivní, na druhou stranu neumožňoval sociální zabezpečení pracujících v zemědělství z toho důvodu, že nebyli organizováni⁹⁵. Dojít k dohodě v otázce cel však bylo obtížnější, než se předpokládalo a zdálo se, že tyto problémy přesahují osvědčené schopnosti Pětky dojít ke kompromisnímu řešení. Napětí mezi stranami rostlo a především sociální demokraté nechtěli ztratit tvář před svými voliči tím, že podpoří zákon o úpravě cel. Vzhledem ke stále častěji zmiňované možnosti konání předčasných voleb již v roce 1925 ustoupili od podpory zemědělských cel s odvoláním na ochranu zájmů pracujících z měst. Řešením této patové situace bylo přijetí částečné úpravy celního sazebníku vládním nařízením dne 4. června 1925⁹⁶ místo jeho předložení parlamentu ke schválení. Sociálně demokratičtí ministři tak

⁹⁵ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 163, Gentský systém dával pojištění pro případ v nezaměstnanosti pod kontrolu odborů, což znevýhodňovalo neorganizované pracující

byli na ministerské radě přehlasování v poměru třináct ku čtyřem, odmítli toto vládní nařízení podepsat a na zasedání ústředního výboru své strany dali k dispozici svá křesla. Ministři nakonec demisi nepodali, vládní strany se však dohodly na vypsání předčasných parlamentních voleb místo na jaro 1926 již na listopad 1925 a strany zahájily předvolební kampaň. Vláda se tak během svého působení nedostala k vyřešení důležitých otázek mj. cenové rovnosti, vztahu státu a církve, jazykových nařízení či uznání Sovětského svazu.

Na počátku roku 1925 se v parlamentu projednával zákon o státních svátcích, který ovlivnil atmosféru nejen v rámci koalice, tato otázka sjednocovala téměř všechny ostatní strany proti katolíkům. Lidovci ale i německé strany protestovali proti zavedení svátku 6. července, který byl i díky hlasování lidoveckých ministrů nakonec schválen. Oslavy výročí upálení Mistra Jana Husa 6. července 1925 a zhoršení vztahů s Vatikánem se staly záminkou pro vnitrostranickou krizi v československé socialistické straně. Oslav se zúčastnili i zástupci státu, prezident Masaryk a Antonín Švehla nad oslavami dokonce převzal záštitu a nad Hradem ten den vlál husitský prapor. Papežský nuncius Francesco Marmaggi, který toto jednání považoval za urážku katolické církve, byl odvolán z Prahy a československá vláda na oplátku zavřela své diplomatické úřady ve Vatikánu. Benešova opatrná a usmiřující politika vůči Vatikánu vedla Jiřího Stříbrného, ministra železnic, k podání demise, na druhou stranu tím, že ostatní socialističtí ministři demisi nepodali, došlo k rozkolu ve straně. Tento vnitrostranický konflikt související především s osobními spory Stříbrného s Benešem byl vyřešen v průběhu roku 1926, vztahy s Vatikánem se urovnaly až později⁹⁷.

---

⁹⁶ 111/25 Sb., Sbíрка zákonů a nařízení státu československého

⁹⁷ 2. února 1928 byl podepsán tzv. Modus vivendi řešící vztahy ČSR s Vatikánem

3.1.2. Změna volebního zákona

V tomto období zhoršujících se vztahů v rámci vládní koalice se množily úvahy o reformě volebního zákona. Uvažovalo se dokonce o zavedení většinového systému během působení úřednické vlády a také o zbavení volebního práva příslušníků ozbrojených sil vzhledem k tomu, že podle výsledků obecních voleb volilo nejvíce vojáků komunisty⁹⁸. Na setkání Pětky v Karlových Varech se nakonec došlo k dohodě o volební reformě, která byla jedním z posledních kroků Švehlovy vlády. Volební reforma měla dva aspekty, a to změnu systému skrutinií a úpravu volebních obvodů. První ustanovení znamenalo posílení mechanismu, který měl bránit vstupu malých stran do parlamentu tím, že strana musela dosáhnout volebního čísla alespoň v jednom volebním obvodě, aby úspěšně prošla prvním skrutiniem a postoupila do celostátního kola. Velké strany tak mohly těžit z druhého a třetího skrutinia, ve kterém se rozdělovaly hlasy stran, vyřazených z dalších kol. Úprava volebních obvodů sledovala omezení vlivu radikalismu, např. Praha byla rozdělena na dva obvody zahrnující i oblasti mimo město, aby tak venkovské konzervativní vlivy vyvážily městský radikalismus, zejména komunismus⁹⁹. Jedním z důvodů těchto opatření byly i výsledky obecních voleb z roku 1923, ve kterých kandidovala komunistická strana samostatně a získala velké procento hlasů, na Podkarpatské Rusi v doplňujících parlamentních volbách v roce 1924 přibližně 40 %. Zároveň byl v rámci změny politického ovzduší zřejmý i posun doprava a ohrožení majority vládní koalice. Zákon¹⁰⁰ zakotvující výše uvedené změny vstoupil v platnost 15. října 1925 a jeho působnost se tak vztahovala již na nadcházející volby.

⁹⁸ Klimek A., *Boj o Hrad I*, Praha 1996, str. 316

⁹⁹ Miller D.E., *Antonín Švehla*, Praha 2001, str. 168

3.1.3. Předvolební kampaň

Kampaň politických stran byla samozřejmě ovlivněna děním na vnitropolitické scéně a každá strana se snažila získat co nejvíce příznivců. V německém táboře došlo v průběhu 20. let v souvislosti se ztrátou nadějí na změnu poválečného uspořádání v Evropě k důležitým změnám. Významným byl rozpad společného parlamentního svazu v roce 1922, po kterém následovalo založení Bojového souručenství dvou nacionálních negativistických stran, proti kterému stál jiný svazek Pracovní souručenství tvořený zbylými stranami ze svazu. Cílem Pracovního souručenství byl společný postup a příprava vstupu německých stran do vlády. Již v letních měsících roku 1924 projevovali němečtí aktivisté ochotu ke vstupu do vlády, zatím však situace pro takovou změnu nebyla ještě vhodná. Jedním z důvodů, který vedl některé strany k pozitivnějšímu přístupu ke státu, byla i špatná hospodářská situace poražených zemí, jak Německa tak Rakouska, ke kterým se německé oblasti chtěly původně připojit. Němečtí průmyslníci tak hledali možnosti jak využít svých pozic v rámci Československa¹⁰¹. Na druhou stranu snahy o změnu postavení Němců v Československu ovlivňovaly jednání všech politických stran, odlišný byl způsob prosazování těchto požadavků. Volby spatřovaly všechny strany jako možnost získat zastoupení v parlamentu a o přízeň voličů se rozhodlo samostatně ucházet pět německých stran, poté, co návrh na společnou kandidátku všech německých stran padl.

Agrární strana šla do voleb teoreticky oslabená, protože se od ní odštěpilo jak radikální pravicové tak levicové křídlo, která si založila samostatné strany a účastnila se voleb. Antonínu Švehlovi se podařilo stranu od otřesů ochránit, na sjezdu strany v září 1925 došlo k propagaci volebního programu strany, který oslovil zemědělské voliče natolik silně, že odštěpené strany nezískaly ani jeden mandát.

¹⁰⁰ 205/1925 Sb., Sbírnka zákonů a nařízení státu československého

¹⁰¹ Broklová E., Politická kultura německých aktivistických stran v ČS 1918-1938, Praha 1999, str. 104

V programu se slibovalo zlepšení hospodářských podmínek na venkově prostřednictvím vyrovnání cen zemědělských výrobků s průmyslovými, pozemkové a daňové reformy a reformy sociálního pojištění osob samostatně výdělečně činných. Kampaň strana vedla s vědomím toho, že není možné získat většinu a bude nutno opět vytvořit koaliční vládu, proto se kampaň strany nedostala do populistické roviny. Spolu s agrárníky kandidovalo volební partnerství polských a židovských stran.

V Pracovním souručenství hráli výraznou roli především němečtí agrárníci, kteří se v roce 1923 přihlásili ke státu a často postupovali společně s československými agrárníky. Strana byla posílená výsledky obecních voleb z roku 1923, ve kterých se prokázala správnost aktivistického přístupu, na kterém se rozhodla setrvat. Předseda německých agrárníků Franz Křepek se stal předsedou Pracovního souručenství, což jen podtrhovalo aktivistický charakter tohoto uskupení. Do voleb šla strana společně s živnostníky, Maďarskou národní stranou a spišskými Němci.

Lidovci se snažili oživit spolupráci s Hlinkovou lidovou stranou, která skončila vystoupením slovenských lidovců ze společného parlamentního svazu. Šrámek dokonce navrhoval spojení obou stran hned po volbách, čímž by vznikla nejpočetnější celostátní strana, která by mohla získat významný podíl na vládě včetně premiérského křesla. Zároveň by mohli slovenští lidovci získat účastí ve vládě víc než setrváním v opozici¹⁰². Ke sloučení stran nedošlo, Hlinkova lidová strana se vyhraňovala dále autonomisticky a spolupráci odmítla. Lidová strana se stejně cítila posílena a to tzv. Marmaggiho aférou, předpokládala, že v převážně katolickém Československu pomůže tento incident zlepšit jejich pozici u voličů¹⁰³.

¹⁰² Kárník Z. České země v éře První republiky I., Praha 2000, str. 376

¹⁰³ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 167

Němečtí křesťanští sociálové jako člen Pracovního souručenství se také klonili k politice aktivismu a obecní volby pro ně byly potvrzením, že jejich stoupenci tento nový kurz schvalují. Jejich pozice v uskupení byla zvláště zastoupením strany Robertem Mayr Hartingem, který se stal zástupcem Franze Spiny. V tomto směru projevovala strana také zájem o užší spolupráci s československou stranou lidovou. V říjnu 1925 vystoupila strana s prohlášením o rozhodnutí kandidovat ve volbách samostatně.

V národní demokracii se zostřily spory mezi pražským vedením a moravským křídlem, které bylo vedeno Jaroslavem Stránským. Strana se obecně vymezovala vůči Hradu, což vedlo k odštěpení umírněného křídla na podzim 1925 a vzniku samostatné strany Národní strany práce pod vedením Stránského. Podpora Hradu spočívala ve finančních příspěvcích, stranu podpořily známé osobnosti kulturního života a nepřímo i Edvard Beneš, který stále zůstával v československé socialistické straně. Jedním z cílů strany bylo rozbít moc Pětky a tím umožnit řádné fungování parlamentu, v programu měla také odluku církve od státu. Především v samotné národní demokracii a také v československé socialistické straně panovaly obavy z odlivu voličů, což ovlivnilo jejich volební kampaň. Národní demokraté si byli vědomi své klesající popularity a sílily obavy o samotnou existenci strany, pokud se pokus Stránského vydaří. Obavy se nesplnily, nevyplnily se ani představy o vzniku mohutné pokrokové strany a Národní straně práce se nepodařilo získat dostatek hlasů k tomu, aby mohla vstoupit do parlamentu.

DNP byla výsledky obecních voleb značně zklamaná, ukázalo se v nich, že jejich extrémně nacionalistická kampaň se v podstatě minula účinkem a ambice stát se vedoucí politickou silou mezi německými stranami se nesplní. Bez ohledu na změnu situace v německém táboře strana z nacionalistických požadavků nehodlala ustoupit a zásadně

odmítala aktivismus. Spory s DNSAP byly natolik silné, že se strana rozhodla postupovat ve volbách samostatně.

Sociální demokraté byly přesvědčení, že získali mezi svým voličstvem prestiž, díky prosazení schválení sociálního pojištění a tím, že se nezdiskreditovali podporou úpravy cel, která by vedla ke zvýšení cen potravin. Stále zde bylo vědomí ohrožení ze strany komunistů, kteří mohli nespokojené voličstvo sociální demokracie snadno získat díky svému radikálnímu postupu. Sociální demokraté doufali, že vzhledem k situaci uvnitř komunistické strany dojde k jejímu rozkolu. Programové zaměření strany se od počátku 20. let v podstatě nezměnilo, v roce 1924 vyhlásila strana jakýsi prozatímní akční program, ke schválení nového programu strany došlo až v roce 1927.

Němečtí sociální demokraté se ani v tomto období nezúčastnili akcí organizovaných komunistickou stranou, např. zakládání výborů nezaměstnaných v pohraničí. V obecních volbách sociální demokracie oslabila a nápravu tohoto stavu viděla nejen v odmítnutí spolupráce s komunisty, projevila totiž také zájem o spolupráci s československou sociální demokracií. K tomuto postupu se přiklonila strana již v roce 1923, což znamenalo významný posun v původním stanovisku strany, přestože zatím stále odmítala vstup do vlády. V říjnu 1925 se strana rozhodla jít do voleb samostatně.

Českoslovenští socialisté vedli uvnitř strany spory o vztah k Hradu a stejný problém se řešil i se sociální demokracií. Ve straně se zviditelňovalo křídlo Jiřího Stříbrného, který se vymezoval vůči Edvardu Benešovi, jehož považoval ho za svého konkurenta v otázce vedoucího postavení ve straně. Stranu oslabil i rozkol způsobený demisí Stříbrného a sílily obavy, že právě toto oslabení zvýhodní pozice nové strany, Národní strany práce. Výhrady vůči Benešově zahraniční politice, spočívající ve spojenectví s převážně agrárními zeměmi Malé dohody, měly i některé ostatní strany. Ve volbách byla strana

podporována prohradními svazy a spolky, mj. Československou obcí legionářskou, v kampani se objevila nejen socialistická a nacionální hesla, ale také antiklerikální, což vedlo k protestům lidovců¹⁰⁴.

Existenci společné kandidátky všech německých stran prosazovala především DNSAP. V obecních volbách strana sice neposílila, na rozdíl od DNP však své pozice u voličů neztratila vzhledem k jejím sociálním heslům, která byla pro některé voliče stále lákavá. V předvolební kampani se snažila vymezovat vůči DNP a omezit její vliv. Zároveň strana začala částečně kolísat ve svých názorech, ustupovat z přísně nacionalistického stanoviska, což v tomto období oslabovalo celý negativistický směr.

Komunistická strana na počátku roku 1925 využila hospodářské a sociální situace ovlivněné zdražováním potravin a začala organizovat protidrahotní demonstrace. Spory o vedení akcí vedly až v otevřeném konfliktu spojenému s odštěpením komunistů sdružených okolo poslance Josefa Bubníka¹⁰⁵ a založením vlastní strany, která ve volbách neuspěla. Zároveň vyvrcholily spory týkající se orientace strany, Bohumír Šmeral si vyložil heslo jednotné fronty jako úsilí o jednotu dělnického hnutí, od čehož bylo po nátlaku Kominterny upuštěno. Byla schválena rezoluce vedoucí k budování buněk, celková krize strany byla vyřešena na III. sjezdu strany v roce 1925, v čele strany zůstal Bohumír Šmeral, do politbyra byl zvolen i Klement Gottwald. S umírněnými komunisty zůstal v kontaktu Hrad v souvislosti s úvahami o budoucí vládě, ve které by mohli být i tito komunisté¹⁰⁶. Vliv kominterny nad stranou však postupně převážil, strana se začala jejím direktivám podřizovat a cílem se stalo vítězství nad socialistickými stranami.

¹⁰⁴ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 168

¹⁰⁵ Bubník Josef (1879-1957), český komunistický politik

3.1.4. Výsledky voleb

Voleb, které se uskutečnily 15. listopadu 1925, se zúčastnil rekordní počet stran, do poslanecké sněmovny kandidovalo 29 a do senátu 23 stran. Tato skutečnost se projevila ve výsledcích voleb¹⁰⁷, vzhledem k tomu, že přijatá opatření zamezující tříštění hlasů nebyla dostatečná. Do sněmovny se dostali zástupci 16 a do senátu 14 stran, což ovlivnilo možnosti sestavení funkční vládní koalice. Výsledky potvrzovaly již zmíněné obavy z posílení komunistů a oslabení socialistických stran. Agráři získali 13,7 %, komunisté 13,1 %, lidovci 9,7 %, čs. sociální demokraté 8,9 %, národní socialisté 8,6 %, němečtí agráři 8 %, slovenští lidovci 6,9 %, němečtí sociální demokraté 5,8 %, němečtí křesťanští sociálové 4,7 %, národní demokracie a živnostníci po 4 % hlasů¹⁰⁸.

Skutečnost, že se komunisté stali druhou nejsilnější stranou, byla nemilým překvapením, převahu nad socialistickými, „reformistickými“, stranami však strana nedosáhla. Obecně však socialistické strany ve srovnání s výsledky minulých voleb oslabily a to ve prospěch pravice, v jejímž čele stáli vítězni agráři. Nejen u československých stran byly patrné výrazné posuny. Podle výsledků bylo zřejmé, že pro negativistické německé strany hlasovalo méně voličů než ve volbách předchozích, byly poraženy aktivistickými stranami, což napovídalo o zmírnění nacionálních rozporů. Národní demokracie ve volbách propadla až na desáté místo, lze tedy pozorovat stejný jev i na české straně. Na Slovensku došlo k výraznému posílení slovenských lidovců a také velkou podporu získali komunisté, za antisystémové lze považovat obě strany, vzhledem k jejich postojům. Komunistickou stranu především vzhledem k její závislosti na centrále v Moskvě a Hlinkovu stranu pro její autonomistický program. U slovenských lidovců však

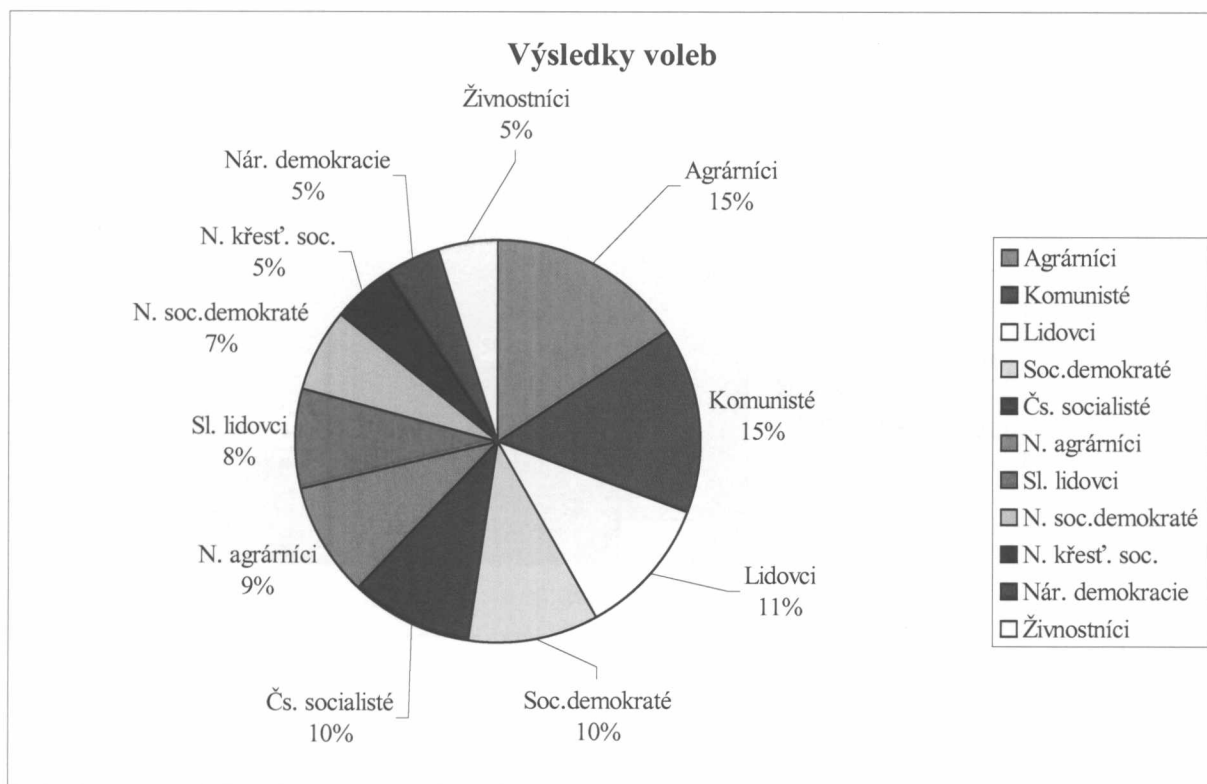
---

¹⁰⁶ Klimek A., *Boj o Hrad I*, Praha 1996, str. 321

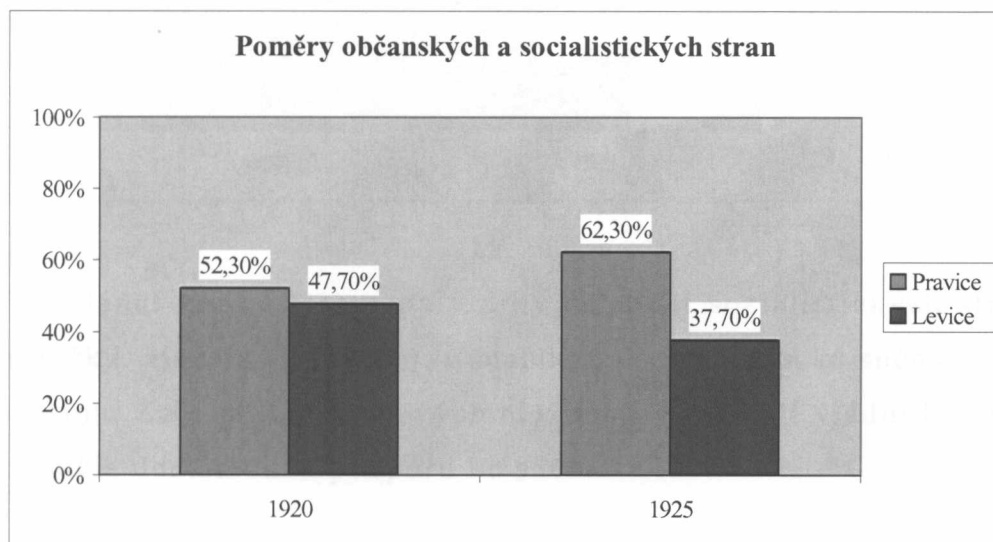
¹⁰⁷ výsledky voleb viz příloha č. 2

¹⁰⁸ k výsledkům voleb viz příloha č. 2

existovala možnost kompromisu a schopnost zaujmout státoporné stanovisko.

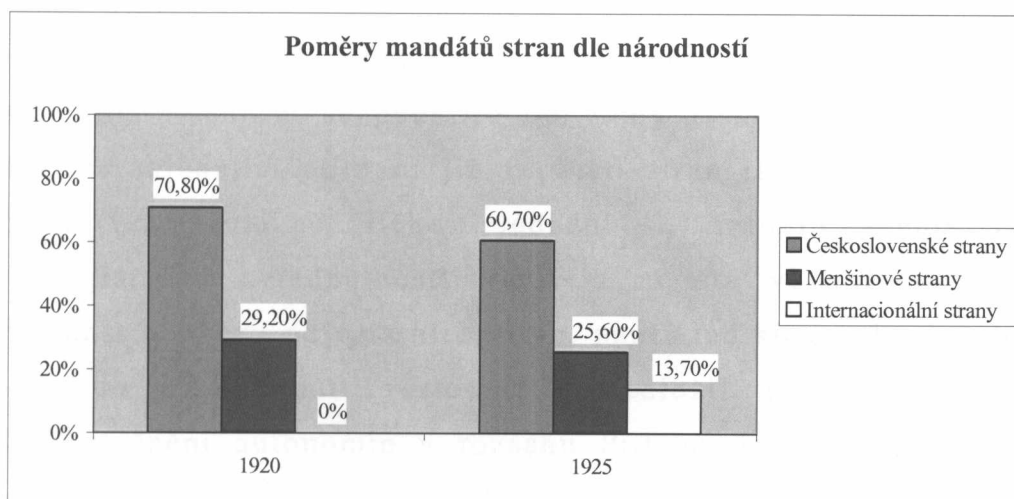
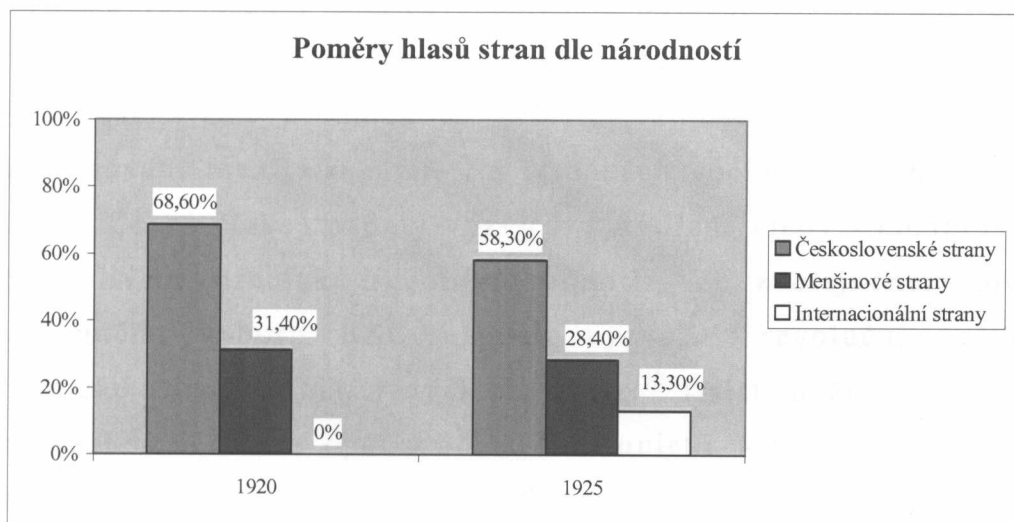
Poměr mandátů¹⁰⁹ socialistických stran a stran občanských se obrátil, v předchozím národním shromáždění byl v procentech 47,7:52,3, nyní to bylo 37,7 (včetně komunistů):62,3.

¹⁰⁹ rozdělení mandátů viz příloha č. 3

V těchto volbách volili voliči nejen podle svých politických názorů, ale z výsledků je patrné zachování národnostního štěpení, odhlédneme-li od celostátní komunistické strany zahrnující všechny národnosti ve státě.

V procentech připadlo na strany ve volbách:

Pro vládní koalici znamenaly díky oslabení socialistických stran volby porážku, získala pouhých 146 mandátů a v poslanecké sněmovně ztratila většinu. Začalo hledání nových možností vytvoření vládní koalice, která by měla dostatečnou podporu ve sněmovně.

3.2. MOŽNOSTI VZNIKU KOALIC

3.2.1. Povolební jednání

Porážka všenárodní koalice znamenala nutnost vytvořit koaliční vládu jiného složení. Prezident Masaryk stále neupouštěl od možnosti jmenovat vládu úřednickou, zvláště vzhledem ke komplikovanému vyjednávání mezi stranami. Na stránkách socialistických listů (Právo lidu a České slovo) padaly výzvy k vytvoření vlády s komunisty, kteří pod vlivem stranické ideologie odmítli. Ve zveřejněném prohlášení výkonného výboru KSČ naopak vyzvali k revolučnímu vytvoření dělnické fronty zdola, tedy k převratu.¹¹⁰ Další možností byla obdoba rudozelené koalice opět s účastí komunistů, což by vedlo k převaze socialistických stran nad agrárníky avšak ani tento nápad se neseťkal s podporou u agrárníků natož komunistů¹¹¹.

Východiskem se zdála být obnova všenárodní koalice s malou obměnou, Antonínu Švehlovi se podařilo do vlády získat živnostníky a vládní koalice skládající se nyní již ze šesti stran rázem měla většinu 159 hlasů ve sněmovně. Během jednání se Antonín Švehla vzhledem k programové nejednotnosti vlády a nejisté většině snažil zajistit možnost podpory od ostatních stran, například slovenských lidovců. Ti však do vlády odmítli vstoupit a předložili požadavky, spočívající v uskutečnění autonomie v rozsahu Pittsburské dohody, tedy vlastní sněm, soudy, samosprávu atd. V Hlinkově straně však začal sílit proud, který se vstupem do vlády souhlasil, na požadavky strany však Antonín Švehla nemohl přistoupit. Při rozdělování křesel v nové koalici došlo k velkým sporům, především socialistické strany nebyly schopny smířit se se svým oslabením a požadovaly větší podíl resortů, než na který měly nárok. Jednání skončila krachem a Švehla se vzdal možnosti sestavit vládu.

---

¹¹⁰ Klimek A., *Boj o Hrad I*, Praha 1996, str. 358

Prezident Masaryk pověřil dalšího politika, předsedu druhé nejsilnější státoporné strany, lidovce Jan Šrámka. Toto pověření vzbudilo silný odpor u socialistických stran, především na stránkách tisku se objevovaly protesty s antiklerikálním nádechem. Jan Šrámek se pokusil do vlády získat opět Hlinkovu stranu, která však od svých požadavků neustoupila. Při jednáních s československými socialisty neuspěl, vzhledem k podmínkám, které si strana kladla. Do vlády vedené lidovcem by vstoupili pod podmínkou provedení odluhy církve od státu, uznání Sovětského svazu atd. Ani další snahy Šrámka nevedly k úspěchu a Šrámek se svého pověření vzdal na počátku prosince 1925.

Třetím v řadě byl sociální demokrat Rudolf Bechyně, jehož pověření bylo spíše považováno za formální a neúspěch vyjednávání se očekával. Rudolf Bechyně se pověření záhy vzdal, což prezidenta Masaryka vedlo k povolání Jana Černého, premiéra první úřednické vlády, do Prahy. „Hrozba“ vytvoření úřednické vlády však československé strany sjednotila a nakonec byla jmenovaná vláda všenárodní koalice rozšířená o živnostníky, za kterou stála tzv. Šestka, nahrazující Pětku¹¹².

3.2.2. Modely koalic

V rámci teorií zabývajících se vznikem vládních koalic existují různé přístupy. K základním modelům patří minimální vítězná koalice, velká koalice a menšinová vláda. U modelu tzv. minimální vítězná koalice je základním kritériem absolutní většina poslaneckých křesel, tj. více než 50 % a v rámci tohoto konceptu lze vymezit několik dalších kritérií.

Jedná se o kritérium velikosti, dle kterého je pravděpodobný vznik koalice s nejnižším počtem mandátů v legislativě. V takovéto koalici je cílem maximalizace moci a největší podíl na zisku. Kritérium počtu

---

¹¹¹ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 172

¹¹² K sestavení koalice podrobněji viz. A. Klimek, Boj o Hrad I., Praha 1996, str. 351-373

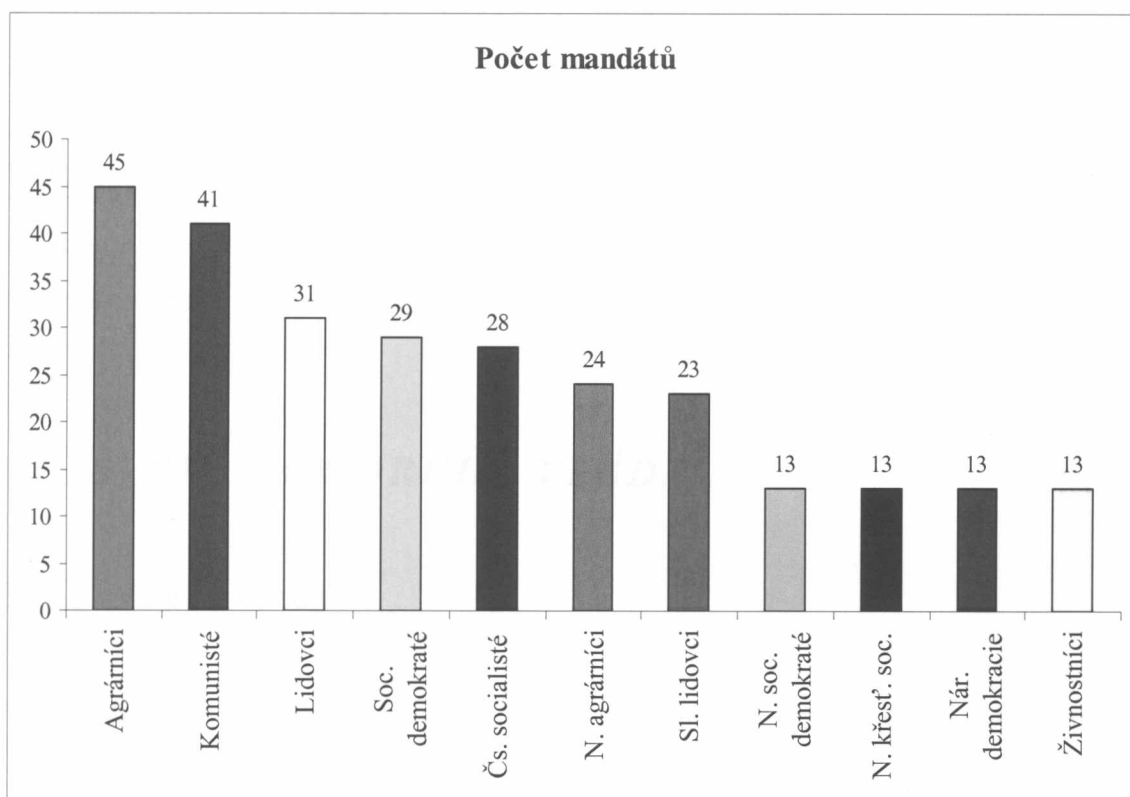
členů klade důraz na efektivnost koalice v rámci předpokladu, že čím méně je členů, tím snazší je vyjednávání mezi koaličními stranami. Dalším kritériem je ideologická vzdálenost stran, přičemž se dá předpokládat, že nejpravděpodobnější bude koalice ze stran, které mají k sobě programově nejbližší¹¹³.

Pro velké koalice platí že mají alespoň jednoho nebo více nadbytečných členů, a to z různých důvodů, např. důraz na programové vazby mezi stranami, nízká disciplína ve stranách či charakter stranického systému. Menšinové vlády vznikají tehdy, nejsou-li politické strany schopné vytvořit vládu většinovou, v takové situaci je pro některé strany výhodnější zůstat v silné opozici a ovlivňovat vládní politiku z této pozice nebo pro některé strany účast ve vládě představuje snížení šancí na úspěch v příštích volbách.

Při úvahách o reálných možnostech vzniku vládních koalic je nutné zohlednit podobu politického a stranického systému v Československu. V rámci národnostního štěpení politických stran musíme vzít v úvahu skutečnost, že se voliči stále vymezovali podle své národnosti, což se odráželo ve výsledcích voleb. Široká koalice československých stran se 159 křesly ve sněmovně, a to i bez Hlinkovy strany, představuje první a v podstatě jedinou možnost, vzhledem k procentuálnímu zastoupení jednotlivých národností v republice.

---

¹¹³ k tomu podrobněji viz např. B. Říchová, *Přehled moderních politologických teorií*, Praha 2000, str.119-140

Budeme-li považovat za základ úvah o koalici ideologické štěpení v rámci pravice-levice a odhlédneme-li od národnostního principu, dospějeme k jiným závěrům.

Oslabení socialistických stran bylo natolik silné, že nebylo možné vytvořit většinovou levicovou vládu. I přes spoluúčast německých sociálních demokratů a komunistů, kteří však do jakékoli vlády stejně odmítali vstoupit, by vláda měla pouhých 111 křesel ve sněmovně.

Vzhledem k síle komunistů, jejich zastoupení ve sněmovně a odmítavému postoji ke vládní spolupráci, nebylo možné uvažovat ani o obnovení rudozelené koalice, tedy socialistických stran s agráři. Ani v případě účasti německých agrárních a německých sociálních demokratů spolu s československými agráři, sociálními demokraty a socialisty by vláda neměla ve sněmovně se 139 křesly většinu.

I při takto jednoduchých výpočtech tak lze dospět k závěru, že jedinou možností vlády založené na ideovém principu by byl vznik programově jednotné pravicové vlády složené z československých a německých občanských stran. Byla by jednou z novinek tehdejšího Československa a existence takové vlády by mohla znamenat stabilizaci politického systému a narušení dosavadních stereotypů.

3.3. ŠVEHLOVA DRUHÁ VLÁDA

3.3.1. Vznik vlády

Po vyřešení sporů týkajících se obsazení ministerských postů jednotlivými stranami byla Švehlova vláda¹¹⁴ dne 9. prosince 1925 jmenována prezidentem Masarykem. Vyznačovala se silnou personální kontinuitou s dřívějšími vládami, celkem dvanáct ministrů již mělo zkušenosti a jen čtyři nikdy ministerské posty nezastávali. Ve vládě působili i dva odborníci, ministr financí Karel Engliš¹¹⁵ a pro správu Slovenska Jozef Kállay¹¹⁶. Za vládní koalicí stála tzv. Šestka, jakási obdoba Pětky rozšířená o zástupce živnostníků, ovšem její postavení a moc se ve srovnání s Pětkou výrazně lišilo. Souviselo to i s postoji vládních stran ke koalici, panovalo přesvědčení, že tato vláda je spíše přechodná a do vytvoření funkční koalice bude působit vláda úřednická¹¹⁷. Vládě se ve sněmovně dne 18. prosince 1925 sice podařilo získat navzdory odporu nevládních stran důvěru, její fungování však bylo narušeno vztahy uvnitř koalice. Radikální odpor opozičních německých stran vedl v prosinci 1925 k protiněmeckým masovým demonstracím. Protestních akcí se účastnili tentokrát i fašisté, některé demonstrace organizovala vládní národní demokracie a proti těmto akcím se postavil socialistický tisk.

¹¹⁴ složení vlády viz příloha č. 4

¹¹⁵ Engliš Karel (1880-1961), český národohospodář

¹¹⁶ Kállay Jozef (1881-1939), slovenský agrární politik

Ve vládním programu nebyla zmíněna otázka vztahu státu a církve, pevných zemědělských cel, německá a slovenská a ani oficiální uznání Sovětského svazu. K prvnímu střetu došlo záhy po vzniku vlády, strany se nemohly shodnout na rozdělení funkcí ve sněmovně a v senátu, když socialistické strany chtěly prosadit změnu nyní pro ně nevýhodného klíče rozdělování těchto funkcí. Kandidáti socialistických stran nakonec se svými požadavky neuspěli, vzhledem ke společnému postupu československých a německých občanských stran. Českoslovenští socialisté získali nakonec post předsedy senátu, sociální demokrat byl pověřen zastupováním premiéra a místopředsedou poslanecké sněmovny se stal Franz Spina, poslanec za německé agrárníky. Fungování koalice bylo ohroženo rozdílnými požadavky jednotlivých stran, kdy lidovci chtěli prosadit tzv. kongruu, tj. státní záruku za minimální platy kněží, agráři pevná obilní cla a socialistické strany požadovaly zkrácení délky vojenské služby. Ministr financí Karel Engliš žádal daňovou reformu a nesouhlasil s požadavky socialistických stran na zvýšení platů státních zaměstnanců na nižších úrovních. Obě socialistické strany se sdružily v socialistickém bloku a proklamovaly zahájení společného postupu. Na druhou stranu se rýsovala i užší spolupráce zatím agráriků a lidovců. Období druhé Švehlovy vlády tak bylo obdobím plným vnitropolitického napětí.

3.3.2. Jazyková nařízení

O zhoršení napětí v republice se zasloužila i prováděcí nařízení k jazykovému zákonu z 29. února 1920, která schválila Švehlova vláda. Tento kontroverzní zákon¹¹⁸ měl být jakýmsi východiskem z hrozící vládní krize a vyjadřoval snahu sjednotit vládní strany proti menšinám ve sněmovně. Zákon odmítli podepsat sociálně demokratičtí ministři,

---

¹¹⁷ Klimek A., *Boj o Hrad I.*, Praha 1996, str. 364

¹¹⁸ 17/1926 Sb., Sbirka zákonů a nařízení státu československého

Rudolf Bechyně a Lev Winter¹¹⁹, Antonín Švehla si však tehdy uvědomoval, že přijetí těchto nařízení by bylo mnohem obtížnější v případě společné vlády s Němci a Slováky¹²⁰. Během debat o otázce jazykových nařízení se spojili zástupci národnostních menšin, spojence našli i v Hlinkových lidovcích, kteří v návrhu viděli snahu o další upevnění státu a zkomplikování možnosti dosažení slovenské autonomie¹²¹.

Tento zákon umožňoval širší užívání československého jazyka jako oficiálního, s výjimkou území Podkarpatské Rusi. Pravidla se týkala dvou oblastí, úřední řeči, kterou se dorozumíval občan s úřadem a naopak a úřední řeči mezi různými úřady. Příslušníci minorit, pokud byli státními zaměstnanci, museli do půl roku složit přísné jazykové zkoušky, nařízení se týkalo např. i geometrů, notářů, lékařů či důlních inženýrů. Pravidla, která upravovala styk menšinových okresů s vyššími státními orgány, byla velmi složitá. Bylo zachováno pravidlo, dle kterého je obec, či jiný region, považována za smíšenou, je-li v ní alespoň 20 % obyvatel jiné národnosti, politické správě však byla dána možnost rozšířit přísná ustanovení o používání státního jazyka. Některá nařízení byla natolik přísná, že panovala nejistota, zda nejsou v rozporu s předpisy saintgermainské smlouvy¹²² a Nejvyšší správní soud některá jeho ustanovení zrušil. Přijetí tohoto zákona vyvolala bouřlivé protesty u národnostních menšin, německé strany organizovaly protesty i mimo parlament, v pohraničí docházelo k velkým demonstracím. Některé vyvrcholily i srážkami s policií, například v Karlových Varech, kde se do organizování protestů se zapojila i německá sociální demokracie. Vlna nacionálního odporu, která se vzedmula na protest proti zákonu, nakonec v parlamentu vyvrcholila návrhem německých stran vyslovit vládě nedůvěru. Vláda sice uspěla poměrem hlasů 155:103, záchranu vládní koalice to však nepřineslo.

¹¹⁹ Winter Lev (1876-1935), český sociálně demokratický politik

¹²⁰ Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha 2000, str. 383

¹²¹ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 175

¹²² Peroutka F., Budování státu III., Praha 1991, str. 1008

3.3.3. Rozpad všenárodní koalice

Rozpory mezi koaličními stranami neutichaly a vládní akceschopnost byla omezena i špatným zdravotním stavem Antonína Švehly, který pobýval na léčení v zahraničí. V době jeho nepřítomnosti byl zastupován sociálním demokratem Rudolfem Bechyněm a jednání mezi stranami o zemědělských clech, důrazně požadovanými agrárníky, se nemohla pohnout vpřed. V roce 1925 vláda přijala nařízení, kterým zaváděla pevná cla, zároveň je ale suspendovala článkem II. Panovalo tedy přesvědčení, že tento článek vláda může zrušit a pevná cla vstoupí v platnost. Pro sociální demokraty však byla představa zdražení potravin nepřijatelná a prezident Tomáš G. Masaryk, který Šestku považoval za stále konzervativnější, dokonce vyvíjel tlak na strany k vystoupení z koalice¹²³. V rámci sociálních demokratů sílilo přesvědčení, že setrvání ve vládní koalici zhorší jejich postavení u voličů a byli odhodláni opustit vládu. Spory se probíraly i ve stranickém tisku, přičemž v prohradním tisku se opět ozývaly výzvy k vytvoření úřednické vlády. Se souhlasem Švehly vláda nakonec podala dne 17. března 1926 demisi. Oficiálním důvodem byly Švehlovy zdravotní problémy, v jeho rezignaci se však tehdy spatřovaly i politické důvody, tedy snaha umožnit stranám orientaci v nové situaci¹²⁴.

Toto vyústění vládní krize znamenalo rozpad dosavadní všenárodní koalice, Pětky i Šestky. Problémy, které ohrozily soudržnost koalice, převážily a skutečnost, že některé z nich zůstávaly dlouho nevyřešené, vedla k oslabení víry v možnost nalézt optimální řešení. Tradiční schopnost dosáhnout kompromisů při řešení sporných otázek se tak zdála být vyčerpána a zmizela i vstřícnost a vůle, které byly základem

¹²³ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 176

¹²⁴ Dostál V., Agrární strana, Brno 1998, str. 101

dosavadní mezistranické spolupráce. K hledání nových politických partnerů mezi stranami a zahájení spolupráce v jiné rovině došlo během působení druhé úřednické vlády Jana Černého.

3.4. INTERMEZZO DRUHÉ ČERNÉHO VLÁDY

Prezident Masaryk pověřil Jana Černého sestavením úřednické vlády dne 18. března 1926 a její samotná existence i personální složení¹²⁵ znamenaly opětovné posílení vlivu prezidenta i skupiny Hradu¹²⁶. Ani v této vládě nechyběl Edvard Beneš na postu ministra zahraničí a Přemysl Šámal, šéf legislativního odboru Kanceláře prezidenta republiky, převzal hned dva resorty – ministerstvo sociální péče a zdravotnictví. Ve vládním prohlášení nové vlády ze dne 24. března 1926, které bylo velmi stručné, bylo za cíl prohlášeno pokračování v provádění programu vlády předchozí, o programu vlády se ve sněmovně ani nedeбатovalo. Za úřednickou vládou však strany všenárodní koalice již nestály a vznik úřednické vlády ani nebyl podnětem ke vzniku Pětky, jako v případě z roku 1920, kdy vznikla první úřednická vláda. Šestka se od konce roku 1925 ani nesešla a nebyla zde vůle obnovit mezistranickou spolupráci v této podobě. K vyjádření nedůvěry vládě se odmítli připojit němečtí agrárníci a křesťanští socialisté, podporu vyjádřila i Hlinkova strana. Podporu úřednické vlády nakonec poskytly strany pravicové vzhledem k možnostem, které se před nimi otevíraly. Socialisté by o svržení vlády mohli usilovat pouze ve spojení s nestátotvornými stranami, což by jim v očích voličů příliš neprospělo a vzhledem k jejich slabosti by svržení ani nedosáhli¹²⁷. Proti vládě se však přímo nepostavili, pro svůj socialistický blok vytvořili konkrétní akční program, v němž spatřovali možnost posílení svých pozic ve vztahu k občanským stranám¹²⁸.

¹²⁵ složení vlády viz příloha č. 5

¹²⁶ Klimek A., Velké dějiny zemí koruny české XIII., Praha Litomyšl 2000, str. 516

¹²⁷ Klimek A., Velké dějiny zemí koruny české XIII., Praha Litomyšl 2000, str. 517

¹²⁸ Kárník Z., České země v éře První republiky I., Praha 2000, str. 388

V tomto období se při hledání východiska ze zdánlivě patové situace uvažovalo o různých řešeních.

3.4.1. Otázka změny volebního zákona

Vytvoření nové vládní koalice se zdálo být na základě výsledků voleb nemožné. Nové volby po pouhých šesti měsících by žádnou změnu v rozložení sil pravděpodobně nepřinesly a panovaly i obavy, že by Československo v zahraničí mohlo být považováno za nestabilní¹²⁹. Pokud by se nové volby měly konat, bylo potřeba přistoupit ke změně volebního zákona, která by vedla ke snazší možnosti vytvořit parlamentní většinu. Existovaly různé možnosti, byly však pouze ve stádiu úvah a nikoli konkrétních kroků. Mohlo například dojít ke zbavení volebního práva příslušníků ozbrojených sil a tím zmírnit sílu komunistů, zrušení vázaných kandidátek, novému rozdělení volebních okresů nebo přímo k nahrazení poměrného systému většinovým¹³⁰. Zavedení procentní klauzule by sice pomohlo omezit počet stran v parlamentu, na druhou stranu například 5% hranice by ohrozila menší strany jak bývalé všennárodní koalice (především národní demokraty) tak i strany německé menšiny, se kterými se do budoucna počítalo ve vládě. Důležitým faktem však bylo, že přechod od poměrného k většinovému systému by vyžadoval změnu ústavy, k čemuž však nebyla dostatečně silná politická vůle. Vzhledem ke skutečnosti, že se tehdy začínala formovat zatím parlamentní většina občanských stran, odmítaly tyto strany jakékoli změny či předčasné volby.

V socialistické straně se o změně volebního zákona debatovalo naopak intenzivně a nedorozumění či špatná interpretace byla jedním z projevů latentní vnitrostranické krize spočívající ve špatných osobních vztazích Jiřího Stříbrného a Edvarda Beneše. Šlo o jejich rozdílné názory,

¹²⁹ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 180

¹³⁰ Klimek A., Boj o Hrad II, Praha 1998, str. 27

ohledně kterých se oba střetli ve vzájemném rozhovoru v dubnu 1926. Uvažovaný oktroj chtěl Stříbrný provést radikálnějším způsobem než Beneš a navíc na rozdíl od Beneše odmítal spolupráci s německými stranami. Tento spor obou politiků měl větší význam než pouhé dohadování nad možnými plány, jednalo se mj. také o vedoucí pozice a směřování strany. Do vnitrostranické krize se zapojily i další osobnosti a k jejímu vyřešení došlo až později. V této souvislosti sehrály svou roli i úvahy o Stálém výboru, který by mohl být využitý v době, kdy by se prokázala nefunkčnost parlamentu. V té době by pak mohly být provedeny ústavní změny¹³¹. Do parlamentu se však právě v této době přesunulo těžiště politické moci, což bylo umožněno působením úřednické vlády a neexistencí Pětky, ve které by se jednotlivé kroky domlouvaly předem.

3.4.2. Celně-kongruová koalice

Spolupráce občanských stran začala v průběhu roku 1926 a jejím iniciátorem byla strana agrární. Její požadavek pevných cel na zemědělské výrobky stále nebyl uspokojen stejně tak jako požadavek lidovců na zvýšení platů kněží. Na podporu socialistických stran se nedalo v těchto otázkách spolehnout a tak zcela logicky nezbývalo nic jiného než odhlédnout od dosud uplatňovaného národnostního principu spolupráce a přiklonit se k principu zájmovému. Bylo tedy nutné dohodnout se se stranami občanskými ze slovenského a německého tábora. Společnou platformou pro další jednání se tak stala otázka dvou zákonných předloh, které se staly jakousi spojnicí mezi občanskými stranami.

---

¹³¹ Klimek A., Hofman P., Vítěz, který prohrál, Praha Litomyšl 1995, str. 66

3.4.2.1. *Vznik parlamentní koalice*

Vzhledem k tomu, že klouzavá zemědělská cla se neosvědčila a cenová nerovnováha mezi průmyslovými a zemědělskými výrobky stále rostla, bylo nutné přikročit k důkladnějšímu vyřešení otázky zemědělských cel. V tehdejší situaci však nebylo možné uvažovat o tom, že by Černého vláda zrušila článek II. vládního nařízení ze dne 4. června 1925 a tím ponechala v platnosti pouze první část vládního usnesení, kterým se ponechávaly šestinásobné tarify rakouského celního sazebníku¹³². Z tohoto důvodu bylo nutné přistoupit k řešení této otázky přímo v parlamentu. Během Švehlovy nepřítomnosti kvůli jeho léčení v zahraničí se ve straně prosadil Milan Hodža a ujal se sestavení celně-kongruové většiny. Patřil spíše k umírněnému táboru ve straně a jeho pozici ve vyjednávání usnadňovala skutečnost, že byl Slovák při jednání s Hlinkovými lidovci a že nebyl Čech při kontaktech s Němci¹³³.

V táboře občanských stran nepanovala shoda ohledně výšky cel, stejný přístup měli českoslovenští a němečtí agrárníci a Hlinkovi lidovci, kteří požadovali až šestinásobné zvýšení původních sazeb. Ostatní strany si zachovávaly vlastní pozice. Českoslovenští lidovci a němečtí křesťanští sociálové požadovali podporu tzv. kongruy výměnou za podporu cel a další občanské strany, např. národní demokraté, byly ovlivněny otázkou dopadu na průmysl. Hrozilo totiž zhoršení podmínek československého vývozu, po zvýšení zemědělských cel by okolní státy zvedly cla na průmyslové výrobky, tak jak se stalo po zavedení klouzavých cel¹³⁴. Národní demokraté se tak snažili dojít k takové dohodě, která by omezovala záporny agrárních cel a zároveň zachovala jejich klady. Současně pro jejich nacionální zaměření bylo těžké přijmout podporu německých stran.

¹³² Polák E., K otázce rozpadu všennárodní koalice a nastolení vlády mezinárodní buržoazie v Československu v letech 1925-1926, *ČS časopis historický* 9/1961, str. 17-41

¹³³ Miller D.E., Antonín Švehla, Argo, Praha 2001, str. 182

V rámci německého tábora probíhala krystalizace názorů pozvolna. Po volbách 1925 sestavily německé parlamentní strany kromě DNP a sociální demokracie sdružení tzv. Deutscher Verband, stranám však byla v podstatě přenechána úplná volnost jednání. V prohlášení, které bylo vydáno po ustavení svazu, se prohlašovalo, že cílem tohoto orgánu je jednota německé politiky v parlamentu i mimo něj a všechny důležité otázky se měly nejdříve projednat na schůzích tohoto svazu¹³⁵. Společný postup německých stran proběhl v době organizování protestů proti jazykovým nařízením, avšak vzápětí po ustavení Černého vlády došlo k obratu ve vývoji vztahů mezi stranami svazu. Souviselo to především s postojem k otázce zemědělských cel, která se řešila na stránkách německého tisku již od počátku roku 1926. Pro německé agrárníky byla zemědělská cla dlouho žádaným opatřením a proto se rozhodli podporovat jejich prosazení. Důvodem tohoto závažného rozhodnutí bylo sledování zájmů voličů a odhlédnutí od nacionálních stanovisek. Tuto pozici obhajoval i Franz Spina v německém agrárnickém tisku s tím, že tento postup je výhodnější než setrvání v opozici a že v tomto případě je lepší, půjde-li strana vlastní cestou¹³⁶. Pro německé živnostníky byla podpora agrárníků vzhledem k jejich předvolební spolupráci téměř samozřejmá. Také ve straně německých křesťanských sociálů se otázka podpory agrárních cel řešila na stránkách stranického tisku, mj. v Deutsche Presse. Ve straně převážil názor, že je třeba jít jednotně s agrárníky a podporovat je při prosazování jejich požadavků. Strana sledovala nejen zájmy svých voličů na venkově. Šlo také o strategické rozhodnutí s vědomím, že podpoří-li nyní agrárníky, mohou počítat s jejich podporou při prosazování kongruy.

---

¹³⁴ Křen J., Československo v období dočasné a relativní stabilisace kapitalismu 1924-1929, Praha 1957, str. 116

¹³⁵ Cesar J., Černý B., Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938 I., Praha 1962, str. 353

¹³⁶ Cesar J., Černý B., Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938 I., Praha 1962, str. 361

Spory mezi jednotlivými stranami nakonec byly řešeny a vzájemná podpora návrhu jak zemědělských cel tak kongruy byla vyjednávána během jejich projednávání v parlamentu. Nejdříve došlo k předložení návrhu na úpravu cel v senátu dne 21. dubna 1926 agrárnickým senátorem Václavem Donátem¹³⁷ a po zahájení zasedání poslanecké sněmovny 6. května 1926 také ve sněmovně¹³⁸. K dosažení dohody mezi jednotlivými stranami skutečně došlo a při hlasování se tak představila nová parlamentní koalice, která se krátce poté postavila i za úpravu požitkového systému, ve kterém se řešila i otázka kongruy¹³⁹. Jednání v obou komorách však nebylo zcela bezproblémové, probíhalo za velmi hlučných protestů a po dlouhých jednáních byl zákon o clech¹⁴⁰ nakonec schválen 12. června 1926 a zvýšení platů kněží¹⁴¹ dne 19. června 1926.

3.4.2.2. *Parlamentní opozice*

V souvislosti se vznikem parlamentní koalice je nutné zabývat se i druhým pólem, tedy opozicí. Opozice nebyla programově jednotná, naopak formovala se zleva i zprava a představovalo ji několik stran z nichž některé byly negativisticky zaměřené a některé zastávaly státotvorný přístup.

Dvě bývalé vládní strany, sociální demokraté a českoslovenští socialisté, se cítily zaskočené nástupem nové koalice a schválením zákonů, pro které tyto strany nehlasovaly. Jejich oslabení zviditelněné výsledky voleb tak bylo skutečné a ovlivnilo jejich postoje. Postoje československé socialistické strany k agrárním clům nebyly hned od začátku zcela jasné a přechod do opozice byl pomalejší než u sociálních demokratů. Do opozice přešli nejen kvůli příliš vysokým prosazovaným

¹³⁷ Donát Václav (1868-1954), český agrární politik

¹³⁸ k návrhu zákona a důvodové zprávě podrobněji viz ,
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0320_01.htm a,
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0320_02.htm

¹³⁹ k návrhu zákona a důvodové zprávě podrobněji viz
http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0323_00.htm

¹⁴⁰ 109/1926 Sb., Sbírka zákonů a nařízení státu československého

¹⁴¹ 122/1926 Sb., Sbírka zákonů a nařízení státu československého

koeficientům ale především kvůli spojení prosazení cel s kongruou, což vzhledem k jejich antiklerikálnímu zaměření nebylo přijatelné¹⁴². Ve straně se zabývali otázkou členství Beneše ve vládě, během jejíhož působení došlo k prosazení zákonů stranou odmítaných. V souvislosti s osobními spory mezi Jiřím Stříbrným a Edvardem Benešem a krizí ve straně byl Beneš vyzván k demisi, což však pro Edvarda Beneše a ani prezidenta Tomáše G. Masaryka nepřípadalo v úvahu. Nakonec Beneš podlehl tlaku a jako řešení navrhnul vzdát se poslaneckého mandátu, což také učinil a po Masarykově intervenci se širší stranický výbor vyslovil pro setrvání Edvarda Beneše ve vládě. Prezident Masaryk se ocitl také pod tlakem, byl vyzýván, aby schválené zákony nepodepisoval. Poté, co bylo vyřešeno postavení Beneše a po zvážení situace však Tomáš G. Masaryk oba zákony podepsal¹⁴³. Protesty strany proti přijetí zmíněných zákonů se neomezily jen na podávání pozměňovacích návrhů (socialisté jich podali 122¹⁴⁴). Došlo k organizování stávek a demonstrací, zároveň se socialisté snažili zachovat samostatný postup bez komunistů, kteří je ke spolupráci vyzývali. Ani jednání v parlamentu nebylo hladké, došlo k velmi hlasitým protestům, které se neobešly bez ničení poslaneckých lavic, za socialisty vedenými poslanci Emilem Frankem¹⁴⁵ a Františkou Zemínovou¹⁴⁶.

Němečtí sociální demokraté nebyli členy Německého svazu v parlamentu a již od voleb postupovali spíše umírněně. Byli si vědomi svého oslabení a snažili se zahájit užší spolupráci se svými československými kolegy – československou sociální demokracií. Obě strany odmítaly nabídky komunistů, jejichž odtržením byly postižené obě strany, na spolupráci a zůstávaly v opozici. Na druhou stranu

¹⁴² Polák E., K otázce rozpadu všennárodní koalice a nastolení vlády mezinárodní buržoazie v Československu v letech 1925-1926, ČS časopis historický 9/1961, str. 17-41

¹⁴³ Šolle Z., Gajanová A., Po stopě dějin, Praha 1969, str. 263

¹⁴⁴ Kárník Z., České země v éře První republiky I., Praha 2000, str. 389

¹⁴⁵ Franke Emil (1880-1939), český národně socialistický politik

¹⁴⁶ Zemínová Františka (1882-1962), česká národně socialistická politička

českoslovenští sociální demokraté vstup Němců do vlády nevnímali jako aktuální možnost a spíše lpěli na obnově všennárodní koalice.¹⁴⁷

Negativistické německé strany, DNP a DNSAP, se v tomto období názorově značně sblížily v souvislosti s odmítáním jak agrárních cel tak kongruy. Obě nacionalistické strany se nakonec po zvážení možností postavily proti schválení. V německé národní straně se diskutovalo o možnosti podpory s tím, že ani v této straně nebylo stanovisko zcela jasné. Předáci ve straně si byli vědomi, že odmítnou-li podporu, mohou přijít o hlasy některých voličů a vzhledem k jejich oslabené pozici tím tak bylo rozhodování ztíženo. Vzhledem k tomu, že opatření by bylo možné prosadit pouze ve spolupráci s československými stranami dospěla strana k názoru, že nacionální a odmítavé stanovisko neopustí. Ve straně německých národních socialistů se také rozhodlo, že pro cla hlasovat nebudou a to především z důvodů nacionálních. Obě strany tak po zvážení možností odmítly tyto zákony podpořit a další trhlinu původní spolupráce DNSAP s ostatními stranami svazu znamenalo jednání imunitního výboru parlamentu. Při schvalování zákonů došlo v parlamentu k poničení vybavení a imunitní výbor projednával vydání několika poslanců trestnímu stíhání pro obstrukci. Jednalo se mj. i o poslance DNSAP, němečtí agráři a křesťanští sociálové hlasovali pro jejich vydání a tento postup vedl nakonec k rozpadu Německého svazu. Tímto krokem se aktivistické strany opět více přiblížily možnosti završit dosavadní spolupráci s ostatními občanskými stranami v parlamentu.

Komunistická strana organizovala protesty nejen v parlamentu, kde se snažila narušit jednotný postup občanských stran. Při projednávání zákonů v poslanecké sněmovně byl podán návrh komunistickým poslancem Josefem Hakenem¹⁴⁸ na projednání jazykových nařízení,

¹⁴⁷ Klimek A., *Boj o Hrad I.*, Praha 1998, str. 47

¹⁴⁸ Haken Josef (1880-1949), český komunistický politik

německé strany se však k návrhu nepřiklonily a tento postup tedy úspěch nepřinesl. Strana se soustředila na organizování protidrahotních demonstrací, od počátku roku 1926 v souvislosti s přechodnou hospodářskou krizí, a poté především na protest proti agrárním clům. Ve svém listu, Rudém právu, zveřejnila výpočty dopadů na ceny zemědělských výrobků a snažila se získat vliv i na venkově, což se straně nepovedlo¹⁴⁹. Demonstrace i některé stávky však byly skutečně mohutné, probíhaly po celé republice, např. na Kladně, v Plzni, v Brně, Košicích, Pardubicích a Ostravě. Tyto akce probíhaly po celou dobu projednávání návrhů zákonů v Parlamentu, nejsilněji vypukly po jejich schválení. Jejich pozice však byla tehdy jiná než v předchozích letech vzhledem k tomu, že socialistické strany stály také v opozici proti těmto zákonům. Na druhou stranu některé demonstrace organizované jednotlivými levicovými stranami částečně splývaly. Radikalizace socialistických stran však byla komunisty pozorována spíše s potěšením, protože předpokládali, že tímto postupem si socialistické strany znemožňují vstup do vlády¹⁵⁰.

3.4.3. Vnitropolitická situace

Období druhé Černého vlády nebylo jen obdobím, během kterého došlo k přeskupení politických sil v parlamentu. V průběhu působení této vlády vystoupily do popředí nové jevy, do té doby vnímány spíše okrajově a bez obav. Jednalo se především o vzestup fašismu, který souvisel s nástupem Benita Mussoliniho v Itálii k moci a v Československu se projevil zakládáním prvních fašistických skupinek, které se staly základem pozdějších fašistických stran či politických uskupení.

---

¹⁴⁹ Křen J., Československo v období dočasné a relativní stabilisace kapitalismu 1924-1929, Praha 1957, str. 121

¹⁵⁰ Křen J., Československo v období dočasné a relativní stabilisace kapitalismu 1924-1929, Praha 1957, str. 121

3.4.3.1. *Fašismus*

V létě roku 1926 otráslu politickou scénou údajné spiknutí generála Radola Gajdy¹⁵¹, jehož cílem mělo být provést fašistický převrat.¹⁵² V polovině 20. let získával fašismus stále více sympatií mezi obyvatelstvem Československa a k prezidentovi Masarykovi se dostávaly znepokojující informace o široké členské základně, často sice výrazně nadhodnocené, přesto rostoucí síla hnutí byla nepopíratelná.

Mezi sympatizanty hnutí patřilo mnoho členů národní demokracie, samotným fašistům především v počátcích výrazné osobnosti chyběly. Patřili mezi ně například generální tajemník strany František Hlaváček¹⁵³, zástupce předsedy strany František Sís¹⁵⁴ a velká část mladé generace. Ve straně národní demokracie došlo po volbách k posunu doprava, vzhledem k tomu, že strana ztratila příznivce ze středního stavu a proto se zaměřila na velkou buržoazii. Podpora fašistického hnutí se tak některým jevila jako východisko z krize strany, avšak tato podpora oslabila poté, co se hnutí stalo konkurentem v boji o voliče¹⁵⁵.

Co se týká financování fašistických skupin, byl prezident Tomáš G. Masaryk informován o významných finančních příspěvcích nejen od národních demokratů ale i od nacionalistů z řad československých socialistů, např. Jiřího Stříbrného. Sympatie si hnutí získávalo svým protilevicovým zaměřením a nacionalistickým nadšením. Mezi sympatizanty byly i různé známé osobnosti, např. profesor František Mareš, rektor UK, či A. Mičiřka, profesor práv na UK. Nejdůležitějším organizačním aktem bylo sloučení dosavadních skupin v Národní obci fašistické, ke kterému došlo v březnu 1926. Podle své proklamace měla být strana nekompromisní a ve vnitřní i zahraniční politice chtěla hájit

¹⁵¹ Gajda Radola (Geidl Rudolf 1892-1948), český generál, fašistický politik

¹⁵² Klimek A., Hofman P., Vítěz, který prohrál, Praha Litomyšl 1992, str. 70

¹⁵³ Hlaváč František (1876-1974), český národně demokratický politik

¹⁵⁴ Sís František (1878-1938), český národně demokratický politik a novinář

zájmy československého národa. V programu strana požadovala zákaz bolševiků, rozpuštění nefunkčního parlamentu, omezení práv národnostních menšin a voliče chtěla získat prezentací jednoduchých řešení složitých problémů¹⁵⁶. Několik masových shromáždění fašistů proběhlo od dubna na Žofíně a v proslovech, které pronášeli i někteří národní demokraté, se zaměřovali na kritiku socialistických stran a jejich obstrukcím v parlamentu, došlo i na kritiku parlamentarismu, hradní politiky a vyslovování radikálních nacionálních hesel. Prezident Masaryk v tomto období v souvislosti s masovými komunistickými protesty v ulicích obdržel i zprávy o nespolehlivosti ozbrojených sil, které fašisté považovali za hráz proti komunismu¹⁵⁷. Postup policie a údajného policejního teroru při pražské demonstraci z 11. června 1926 chtěl poslanecký klub komunistů dokonce nechat prošetřit.

3.4.3.2. *Gajdova aféra*

V souvislosti s vzestupem fašistického hnutí vzrůstaly Masarykovy obavy z možného pravicového puče, který měl údajně plánovat generál Radola Gajda (vlastním jménem Rudolf Geidl). Osobnost generála Gajdy byla provázena pověstí rozporuplné osoby, známý byl v Československu především díky svému působení v Rusku během občanské války v pozici důstojníka československých legií, kdy se proslavil jako protibolševický hrdina. V březnu 1926 generál Radola Gajda dočasně převzal funkci náčelníka Hlavního štábu,¹⁵⁸ toto jmenování schválil prezident Masaryk. Gajdovo jméno se záhy začalo objevovat v souvislosti s plánováním puče během konání všesokolského sletu v červenci 1926. V tisku se od května 1926 šířily zprávy o jeho tajném členství, či dokonce vůdcovství ve fašistickém hnutí. K zahájení plánování puče mělo dojít během působení Jiřího

---

¹⁵⁵ Čechurová J., Česká politická pravice, Praha 1999, str. 48

¹⁵⁶ Čechurová J., Česká politická pravice, Praha 1999, str. 92

¹⁵⁷ Klimek A., Hoffman P., Vítěz, který prohrál, Praha Litomyšl 1995, str. 75

¹⁵⁸ Tehdejší náčelník Hlavního štábu generál Jan Syrový byl jmenován ministrem národní obrany.

Podrobněji Fidler, J., Na čele armády, Praha 2004

Stříbrného ve funkci ministra národní obrany, kdy se měly uskutečnit výrazné změny v armádě a to jak personální tak organizační.

Podrobné informace o dalším postupu se k prezidentovi Masarykovi dostávaly od různých osobností, informátorů, poslanců či bývalých legionářů. V prezidentovi Masarykovi sílilo přesvědčení o nebezpečí ze strany generála Radoly Gajdy a o ohrožení demokratického vývoje v republice, což nakonec vedlo k vznesení obvinění generála Gajdy. Nejprve šlo o obvinění ze špionáže ve prospěch Sovětského Ruska. Tehdy už začaly informace o aféře pronikat do tisku přes snahy vést celé vyšetřování v tajnosti. Výslechy údajných svědků, bývalého majora ruských legií Jaroslava Kratochvíla¹⁵⁹ a bývalého Gajdova sluhy Ivana Solověva však nevedly k získání přesvědčivých důkazů, vše nasvědčovalo o tom, že se jedná o osobní spory. Vyšetřovací komise se nakonec přiklonila k verzi generála Gajdy, který obvinění odmítal a dospěla k názoru, že vznesená obvinění proti generálovi Gajdovi nebyla dokázána¹⁶⁰.

Tomáš G. Masaryk se s tímto řešením nespokojil a aféra se táhla dál. Stěžejním obviněním se stalo nakonec plánování puče při příležitosti Vsesokolského sletu v Praze, poté co se předchozí obvinění nepodařilo prokázat. Důležitou skutečností bylo bývalé působení generála Gajdy ve fašistické skupině Červenobílých a dále svědectví účastníků různých rozhovorů. Při výslechu svědků před generálskou komisí a kárnými výbory ministerstva národní obrany padala obvinění z přípravy levicového či pravicového puče. Důležitým svědkem byl mj. i Edvard Beneš, který se distancoval od jakýchkoli příprav a možnosti oktroje veřejně odmítal. V republice se rozpoutala tisková kampaň, pravicové listy psaly pro generála Gajdu, levicové a prohradní proti němu. V celé záležitosti se angažoval výrazně i prezident Masaryk a svým působením a ovlivňováním vyšetřování tak překračoval své pravomoci. Po podání

¹⁵⁹ Kratochvíl Jaroslav (1885-1945), český publicista

¹⁶⁰ Klimek A., Hoffman P, Vítěz, který prohrál, Praha Litomyšl 1995, str. 109

několika odvolání generálem Gajdou a změnách rozsudků nakonec odvolací kárný výbor v prosinci 1927 potvrdil jeho superarbitraci, posléze mu byla odňata vojenská hodnost a zkrácena penze. „Autentické dokumenty však jednoznačně vypovídají, že konkrétní přípravy na puč v létě 1926 generál Radola Gajda nepodnikl, i když byl připraven v případě zmatků a nepokojů po možných oktrojových či podobných pokusech a zákroku vojska využít situace k tomu, aby akce přerostla ve vojenský puč pod jeho velením“¹⁶¹. Generál Gajda se v lednu 1927 postavil do čela Národní obce fašistické a s Jiřím Stříbrným a jeho Ligou proti vázaným kandidátkám šel společně do voleb, ve kterých se oběma podařilo získat mandát.

3.4.3.3. Krize v československé straně socialistické

Důležitým vývojem mj. v souvislosti s Gajdovou aférou prošla československá socialistická strana, která řešila hlubokou vnitřní krizi a její vztah k Edvardu Benešovi, osobnosti bezvýhradně podporované prezidentem Masarykem. V souvislosti s rostoucím napětím v zemi, kdy Černého vláda v podstatě selhávala a vznik stabilní vlády nebyl v nejbližší době považován za možný, se v Československu objevovaly výzvy především socialistického tisku na zavedení prezidentovy diktatury¹⁶². Výzvy zesílely po Pilsudského převratu v sousedním Polsku, kterým byl zaveden autoritativní režim, a o kterém část socialistického tisku psala zpočátku dokonce pozitivně. Ve stejné době se zároveň uvažovalo o změně volebního řádu a v tisku se objevovaly dokonce zprávy, že je zformovaná socialistická fronta, která díky účasti Edvarda Beneše ve vládě pomocí oktroje volebního řádu nastolí diktát levice. Údajně mělo dojít ke sloučení obou socialistických stran s neúspěšnou stranou práce v jednu stranu. Tato možnost sice odpovídala Benešově představě o existenci jednoho bloku, ale neodpovídala skutečným možnostem vzhledem ke krizi, kterou

¹⁶¹ Klimek A., Hoffman P., Vítěz, který prohrál, Praha Litomyšl 1995, str. 73

¹⁶² Klimek A., Hoffman P., Vítěz, který prohrál, Praha Litomyšl 1995, str. 65

československá socialistická strana procházela a během které byly využívány všechny možné prostředky včetně lživých pomluv.

Jiří Stříbrný, který měl ve straně velký vliv, kritizoval po volbách Beneše za jeho podporu poskytnutou Národní straně práce a dubnová roztržka mezi Stříbrným a Benešem se ukázala být poslední kapkou. Od května začal boj o stranu, do které se zapojil i předseda strany Václav Klofáč stojící na straně Edvarda Beneše. Ústředním výkonným výborem strany byla nejdříve přijata rezoluce, která vyzývala vládu k demisi a Beneše k rezignaci, proti které se zásadně stavěl prezident Masaryk. V souvislosti s vnitřní krizí strany došlo i k boji o stranický tisk, České slovo, prostřednictvím kterého si strana také udržovala vliv na své voliče. K vyvrcholení aféry, která se řešila i v tisku, došlo na stranickém sjezdu v září 1926. Při rozhodování sehrálo i svou roli obvinění Stříbrného z podílení se na přípravě puče společně s generálem Gajdou, což bylo nakonec jedním z důvodů, proč byl Jiří Stříbrný a jeho příznivci ze strany vyloučeni. Na sjezdu byl přijat nový název strany Československá strana národně socialistická a Edvard Beneš byl zvolen do ústředního výkonného výboru strany. Vyloučení Jiří Stříbrný a Jindřich Trnobranský¹⁶³ byli v roce 1928 zbaveni poslaneckého mandátu. Jiří Stříbrný založil vlastní stranu Slovanskou stranu národně socialistickou, která se později přejmenovala na Národní ligu, známou pod názvem Liga proti vázaným kandidátkám.

3.5. JEDNÁNÍ O PRAVICOVÉ VLÁDĚ

Existence parlamentní většinové koalice sice znamenala významný úspěch občanských politických stran, avšak k vytvoření vlády na tomto základě bylo nutno mnoha dalších jednání. Bylo relativně jednoduché shodnout se na podpoře dvou zákonů, které odpovídaly programovému

zaměření stran. Rozhodnout se pro účast ve vládě, ve které je nutné dojít ke shodě v mnoha dalších oblastech a převzít vládní zodpovědnost bylo samozřejmě náročnější.

Prezident Tomáš G. Masaryk, který nepodleh tlaku a podepsal oba schválené zákony, byl podezírán z toho, že se staví za nově sestavenou většinu v parlamentu. On sám však upřednostňoval jinou podobu vlády a zabýval se tímto problémem od jmenování vlády Černého. Snažil se prosadit vznik vlády se socialistickými stranami, pro vstup německých stran se již několikrát vyjadřoval, avšak podporoval sociální demokraty a nikoli občanské strany. V rámci Masarykových úvah se objevovaly i další modely vlád, například obnovení rudozelené koalice, široká koalice bez lidovců nebo nová úřednická vláda přijatelná pro socialisty i pro občanské strany. Významnou úlohu sehrála skutečnost, že se v roce 1927 měla konat další volba prezidenta republiky a sílící obavy o postavení Edvarda Beneše, kterého Tomáš G. Masaryk prosazoval jako svého nástupce. Masaryk si nebyl jist, zda vláda občanských stran nenastolí příliš silný protihradní kurz a proto na účasti socialistických stran lpěl¹⁶⁴. Obě socialistické strany stále vnímaly svoji pozici jako „neotřesitelnou“ a nepředpokládaly možnost vzniku vlády bez nich. Sociální demokracie se podle Masarykových informací neúspěchem ve volbách zradikalizovala a obávala se toho, že se českoslovenští socialisté chtějí do vlády dostat bez nich či je dokonce pohltnit¹⁶⁵. Po vyřešení vnitřní krize v této straně se strana jednoznačně postavila za Beneše a její pozice v hradním táboru tím byla upevněná.

3.5.1. Československé strany

V agrární straně během nepřítomnosti Švehly vystoupil do popředí Milan Hodža, který byl Hradem považován za neoptimální osobnost

---

¹⁶³ Trnobranský Jindřich (1883-1945), český národně socialistický politik

¹⁶⁴ Klimek A., *Boj o Hrad II.*, Praha 198, str.94

v souvislosti s možnostmi sestavení vlády. Masaryk předpokládal využití prohradních agrárníků (Františka Udržala¹⁶⁶, Vavro Šrobára, Bohumíra Bradáče¹⁶⁷ a Jana Malypetra¹⁶⁸) k zabránění vytvoření vlády bez socialistů¹⁶⁹. Sílilo přesvědčení, že Hodžova taktika v parlamentu vzdaluje agrárníky možnosti obnovit spolupráci se socialistickými stranami. V době krize v československé straně socialistické, kdy padaly výzvy na demisi Edvarda Beneše, se i v agrárnickém tisku objevily výpady proti Benešovi a jeho snahám udržet se na postu za každou cenu¹⁷⁰. Současně vystoupila na povrch i otázka zahraničněpolitické orientace země. V protihradním křídle panovalo přesvědčení o vhodnosti proněmecké orientace na rozdíl od dosavadní orientace na Francii a Malou dohodu.

Milan Hodža po prosazení zákonů v parlamentu odjel do Itálie za Švehlou, kterého informoval o dění, s konečnými vyjednáváním se však čekalo až na Švehlův příjezd do republiky. Pozice Antonína Švehly ve straně ani jeho nepřítomností v podstatě neutrpěla a stále byl vnímán jako nejvyšší autorita ve straně. Po jeho návratu do republiky se občanské strany začaly stále více distancovat od Radoly Gajdy, jemuž poskytovaly podporu spíše v souvislosti s bojem proti Hradu¹⁷¹.

Účast Edvarda Beneše v nové vládě jistá nebyla. Měl odpůrce z různých směrů a setrvání zástupce opoziční strany ve vládě nebylo logické. Objevilo se několik možností, kým by se mohl Beneš nahradit. Například do funkce měl nastoupit Vojtěch Mastný¹⁷², vyslanec v Římě a Beneš se měl stát stálým zástupcem ve Společnosti národů, nebo si naděje činil i Milan Hodža, jehož jmenování by vedlo k posílení konzervativních složek ve vládě. Výhrady k Edvardu Benešovi měli i

---

¹⁶⁵ Klímek A., *Boj o Hrad II.*, Praha 198, str. 56

¹⁶⁶ Udržal František (1866-1938), český agrární politik

¹⁶⁷ Bradáč Bohumír (1881-1935), český agrární politik

¹⁶⁸ Malypetr Jan (1873-1947), český agrární politik

¹⁶⁹ Klímek A., *Velké dějiny země Koruny české XIII.*, Praha Litomyšl 2000, str. 521

¹⁷⁰ Miller D.E., *Antonín Švehla*, Praha 2001, str. 184

¹⁷¹ Klímek A., *Boj o Hrad II.*, Praha, 1998, str. 99

¹⁷² Mastný Vojtěch (1874-1954), československý diplomat

lidovci, kteří odmítali proticírkevní zaměření jeho strany, vůči jeho diplomacii se však negativně nestavěli. Křídlo odpůrců Beneše ve straně vedené Bohumilem Staškem¹⁷³ však nakonec neuspělo a zvítězila autorita Jana Šrámka, který s protihradními boji nesouhlasil. K uskutečnění žádné z výše uvedených ani jiných možností nedošlo, Edvard Beneš zůstal ve vládě i s podporou Antonína Švehly a jediným ústupkem mělo být jmenování národního demokrata Kamila Krofity¹⁷⁴ Benešovým náměstkem. Benešovu pozici posílil také jeho zahraniční úspěch, když byl v polovině září 1926 opětovně zvolen do Rady Společnosti národů.

Pro slovenské lidovce se vstup do vlády jevil jako vhodná příležitost podílu na moci. Separatistické křídlo v čele s Vojtechem Tukou¹⁷⁵ tehdy nedisponovalo takovým vlivem, aby tomu mohlo zabránit. Během nepřítomnosti předsedy strany Andreje Hlinky v zemi, prakticky převzal vedení strany Jozef Tiso¹⁷⁶, který zastával pragmatičtější postoje. Právě účast ve vládě se jevila jako možnost ovlivnit postavení Slovenska a vzhledem k připravované správní reformě mohl Antonín Švehla straně přislíbit řešení této otázky. Cílem reformy bylo odstranění župního systému a zavedení systému zemského, v lednu 1927 došlo ke zrušení ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska a jeho pravomoci přešly na správní úřady v Bratislavě. S konečným rozhodnutím o účasti ve vládě se čekalo na návrat předsedy strany a ke vstupu do vlády tak došlo později.

V národní demokracii sice panovalo přesvědčení, že vstup do vlády bez socialistických stran je správný, na druhou stranu účast Němců se jevila jako podstatná překážka. Neprozřetelné heslo „Němci do vlády - my do revoluce“ tak muselo být zapomenuto. Během jednání v září 1926 dal Antonín Švehla Karlu Kramářovi nabídku výběru ze dvou možností,

¹⁷³ Stašek Bohumil (1886-1948), český lidovecký politik

¹⁷⁴ Krofta Kamil (1876-1945), československý diplomat

¹⁷⁵ Tuka Vojtech (1880-1946), slovenský lidovecký politik

¹⁷⁶ Tiso Jozef (1887-1947), slovenský lidovecký politik

bud' bude u moci odbornická vláda, do které vyšlou národní demokraté úředníka a nebo vstoupí do vlády zástupci jak Němců tak národní demokracie. Národní demokracie nakonec přistoupila na druhou možnost, což zdůvodnila působením jako protiváha Němcům¹⁷⁷. Strana si však kladla požadavky ohledně Edvarda Beneše, kterého jako ministra zahraničí odmítala.

3.5.2. Německé strany

V německém táboře se řešila otázka vztahu k budoucí vládě. Nejdříve došlo k mimořádnému sjezdu agrárníků 12. května 1926, na kterém byla schválena taktika strany a její postup v parlamentu. Za cíl bylo prohlášeno hájení zájmů zemědělců, možností vstupu do vlády se však sjezd nezabýval. Ve dnech 15. a 16. května 1926 proběhl sjezd křesťanských sociálů, na kterém byla vyslovena důvěra poslancům a jejich dosavadnímu postupu. Zároveň strana opatrně naznačila, že by byla ochotna změnit své postoje, k aktivní účasti ve vládě však nevyzvala. Stejně stanovisko zvolila i německá živnostenská strana, jejíž sjezd proběhl 30. května 1926 a jako obě dvě ostatní strany se vyjádřila k setrvání v opozici. Ke změně stanoviska aktivistických stran došlo v souvislosti s rozpadem Německého svazu a strany se rozhodly využít posílení společným postupem s ostatními občanskými stranami.

Dne 22. července 1926 zasedalo zastupitelstvo německých agrárníků, vyslovalo uznání poslanci Franzi Spinovi, který sehrál významnou úlohu při sbližování s ostatními stranami. Vedení strany pak byla dána úplná volnost v příštích jednáních, stejný postoj zaujaly i ostatní občanské strany. DNSAP se na poslední chvíli snažila narušit jednotný postup aktivistických stran svou snahou o obnovení aktivity Německého

---

¹⁷⁷ Miller D.E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 187

svazu, s čímž však neuspěla¹⁷⁸. V říjnu 1926 vyvrcholilo jednání aktivistických stran kandidováním svých zástupců do nové vlády, Franze Spinu kandidovali agráři, živnostníci a také maďarská národní strana, křesťanští sociálové navrhli Roberta Mayr-Hartinga. Na jednáních vedených Antonínem Švehlou bylo dohodnuto pravidlo „rovný mezi rovnými“, které vyjadřovalo zastoupení německých stran ministry v plnohodnotných resortech.

---

¹⁷⁸ Cesar J., Černý B., Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938 I., Praha 1962, str. 370

4. VZNIK PRAVICOVÉ VLÁDY

4.1. PROGRAMOVÁ INTERAKCE

Antonín Švehla představil svou třetí vládu dne 12. října 1926 na zahájení podzimního zasedání parlamentu, byla založena na zeleno-černé, tedy nesocialistické koalici. Přesto její složení¹⁷⁹ bylo takové, aby bylo pro prezidenta Tomáše G. Masaryka přijatelné. Ačkoli se strany dohodly na rozdělení křesel již při jednáních, ke vstupu národních demokratů a slovenských lidovců došlo až za několik měsíců, do té doby byly některé resorty prozatímně pospojovány či vedeny odborníky. Ve vládě byly ponechány osobnosti z Černého vlády, včetně Edvarda Beneše, který zůstal v čele ministerstva zahraničí a ministra financí Karla Engliše. Slovenští lidovci vstoupili do vlády na počátku roku 1927 po jednáních s Andrejem Hlinkou a po zrušení ministerstva s plnou mocí pro Slovensko. Národní demokraté se vstupem váhali déle oficiálně z toho důvodu, že německé strany nepodaly ještě dostatek důkazů o své opravdové oddanosti¹⁸⁰. V agrárnické straně se upevnilo postavení prohradní skupiny, jejíž reprezentanti František Udržal a Otakar Srdínko¹⁸¹ zasedli ve vládě. Podle vládního prohlášení vláda navazovala na program všenárodní koalice vytvořené po volbách 1925 s hlavními cíly daňové reformy, překonání následků hospodářské deprese z roku 1926, branné zákony a rozpočet. Vláda měla v poslanecké sněmovně většinu 163 křesel ze 300 a poté, co Maďarská národní strana koalici přestala podporovat, zůstala vládě většina 158 hlasů.

Díky programové shodě mezi vládními stranami se vláda mohla pustit do řešení otázek, které byly po dobu spoluvládnutí se socialisty

¹⁷⁹ složení vlády viz příloha č. 6

¹⁸⁰ Klímek A., *Boj o Hrad II.*, Praha 1998, str. 105

odkládány. Jednalo se o především o oblasti politické a hospodářské, ve kterých koaliční strany mohly dospět ke shodě. První záležitostí byla vojenská, vláda potvrdila osmnáctiměsíční vojenskou prezenční službu, určila mírový stav vojska a nejpodstatnějším zákonem bylo zbavení příslušníků armády včetně četnictva volebního práva. Tímto krokem, který měl vést k odpolitizování armády, se vláda snažila na jedné straně zabránit vzestupu popularity fašismu a na straně druhé agitaci komunistům¹⁸².

Velký význam měl zákon o státní správě, kterým se nahrazovalo dosavadní správní provizorium a zaváděl zemský systém. Zřízení Slovenské země bylo podmínkou vstupu slovenských lidovců do vlády a Andrej Hlinka chválil nové uspořádání jako velký krok směrem ke slovenské autonomii¹⁸³. Nová konstrukce veřejné správy spojila autonomní správu se správou státní a politickou správu demokratizovala. Na druhou stranu tím došlo k posílení centralizace správy, což bylo důvodem pro protesty socialistů i komunistů. Obecně zákon ani nesplnil naděje, že uspořádání státu vyjde více vstříc národnostním menšinám¹⁸⁴.

Otázka daňové reformy se řešila již od roku 1923, kdy byl v Národním shromáždění řízen výbor tvořený zástupci politických stran a přijetí novely daňového zákona připravené za třetí Švehlovy vlády bylo jedním z důkazů rozhodnosti a jednotnosti koalice také v této otázce. Cílem byla modernizace daňového systému, snížení daní podnikatelům a podpora stability finančního systému. Byla prosazena přes odpor především socialistických stran a komunistů, kteří se obávali poškození pracujících tímto zákonem a neváhali s organizováním protestů i mimo parlament.

---

¹⁸¹ Srdínko Otakar (1875-1930), český agrární politik

¹⁸² Kárník Z., České země v éře První republiky I., Praha 2000, str. 400

¹⁸³ Miller D. E., Antonín Švehla, Praha 2001, str. 191

¹⁸⁴ Kárník Z., České země v éře První republiky I., Praha 2000, str. 407

K vyvrcholení protiakcí levicových stran došlo v souvislosti s připravovanou reformou sociálního zabezpečení. Novela měla omezit vliv dělnictva na nemocenské pokladny a instituce, snižovala dávky pojištění a zohledňovala i situaci pracujících v zemědělství. Odborové centrály kromě organizování demonstrací a stávek chystaly dokonce celostátní generální stávku, která se nakonec pro rozpory mezi socialistickými stranami a komunisty neuskutečnila.

4.2. PARLAMENTNÍ A MIMOPARLAMENTNÍ PODPORA

4.2.1. Osmička

Pod Švehlovým vedením vytvořily strany Osmičku, nástupkyni Pětky a Šestky, která ovšem neplnila tak významnou roli. Po vstupu slovenských lidovců do vlády měly jen tři strany v rukou více než jeden resort a zasedání Osmičky se příliš nelišilo od zasedání dvanácti politických ministrů. Zároveň absence výrazných programových rozdílů v koalici snižovala potřebu zprostředkujícího orgánu, jakým byla Pětka. Ve všennárodní koalici Pětka pomáhala překlenout rozdíly mezi občanskými, konzervativními stranami na jedné a socialistickými na straně druhé. V nové koalici díky nepřítomnosti socialistických stran však ideologické rozdíly byly mnohem menší a úzký výbor stran tak z velké části ztratil na významu. Funkce Osmičky spočívala ve zprostředkování spolupráce vlády a parlamentu, čehož bylo docíleno také stranickou disciplínou.

4.2.2. Mimoparlamentní podpora

Účast Edvarda Beneše ve vládě občanských stran byla výsledkem tlaku prezidenta Masaryka, který si jinou osobnost na postu ministra zahraničí v podstatě neuměl a nechtěl představit. Masarykova neústupnost v této otázce vedla ke zdoluhavým vyjednáváním mezi jednotlivými stranami, které se měly stát součástí nové vládní koalice. Skutečnost, že nebyla jiná možnost než se prezidentovi Masarykovi podvolit, vedla nakonec ke zcela ojedinělé kombinaci, tedy účasti zástupce opoziční socialistické strany ve vládě občanských stran. Díky bezvýhradné podpoře prezidenta Masaryka mohl Edvard Beneš pokračovat ve funkci ministra zahraničí, navzdory tomu, že s tímto nestandardním řešením obsazení tohoto postu ve vládě nebyly zcela smířeny koaliční strany. Navzdory různým krizím, ve kterých byla především ve stranickém tisku otevírána otázka Benešova působení ve vládě, si Beneš díky Masarykově autoritě ministerské křeslo udržel.

4.2.3. Občanské německé strany

Vstup německých stran do vlády, kterým byl završen několikaletý vývoj německého aktivismu ve 20. letech, byl mimořádnou událostí. Strany opustily svoje původní negativní postoje ke státu, pro účast ve vládě si v podstatě nekladly podmínky a nakonec dospěly k otevřené spolupráci se svými československými protějšky. Aktivistické strany pokládaly vstup do vlády za úspěch své dosavadní politiky a potvrzení její správnosti. Předpokládalo se, že se jim v budoucnu podaří změnit postavení Němců ve státě, v agrárnickém listu *Deutsche Landpost* se v říjnu 1926 psalo, že vstup do vlády je první krok k přetvoření ČSR ve stát švýcarského vzoru vybudovaný na vzájemné důvěře¹⁸⁵. Ministr Franz Spina na krajském sjezdu německých agrárníků v Liberci

24. ledna 1927 hovořil o tom, že jen aktivní spoluprací ve státě lze dosáhnout ochrany německé menšiny a zlepšení její celkové situace a vyjádřil přesvědčení, že spolupráce je prospěšná oběma stranám. Na karlovarském sjezdu křesťanských sociálů 17. října 1926 se ministr Robert Mayr-Harting postavil za aktivistický program a i další vyjádření představitelů obou stran hodnotilo účast ve vládě velmi pozitivně. Strany se také snažily přesvědčit své příznivce o správnosti svého rozhodnutí vzhledem ke kampani opozice, zdůrazňovali především stabilizaci vnitropolitického vývoje. Tento postup se setkal s úspěchem, stranám se podařilo udržet si vliv a své pozice, což se projevilo i mimo politickou sféru, když byla schválena spolupráce svazu německých průmyslníků s českým svazem¹⁸⁶.

Vstup německých stran do vlády lze také chápat jako odraz paktu uzavřeného v Locarnu, kterým se zaručovala neměnnost západních německých hranic a který obsahoval i arbitrážní smlouvu mezi Československem a Německem¹⁸⁷. K posílení Německa došlo také vzápětí jeho přijetím do Společnosti národů a získáním stálého zastoupení v jeho Radě, čímž byl Německu přiznán statut velmoci. Německý vyslanec Koch se navíc o možné účasti Němců ve vládě vyjádřil pozitivně s tím, že by to znamenalo mimořádnou výhodu. Tentýž postoj zaujal i ministr zahraničí Stresemann¹⁸⁸.

---

¹⁸⁵ Cesar J., Černý B., *Politika německých buržoazních stran v Československu 1918-1938 I.*, Praha 1962, str. 381

¹⁸⁶ Cesar J., Černý B., *Politika německých buržoazních stran v Československu 1918-1938 I.*, Praha 1962, str. 387

¹⁸⁷ Dostál V., *Agrární strana*, Brno 1998, str. 103

¹⁸⁸ Dostál V., *Agrární strana*, Brno 1998, str. 103

4.3. PARLAMENTNÍ OPOZICE

4.3.1. Levicové strany

Obě československé socialistické strany odešly do loajální opozice se zdůrazněním státotvornosti. Jedním ze smyslu přechodu do opozice byl záměr vylepšit oslabené postavení u voličů na úkor komunistů. Československá sociální demokracie zahájila užší spolupráci s německou sociální demokracií, nejprve prostřednictvím odborů posléze i organizováním společného postupu při protestech proti vládním návrhům zákonů, především úpravě sociálního pojištění a daňové reformy. Do protestů se zapojili i národní socialisté, ve srovnání s nimi vystupovala sociální demokracie mírněji. Odchod sociální demokracie do opozice a spolupráce s německou sociální demokracií oběma stranám prospěl, což se projevilo již ve výsledcích obecních voleb v roce 1927 a voleb do zemských zastupitelstev v roce následujícím. Obě strany posílily a německá sociální demokracie získala opět nejsilnější postavení mezi německými stranami.

4.3.2. Negativistické německé strany

V rámci německého tábora se otázka vstupu do vlády řešila především z hlediska přínosu německým nacionálním zájmům. Nacionalistický proud v agrárnícké straně dokonce účast ve vládě omítl a krize ve straně vyvrcholila odchodem radikálů ze strany a založením strany nové, která však německé agrárníky neohrozila. Odmítavě se k účasti občanských stran ve vládě stavěly obě nacionalistické strany, jak DNP tak DNSAP. Představitel DNP označil vstup do vlády za těžkou chybu a koncem roku 1926 došlo k definitivnímu rozchodu aktivistických stran s DNSAP. Oficiálním odchodem strany z Německého parlamentního svazu na začátku prosince 1926 odešla do rozhodné opozice, čímž jen

potvrdila své postoje. V německém táboře se tak stala hlavním problémem otázka přínosu vstupu německých stran do vlády a možnost uplatnění práva na sebeurčení, přičemž negativistické strany považovaly šanci na prosazení tohoto požadavku za ještě nižší než před tím. Dospěly k závěru, že jen důsledně opoziční politikou lze prosadit uskutečnění nacionálních cílů¹⁸⁹.

4.3.3. Extrémisté

Komunistická strana se postavila proti vládě jako takové, odmítla jí vyjádřit podporu, hlasovala proti návrhům rozpočtů a využila některých nepopulárních kroků a opatření, které koalice občanských stran postupně prosazovala, k opětovnému organizování protestních akcí. Odmítavá stanoviska k těmto otázkám byla mezi levicovými stranami sice podobná, socialistické strany se však stále snažily zachovat odstup od komunistů, kteří nadále vyzývali k vytvoření společné fronty zdola. Strana se postupně dostávala pod úplnou kontrolu Kominterny, pod jejímž tlakem docházelo ve straně ke zvrátům a krize posléze vyvrcholila bolševizací strany.

Vytvoření vlády občanských stran na základě programové blízkosti bylo novinkou v politickém životě První republiky. Vstup německých stran do vlády byl hodnocen obecně velmi pozitivně a stejně tak i celkové působení vlády. Její akceschopnost a rozhodnost prosazovat i nepopulární kroky však bylo ovlivněna i jinými okolnostmi, než jen existencí parlamentní podpory i opozice. Zdravotní stav předsedy vlády Antonína Švehly omezoval jeho možnost působit aktivněji ve své pozici a především v jeho straně panovala nejistota ohledně jeho návratu do politického i veřejného života. Během jeho nepřítomnosti se množily

---

¹⁸⁹ Cesar J., Černý B., *Politika německých buržoazních stran v Československu 1918-1938 I.*, Praha 1962, str. 385

úvahy o jeho nástupci ve straně, budoucích vztahů agrární strany k socialistickým stranám i ke Hradu. Ve vládě byl Antonín Švehla zastupován Janem Šrámkem, místopředsedou vlády, a v tomto období probíhalo i hledání nástupce Antonína Švehly na post ministerského předsedy. Antonín Švehla se nakonec vzhledem ke svému zdravotnímu stavu rozhodl podat 2. února 1929 demisi a ve funkci byl nahrazen agráříkem Františkem Udržalem, který stál v čele vlády do parlamentních voleb v listopadu 1929. Po těchto volbách však k obnovení koalice programově příbuzných občanských stran nedošlo a byla vytvořena opět široká vládní koalice ze stran různého programového zaměření.

5. ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zabývala klíčovými příčinami vzniku vládní koalice složené z programově příbuzných stran. Celý proces se odehrával v rámci politického systému, který byl nastaven na začátku existence Československé republiky a jehož specifika ovlivňovala celkové fungování politiky. Zavedením dvoukomorového systému a principu závislosti vlády na důvěře poslanecké sněmovny tak byly stanoveny základní principy, na nichž z velké části závisely způsoby vytváření československých vlád. Švehlova vláda občanských stran se výrazně liší od ostatních vlád svým způsobem vzniku, tedy i složením a s tím související akceschopností. Její vznik byl výsledkem mnoha okolností a vývojových trendů, z nichž každý měl svou váhu a význam.

Dominantní roli sehrál v tomto ohledu volební systém, mezi jehož důsledky patřila existence velkého množství stran a v souvislosti s praktickou neexistencí volební klauzule zastoupení mnoha politických stran v parlamentu. Nevyužitím možnosti omezení nevýhod poměrného volebního systému vzhledem k ochraně národnostních menšin tak došlo k znesnadnění vytváření akceschopných vlád sestavených na základě programové příbuznosti. S tímto problémem však souviselo i národnostní složení Československé republiky, které výrazně ovlivňovalo podobu stranického systému. Spojením několika samostatných stranických soustav a odlišnými postoji jednotlivých národností ke státu byly ovlivněny mocenské poměry v republice. Vzhledem k odmítavému postoji stran reprezentujících výraznou německou menšinu k existenci Československé republiky, tak na počátku existence státu nebylo v podstatě jiné možnosti, než vytvářet vlády z československých stran bez ohledu na jejich programové zaměření. Tento přístup měl bezesporu vliv na uvažování politických stran ve vztahu k jiným možnostem vytváření vládních koalic. Mimořádně důležitým prvkem v tomto období byla i existence výrazných osobností, které byly integračním prvkem v politice a tím tak

zajišťovaly fungování státu i v období ohrožení levicovým extremismem. Existence jediné internacionální strany v republice se zdála být hrozbou pro demokracii v nové republice především na počátku 20. let. Její jednotný odmítavý postoj ke státu a její organizovanost diktovaná postupně stále více z Moskvy se však stala rušivým prvkem demokracie po celou dobu trvání První republiky.

Po zajištění integrity a stability státu však nastoupilo další období charakterizované zásadním posunem ve vztazích mezi jednotlivými stranami a změnou postoje některých německých politických stran ke státu. Změna poměrů ve společnosti se projevila ve výsledcích parlamentních voleb, které znemožnily vytvoření vlády na dosud využívaném národnostním principu. Avšak zaběhnutý stereotyp koaličních vlád sestavených z československých stran se nedal překonat okamžitě, mimo jiné také vzhledem k jeho výhodnosti pro koaliční strany. Naopak bylo nutné využít jakéhosi překlenovacího období působení úřednické vlády Jany Černého pro zjištění možností spolupráce na jiném základě. Vhodným prostředím se stalo Národní shromáždění, ve kterém byl zahájen postup občanských stran založený na zájmovém principu. Disciplinovanost poslanců československých stran zavedená již na počátku První republiky se tak v tomto případě osvědčila jako vhodný prostředek k prosazení zásadních zákonů stranami, které spolupracovaly bez ohledu na národnostní odlišnost.

Prosazením úřednické vlády ve zdánlivě patové situaci se opět přihlásil ke slovu prezident Tomáš G. Masaryk, který politiku ovlivňoval ze své pozice prezidenta i díky své nesporné autoritě. Jeho působení v politice mělo bezpochyby svůj pozitivní význam ve vztahu k německým stranám, jejichž vstup do vlády trvale prosazoval, navzdory tomu, že mu byly bližší socialistické strany jak československé tak německé. Jeho aktivity v tomto směru měly jistě vliv na změnu postojů reprezentantů německé menšiny v politice. Nacionální negativistické strany se však ze svého zatvrdělého postoje nedokázaly ani v budoucnu

vymanit a jejich působení v politice tak bylo tehdy další překážkou konsolidace demokracie v První republice. Prezident Tomáš G. Masaryk využil své autority k prosazení Edvarda Beneše do nové vlády tak jako mnohokrát, bez ohledu na skutečnost, že účast socialisty ve vládě občanských stran je naprosto neobvyklá a vymyká se logickým politickým principům. Účast Edvarda Beneše jako socialisty ve všech vládách na postu ministra zahraničí, do roku 1935 kdy byl zvolen prezidentem, se tak stala výrazným politickým specifickým meziválečného Československa. K vyřešení politické krize po volbách mimořádně významně přispěl Antonín Švehla, který využil svých schopností nacházet praktická východiska a kompromis i ve složitých situacích. Pod jeho vedením zvítězila rozvaha a spolupráce s ostatními osobnostmi z politických stran vedla k vytvoření nového typu koaliční vlády. Jednotliví reprezentanti budoucích koaličních stran sehráli svou roli především v přesvědčování svých spolustraníků o výhodnosti účasti ve vládě. Díky souladu jednotlivých událostí a změn, které se v polovině 20. let odehrály, tak mohla být vytvořena první koaliční vláda, která se vzdala omezujícího národnostního principu. Její existence byla z hlediska mnohonárodnostního státu stabilizujícím faktorem, u německé menšiny tak mohl vzniknout pocit spoluúčasti na vládě na celostátní úrovni. Nevyzrálá československá politika však tuto historickou šanci nedokázala využít a tento stav udržet. Vztahy mezi československými stranami a menšinovými se postupně ochladily, což nakonec vedlo k převaze extrémistů mezi menšinami a ohrožení politické stability Československa.

6. RESUMÉ

Tématem práce je období První republiky, přičemž autorka se zaměřuje na první polovinu 20. let 20. století. Zabývá se otázkou vzniku jediné vládní koalice založené na principu programové příbuznosti stran a snaží se nalézt faktory vedoucí k možnosti existence tohoto typu vládní koalice. Nejprve je analyzován politický systém se všemi jeho komponenty, jak ústavou tak volebním systémem s jeho důsledky a vlivem na možnosti vzniku vládních koalic. Není opomenuto ani národnostní složení československé republiky, hospodářské rozdíly mezi jednotlivými částmi státu, podoba stranického systému a také je zdůrazněna role politických osobností v První republice. V další části se autorka zaměřuje na historické okolnosti a jejich podmíněnost politickým systémem První republiky. Zabývá se vztahy mezi politickými stranami ve vládní koalici, která se rozpadá před parlamentními volbami v listopadu 1925, výsledky voleb a reálnými i teoretickými možnostmi vzniku vládních koalic. Zdůrazněno je přechodné období úřednické vlády Jana Černého, během jejíhož působení dochází ke krystalizaci postojů jednotlivých politických stran a k nalezení nového způsobu vytváření vládních koalic bez ohledu na národnostní princip. Konečná část práce je věnována nové vládní koalici složené z občanských stran napříč národnostním spektrem a její akceschopnosti vyplývající z tohoto složení.

6. ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema dieser Arbeit ist die Tschechoslowakische Republik und der Zeitraum der Ersten Hälfte der 20. Jahren des 20. Jahrhunderts. Die Autorin widmet sich der Frage der Entstehung einzigartiger Regierungskoalition die auf dem Prinzip der Programmverwandtschaft beruhte und versucht die Faktoren zu finden, die Existenz solcher Koalition ermöglichten. Zuerst wird das Politische System mit allen seinen Komponenten, sowohl dem Grundgesetz als auch dem

Wahlssystem mit seinen Konsequenzen und Einfluss auf die Entstehung der Regierungskoalitionen, analysiert. Es werden auch die Nationalitätenstruktur, wirtschaftliche Unterschiede zwischen einzelnen Teilen des Staates, die Gestalt des Systems der politischen Parteien nicht übergangen und es wird auch die Rolle von politischen Persönlichkeiten betont. Der nächste Teil der Arbeit wird den historischen Umständen und dem Einfluss von politischem System darauf gewidmet. Beziehungen in der Regierungskoalition, die vor der Wahl in November 1925 zerfällt, Wahlergebnisse und theoretische und reale Möglichkeiten von Regierungskoalitionen werden analysiert. Betont wird der Übergangzeitraum der Regierung von Jan Černý während dessen sich die Stellungen der politischen Parteien geformt und geändert haben. Erst dann wurde ein neues Model von Regierungskoalitionen ohne Rücksicht auf das Nationalprinzip gefunden. Der letzte Teil der Arbeit widmet sich der neuen Koalition, die aus bürgerlichen Parteien quer durch das Nationalspektrum besteht und deren Aktionsfähigkeit, die aus der Zusammensetzung folgt.

PŘÍLOHA Č. 1**Ústava a zákony s ní související¹⁹⁰**

- I. Zákon o zřízení samostatného státu československého
- II. Zákon, jímž se upravuje vyhlásování zákonů a nařízení
- III. Zákon, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky
- IV. Zákon o volbě prezidenta republiky
- V. Zákon o složení a pravomoci senátu
- VI. Zákon o stálých seznamech voličských
- VII. Nařízení vlády Republiky československé k provedení zákona o stálých seznamech voličských
- VIII. Zákon, kterým se mění a doplňují některá ustanovení zákona ze dne 19. prosince 1919, č. 663 Sb. z. a n., o stálých seznamech voličských
- IX. Zákon o řádu volení do poslanecké sněmovny
- X. Zákon o volebním soudu
- XI. Zákon, jímž se zřizují nejvyšší správní úřady ve státě československém
- XII. Nařízení Národního výboru československého o zřízení úřadu pro zásobování lidu
- XIII. Zákon o zřízení zvláštního úřadu (ministerstva) pro správu pošt, telegrafů a telefonů
- XIV. Zákon o zřízení ministerstva pro sjednocení zákonodárství a organizace správní v Československé republice
- XV. Zákon o zřízení a působnosti nejvyššího účetního kontrolního úřadu
- XVI. Zákon o zřízení okresních a župních úřadů v Republice československé
- XVII. Zákon o správním soudnictví a úřadů okresních a župních
- XVIII. Zákon podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v Republice československé
- XIX. Zákon o zákonné ochraně Československé republiky

¹⁹⁰ Zdroj: Brokolová E., První československá ústava, Praha, 1992, str. 219

PŘÍLOHA Č. 2

Výsledky parlamentních voleb 1920, 1925 (údaje v %) ¹⁹¹

	1920	1925
Strany československé		
Republikánská strana zemědělská	9,74	13,66
Čs. strana lidová	11,29	9,73
Hlinkova slovenská lidová strana	-	6,88
Čs. národní demokracie	6,25	4,01
Čs. živnostensko-obchodnická strana	1,98	4,02
Čs. sociálně demokratická strana	25,65	8,88
Čs. strana socialistická	8,08	8,57
Slovenská národní strana	3,90	0,5
Strany německé		
Německý svaz zemědělců	3,90	8,04
Německá křesťanskosociální strana lidová	3,44	4,43
Německá sociálnědemokratická strana dělnická	11,12	5,79
Německá národně socialistická strana dělnická	5,30	2,37
Německá strana národní	-	3,39
Strany německé a maďarské		
Maďarská a německá sociální demokracie	1,75	-
Křesťansko- sociální strana	2,25	
Krajinská křesťanskosociální strana		1,39
Komunistické strany		
Komunistická strana Československa	-	13,2
	1920	1925
Strany	% hlasů	% hlasů
Československé	68,6	58,3
Menšinové	31,4	28,4
Internacionální	-	13,3

¹⁹¹ Pramen: Deset let Československé republiky I., Praha 1928

PŘÍLOHA Č. 3

Počet získaných mandátů jednotlivými stranami¹⁹²

	1920	1925
Strany československé		
Republikánská strana zemědělská	28	45
Čs. strana lidová	33	31
Hlinkova slovenská lidová strana	-	23
Čs. národní demokracie	19	13
Čs. živnostensko-obchodnická strana	6	13
Čs. sociálně demokratická strana	74	29
Čs. strana socialistická	24	28
Slovenská národní strana	12	-
Strany německé		
Německý svaz zemědělců	11	24
Německá křesťanskosociální strana lidová	10	13
Německá sociálnědemokratická strana dělnická	31	17
Německá národně socialistická strana dělnická	15	7
Německá strana národní	-	10
Strany německé a maďarské		
Maďarská a německá sociální demokracie	4	-
Křesťansko-sociální strana	5	-
Krajinská křesťanskosociální strana		4
Komunistické strany		
Komunistická strana Československa		41

Strany	1920 % mandátů	1925 % mandátů
Československé	70,8	60,7
Německé	29,2	25,6
Internacionální	-	13,7

¹⁹² Pramen: Deset let Československé republiky I., Praha 1928

PŘÍLOHA Č. 4

Složení Švehlovy vlády (Všenárodní koalice)¹⁹³
9.12. 1925 - 18.3. 1926

předseda vlády	Antonín Švehla (rep.)
ministr zahraničních věcí	Edvard Beneš (n.s.)
ministr národní obrany	Jiří Stříbrný (n.s.)
ministr vnitra	František Nosek (lid.)
ministr spravedlnosti	Karel Viškovský (rep.)
ministr školství a národní osvěty	Otakar Srdínko (rep.)
ministr financí	Karel Engliš (-)
ministr obchodu	Jan Dvořáček (n.d.)
ministr železnic	Rudolf Bechyně (s.d.)
ministr zásobování lidu	Josef Dolanský (lid.)
ministr pošt a telegrafů	Jan Šrámek (lid.)
ministr zemědělství	Milan Hodža (rep.)
ministr sociální péče	Lev Winter (s.d.)
ministr unifikací	Lev Winter, od 5.1. 1926 Ivan Dérer (s.d.)
ministr veřejného zdravotnictví a těl. výchovy	Alois Tučný (n.s.)
ministr veřejných prací	Rudolf Mlčoch (živn.)
ministr s plnou mocí pro správu Slovenska	Jozef Kállay (-)

¹⁹³ Pramen: Olivová V., Dějiny První republiky, Praha 2000, str. 313

PŘÍLOHA Č. 5**Složení Černého vlády (úřednická vláda)¹⁹⁴
18.3. 1926-12.10. 1926**

předseda vlády	Jan Černý
ministr zahraničních věcí	Edvard Beneš (n.s.)
ministr národní obrany	Jan Syrový
ministr vnitra	Jan Černý
ministr spravedlnosti	Jiří Hausmann
ministr školství a národní osvěty	Jan Krčmář
ministr financí	Karel Engliš
ministr obchodu	František Peroutka
ministr železnic	Jan Říha
ministr zásobování lidu	Jiří Hausmann
ministr pošt a telegrafů	Maxmilián Fatka
ministr zemědělství	Juraj Slávik
ministr sociální péče	Josef Schieszl
ministr unifikací	Juraj Slávik
ministr veřejného zdravotnictví a těl. výchovy	Josef Schieszl
ministr veřejných prací	Václav Roubík
ministr s plnou mocí pro správu Slovenska	Jozef Kállay

---

¹⁹⁴ Pramen: Olivová V., Dějiny První republiky, Praha 2000, str. 313

PŘÍLOHA Č. 6

Složení Švehlovy vlády¹⁹⁵
12.10. 1926 - 1.2. 1929

předseda vlády	Antonín Švehla (rep.)
ministr zahraničních věcí	Edvard Beneš (n.s.)
ministr národní obrany	František Udržal (rep.)
ministr vnitra	Jan Černý (-)
ministr spravedlnosti	Robert Mayr-Harting (n.kř.s.)
ministr školství a národní osvěty	Milan Hodža (rep.)
ministr financí	Karel Engliš (-), od 25.11. 1928 B. Vlasák (-)
ministr obchodu	František Peroutka (-), od 28.4. 1928 L. Novák (n.d.)
ministr železnic	Josef V. Najman (živn.)
ministr zásobování lidu	Jan Černý
ministr pošt a telegrafů	František Nosek (lid.)
ministr zemědělství	Otakar Srdínko (rep.)
ministr sociální péče	Jan Šrámek (lid.)
ministr unifikací	Milan Hodža, od 15.1. 1927 Marek Gažík (řud.)
ministr veřejného zdravotnictví a těl. výchovy	Jan Šrámek (lid.), od 15.1. 1927 Jozef Tiso (řud.)
ministr veřejných prací	Franz Spina (n. agr.)
ministr s plnou mocí pro správu Slovenska	Jozef Kállay (-)

¹⁹⁵ Pramen: Olivová V., Dějiny První republiky, Praha 2000, str. 314

8. SEZNAM LITERATURY

- Balík, Stanislav a kol.: Politický systém Českých zemí 1848-1989. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2003.
- Broklová, Eva: Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1928. Praha, SLON 1992
- Broklová, Eva: Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938. Praha, Karolinum 1999.
- Broklová, Eva: První československá ústava. Praha, Ústav pro soudobé dějiny ČAV 1992
- Cabada Ladislav: Český stranický systém, ZČU v Plzni, Plzeň 2000
- Cabada Ladislav a kol.: Úvod do studia politické vědy, Eurolex Bohemia, Praha 2002
- Cabada Ladislav, Vodička Karel: Politický systém České republiky, Portál, Praha 2003
- Cesar Jaroslav, Černý Bohumil: Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938 I., ČAV, Praha 1962
- Čechurová Jana: Česká politická pravice, LN, Praha 2000
- Dostál Vladimír: Agrární strana, Atlantis, Brno 1998
- Dostál Vladimír: Antonín Švehla, SZN, Praha, 1990
- Fantl Jindřich: Edvard Beneš, Orbis, Praha 1992
- Kárník Zdeněk: České země v éře První republiky I., Libri, Praha 2000
- Klimek Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české XIII., Paseka, Praha Litomyšl 2000
- Klimek Antonín: Boj o Hrad I, Panevropa Praha, Praha 1996
- Klimek Antonín: Boj o Hrad II., Panevropa Praha, Praha 1998
- Klimek Antonín, Hofman Petr: Vítěz, který prohrál, Paseka, Praha Litomyšl 1995
- Kolář František a kol.: Politická elita meziválečného Československa, Pražská edice, Praha 1998
- Křen Jan: Československo v období dočasné a relativní stabilisace kapitalismu 1924-1929, SNPL, Praha 1957
- Miller Daniel E.: Antonín Švehla, Argo, Praha 2001

- Novák Miroslav: Systémy politických stran, SLON, Praha 1997
Olivová Věra: Dějiny První republiky, Karolinum, Praha 2000
Peroutka Ferdinand: Budování státu I., Lidové Noviny, Praha 1991
Peroutka Ferdinand: Budování státu II., Lidové Noviny, Praha 1991
Peroutka Ferdinand: Budování státu III., Lidové Noviny, Praha 1991
Peroutka Ferdinand: Budování státu IV., Lidové Noviny, Praha 1991
Šolle Zděnek, Gajanová Alena: Po stopě dějin, Orbis, Praha 1969

SBORNÍKY

- Hovory s Antonínem Švehlou, Votobia, Praha 2001
Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu (Sborník), SAP, Bratislava 1992

ČASOPISY

- Lebeda Tomáš: Hlavní proměnné proporčních volebních systémů, Sociologický časopis č. 4, str. 425-448
Polák Erik: K otázce rozpadu všennárodní koalice a nastolení vlády mezinárodní buržoazie v Československu v letech 1925-1926, Československý časopis historický 9/1961, str. 17-41
Uhlíř Dušan: Republikánská strana lidu zemědělského a maloroľnického ve vládě panské koalice, Československý časopis historický 18/1970, str. 195-236

SBÍRKA ZÁKONŮ A NAŘÍZENÍ:

- 120/1920 Sb. Ústava Československé republiky
123/1920 Sb. Řád volení do Poslanecké sněmovny
124/1920 Sb. Zákon o složení a pravomoci senátu
125/1920 Sb. Zákon o volebním soudu
145/1925 Novela z.č. 125/1920 Sb.
205/1925 Novela z.č. 123/1920 Sb.
206/1925 Novela z.č. 124/1920 Sb.

PRAMENY

Deset let Československé Republiky I., Státní tiskárna, Praha 1928

Deset let Československé Republiky II., Státní tiskárna, Praha 1928

Deset let Československé Republiky III., Státní tiskárna, Praha 1928

WWW STRÁNKY

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0969_01.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0969_02.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0969_03.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0969_04.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0969_05.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0969_06.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0969_07.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2374_01.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2374_02.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2423_01.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2423_02.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2424_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2425_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2702_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0320_01.htm

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0320_02.htm

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0323_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0429_00.htm

9. PŮVODNÍ PROJEKT PRÁCE

Helena Slavíková
IPS I

Příčiny vzniku třetí Švehlovy vlády v roce 1926

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Fidler
datum odevzdání práce: LS 2004/2005

Ve své diplomové práci bych ráda rozvedla téma, kterým jsem se zabývala ve své bakalářské práci s názvem „Druhá Černého vláda a přeskupení politických sil“. Období let 1925 a 1926 je významné pro politický vývoj v První republice především tím, že došlo k zásadní změně orientace spolupráce politických stran a překonání ustáleného modelu sestavování vlád. Budu se snažit zjistit proč bylo nalezeno východisko z politického patu po parlamentních volbách 1925 právě vytvořením standardní pravicové vlády a proč k tomu došlo až po osmi letech existence První republiky. S tím souvisí i otázka co umožnilo spolupráci politických stran napříč národnostním spektrem a co ovlivnilo změnu uvažování politických stran v tomto období. Faktorů s přímým či nepřímým vlivem je bezesporu více, je potřeba je podrobněji analyzovat a zároveň uvést do vzájemné souvislosti a v závěru práce zhodnotit jejich váhu. Jako nejdůležitější se mi jeví volební systém, modely předchozích vlád v období 1918-1925, vývoj v jednotlivých stranách jak v československém tak i menšinovém táboře, praxe ve fungování parlamentu a role mimoparlamentních institucí, nelze opominout ani význam osobností tohoto období. V neposlední řadě to byly samotné výsledky parlamentních voleb, které umožnily sestavení většinové pravicové vlády.

Vláda je vrcholem politického uspořádání státu a její struktura odpovídá rozložení reálných mocenských sil v zemi. Pro československý parlamentarismus byly typické vlády koaliční, což souvisí s existencí systému více stran. Tento jev byl umocněn zavedením poměrného systému pro volby do Národního shromáždění. Jaké byly důsledky volebního zákona?

Nastavená praxe vytváření vládních koalic již v roce 1918 sehrála významnou roli v uvažování československých politických stran. Nutnost zajištění fungování nově ustavené republiky vedla k zahájení spolupráce všech československých stran bez ohledu na programovou odlišnost. Zdání nutnosti formování vlád na tomto základu a bez

spolupráce s menšinovými stranami pak i nadále omezovalo úvahy o jiných modelech vládních koalic. Jak ovlivnila podoba předchozích vládních koalic odmítání nových modelů?

Vývoj v jednotlivých politických stranách lze zařadit mezi další významné faktory. Počáteční radikální požadavky se během první poloviny 20. let měnily, v některých stranách došlo k rozkolu, uvažovalo se o změně programu a to i u vládních stran. Došlo-li k takovýmto změnám, lze předpokládat, že možnost spolupráce v rámci vládní koalice se omezila. Jak se vyvíjely programy stran a jaké byly důsledky? Existence antisystémových stran v Československu představovala hrozbu demokracii. Na druhé straně jejich organizovanost se mohla stát výzvou i pro ostatní strany, které se spíše potýkaly s přehnaným frakcionářstvím. Především sílu komunistické strany lze považovat za prvek, který mohl vést k semknutí demokratických politických sil v kritických okamžicích. Jaký význam měla existence silných antisystémových stran?

Uplynutí sedmi let od vzniku První republiky sice nebylo dostatečnou dobou ke konsolidaci nového systému, nicméně během tohoto období získaly politické strany určitou praxi ve fungování parlamentní demokracie. V období mezi prvními a druhými parlamentními volbami byly nastaveny určité vzorce chování politických stran jak na parlamentní tak i mimoparlamentní úrovni. Mám na mysli především tzv. Pětku, na jejíž půdě se rodily důležité kompromisy, byla tak vytvořena striktní pravidla doprovázená zásadou jednomyslnosti rozhodnutí. Vliv vedení politických stran na vlastní poslance byl velmi silný, díky existenci volebního soudu a možnosti zbavit poslance mandátu můžeme hovořit o tzv. imperativním mandátu. Jakou roli sehrála disciplinovanost poslanců při hlasování o návrzích zákonů v období druhé Černého vlády?

Mezi mimoparlamentní instituce je řazena i tzv. skupina Hradu, ve které měl největší vliv prezident T.G. Masaryk. Ve vztahu k vytvoření pravicové vlády v roce 1926 lze nalézt v působení Masaryka jak prvky pozitivní tak i ne zcela příznivé. Prezident byl výrazně nakloněn účasti menšinových stran ve vládě, jejich zahrnutí a aktivní účast na vládnutí chápal jako jednu ze záruk klidného fungování demokracie v republice. Masarykova snaha prosazovat model úřednické vlády jako východisko z krize a zastoupení socialistických stran ve vládě bez ohledu na výsledky voleb nelze chápat jako prvek, který napomohl formování koalice pravicových stran v přechodném období. Jaký vliv měl Masaryk při vytváření pravicové vlády? Vedle Masarykovy osobnosti v popisovaném období svým působením bezpochyby přispěl k vyřešení krize i Antonín Švehla, mistr kompromisu. V jeho jednání se odrážela letitá politická praxe a maximální zhodnocení zkušeností získaných mj. i účastí v Pětce. Co umožnilo Švehlovi zahájit jednání se stranami národnostních menšin? Další osobností, která výrazně ovlivnila vznik pravicové vlády, byl představitel lidové strany Jan Šrámek, jenž dokázal do připravované koalice přivést (ač jen dočasně) i jednu ze stran, považovaných dříve za antisystémovou. Nelze také vynechat osobnosti jednotlivých stran národnostních menšin, které svým vstupem do vlády fakticky dosáhly vrcholného bodu politického aktivismu.

V neposlední řadě je nutné také analyzovat výsledky parlamentních voleb, které se konaly v listopadu 1925. Jaké byly možnosti vládních koalic? Jaké byly reakce stran?

Pro svou diplomovou práci navrhuji následující osnovu

Úvod

Třetí Švehlova vláda byla svého druhu anomálií v meziválečném Československu, neboť byla postavena nikoli na zásadách všennárodní velké koalice, ale na zásadách programové příbuznosti stran bez ohledu na národní původ. Po zdůraznění této základní teze bude proveden

heuristický rozbor problematiky a stanoveny základní metody zkoumání, z nichž je třeba na prvním místě vyzdvihnout analytickou metodu a metodu sondy.

I. Československý politický systém v první polovině dvacátých let

- I.1. Ústava a volební zákony, politické instituce
- I.2. Národnostní a sociální rozrůzněnost společnosti
- I.3. Politické strany, koalice a opozice v parlamentu, vznik vlád
- I.4. Mimoparlamentní instituce
- I.5. Osobnosti

Na základě vývoje v první polovině dvacátých let minulého století bude rozebrán československý politický systém se všemi jeho komponenty, a to jak systémovými, tak nesystémovými. Bude zde rozebrána časová, společenská i programová podmíněnost tehdejšího politického vývoje včetně rozboru snah o změny dosavadního přístupu k politickému řízení země jednotlivými výše uvedenými komponenty.

II. Cesta k pravicové vládě

- II.1. Volby roku 1925
- II.2. Možnosti vzniku koalic
- II.3. Švehlova druhá vláda
- II.4. Intermezzo Černého druhé vlády
- II.5. Jednání o pravicové vládě

Kapitola bude mít spíše historizující charakter, neboť budou sledovány všechny prvky, jež vyvolaly změnu přístupu k politickému řízení, a to zvláště nástup nadnárodního politického programu a prosazení standardního dělení politického spektra bez ohledu na národní původ.

III. Vznik pravicové vlády

- III.1. Programová interakce
- III.2. Parlamentní a mimoparlamentní podpora
- III.3. Personálie

Vytvoření vlády bude nazíráno z hlediska programové příbuznosti koaličních stran, působení parlamentních i mimoparlamentních prvků včetně význačných osobností pro stabilizaci vládní koalice a vznik vlády.

Závěr

Zde by měla být zodpovězena otázka, zda také výjimečnost vzniku jediné vlády podle standardních programových principů nepřispěla ke krátké existenci a nízké politické stabilitě Republiky československé.

Literatura

- Broklová E.: Československá demokracie, Praha 1992
- Broklová E.: Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938, Praha 1999
- Cabada L.: Český stranický systém, Plzeň, 2000
- Čechurová J.: Česká politická pravice, Praha 2000
- Dostál V.: Agrární strana, Brno 1998
- Dostál V.: Antonín Švehla, Praha 2000
- Kárník Z.: České země v éře První republiky I., Praha 2000
- Klimek A.: Velké dějiny zemí Koruny české XIII., Praha, Litomyšl 2000
- Klimek A.: Boj o Hrad Sv. I, II., Praha 1996, 1998
- Křen J.: ČS v období dočasné a relativní stabilizace kapitalismu, Praha 1957
- Olivová V.: Dějiny První republiky, Praha 2000

Další bude doplněna během zpracování

Prameny:

Zákon č. 121/1920 Sb. - Ústava

Zákon č. 123/1920 Sb. - Řád volení do poslanecké sněmovny
sněmovní tisky, dobový tisk

<http://www.psp.cz>